

**Da na'aqtagec nam Qompi Toba
mayi Ima' na Ita'adaic Chaco
- nam ña'axat som lquedoxonecpi na mayipi -**

Edición bilingüe

So Orlando Sánchez dataiguet da detaxañapegue' so ñi'axaiquipi:

Do'xoi Augusto Soria
Nachicyi Juan Zorrilla
Shiuen Juan Alegre
 Cabito Leiva
Petoxoi Pablo Yorqui
Po'ro' Luis Núñez
Nocaayi' Silvio Rojas
Qapap José Alsina
Maqaic Moreno Segundo
Neguetaxaiyi Juan Galicio

Orlando Sánchez

So qom le'ec mayi ñideñi qataq lañona't na na'aqtanaxacpi
 Sáenz Peña, Chaco
 03732-644120
 daanqui@hotmail.com

So ñañamaxaañi da nanedaguec na qom la'aqtac
 Frank Paul
 Resistencia, Chaco

So nmit qataq ñañamaxaañi da nanedaguec na doqshi la'aqtac
 Samuel Almada
 Buenos Aires

Qaq na detaunaxan da yaqto' ishet qaña'axateec ne'ena
 Acción Apostólica Común
 Instituto Universitario ISEDET
 Sociedad Bíblica Argentina

2007

Na Imalate naua la'aqtaxanaxaco soua nquedoxonqa

Nedec 1: Da llic de'eda na'aqtaxanaxac (5-6)

Nedec 2: Da la'aqtaxanaxac so **Do'xoi** Augusto Soria (7-32)

Nedec 3 a: Da hua'auteec la'aqtaxanaxac so **Nachicyi** Juan Zorrilla (33-49)

Nedec 3 b: Da ŷaqa'aguet la'aqtaxanaxac so **Nachicyi** Juan Zorrilla (51-62)

Nedec 4: Da la'aqtaxanaxac so **Shiuen** Juan Alegre (63-68)

Nedec 5: Da la'aqtaxanaxac so Cabito Leiva (69-72)

Nedec 6: Da la'aqtaxanaxac so **Petoxoi** Pablo Yorqui (73-79)

Nedec 7: Da la'aqtaxanaxac so **Po'ro'** Luis Núñez (81-86)

Nedec 8: Da la'aqtaxanaxac so **Nocaayi'** Silvio Rojas (87-91)

Nedec 9: Da la'aqtaxanaxac so **Qapap** José Alsina (93-94)

Nedec 10: Da la'aqtaxanaxac so **Maqaic** Moreno Segundo (95-97)

Nedec 11: Da la'aqtaxanaxac so **Neguetaxaiyi** Juan Galicio (99-100)

Na Imalate da le'enaxatpi nam Qompi qataq na lma'pi (101-104)

Nedec 1

Da llic de'eda na'aqtaxanaxac

De'eda la'aqtaxanaxac se'eso qarquedoxonecpi mayi huetalec ana'ana nede, damayi nachi huetoiguilo soua vi'iyi 1977-1984. Cai aŷim ñiqo'oneugalo naua lma'te se'esoua ŷa'axaiqa, nachi senatta'ape: "¿Ca 'eetec ca chigoqchiguiña da lañaxataxac se'eso pa'auac Qompi? ¿Chaq hua'ague co'ollaxa ca chigoqchiguiña somayi ne'ena 'ale'u? Qataq ¿chaq 'eetec ca lataxac co'ollaq nvidelec ne'ena lma' na Qompi na doqshipi mayi netalec nagui namayi? Qataq ¿chaq 'eetec co'ollaxa ne'ena Qompi da sa ŷashin ne'ena lma' 'alhua? ¿Ta'ainco' da sa nashinguet ne'ena doqshipi?"

Qaq aŷim so'ot caillayi de'eda innataxanaxac souaxat da maichi sela'a da ŷataqta qaica ca saŷaten cha'ayi qaica da huo'o ca ŷoqta ŷa'axattegue ca llic dam chigoqta'ague 'enauac se'eso qadhuo' Qompi mayi sachigoxosoxoguet.

Qataq souaxat caillayi da mashi ime da so'ottac da yaqto' taiguilo naua qad'aqtaqa na doqshi la'aqtac mayi qoŷittalec ana Tgueshe Nede le'enaxat la Biblia. Cha'ayi anamayi co'ollaq qoŷittapiguiñi, nachi mashi qaŷoqteguelo soua vi'iyi da 'eetec co'ollaq Ñim Lo'onatac 'Enauacna ŷi'ot na ŷotta'a't shiŷaxauapi mayi nataq'en ŷotta'a't naq'en na la'qtacpi. Huaña caillayi, nachi aŷim tachigui yi iuel da nataq'en ishit da sheyiñi de'eda na'aqtaguec ne'ena Qompi mayi maichi lma' ne'ena 'alhua mayi sonaqtalec nagui.

Qalaxayi cai sevideuga ne'ena ŷa'axaiquipi, nachi huo'o na sa ishit da ŷi'ot ca la'aqtaxanaxac souaxat da lvitaxa da 'ico' ŷaqa'a ca shiitapeguec, qalaxayi qalota nataq'en na qaica ca la'aqtac nda'a't da ntootapeguec de'eda shiitapeguec da yaqto' ishit da sheyiñi de'eda la'aqtaxanaxac namayipi yaqto' nam dalaxaic ishit da ŷaŷaten damayi.

Huaña, nachi ñiqo'oneuga so tesoqo'olec **Do'xoi** qaq somayi hua'auchiguiñi da ŷi'ot de'eda la'aqtaxanaxac mayi ishit da setaxaŷaxanaq qome. Ime, qataq ñiqo'ona so lŷa tesoqo'olec **Nachicyi** qaq somayi nataq'en ŷi'ot de'eda la'aqtaxanaxac qaŷoqteec naq'en. ŷa'axatta 'enauac nam ntoueeta'acpi de'eda chigoqta'ague ne'ena Qompi co'ollaxa, ña ndotelec ne'ena 'alhua se'eso lapiyilpi somayi. Ime, qataq ŷi'ot da la'aqtaxanaxac so tesoqo'olec **Shiuen**, qataq so **Nocaayi'**, qataq so ŷape **Po'ro'**, qataq so ŷape **Qapaq**, qataq so ŷape Moreno Segundo **Maqaic**, qataq jec so tesoqo'olec **Neguetaxaiyi**, qataq so **Cabito Leiva** lqaŷa so Do'xoi qataq pa'ateec so tesoqo'olec **Petoxoi**. Nataq'en so pichoqo'olec **Pochaxaic**, Ramon Díaz, qataq so ŷape **ŷalaxadaic** mayi lma' yi Cerrito Paraguay. Nataq'en huo'o na laŷipi mayi sa ishit da seyiñi na le'enaxatpi.

Qaq ne'ena la'aqtaxanaxacpi se'eso qarquedoxonecpi ŷataqta 'eeta'a't cai ŷa'axattac da 'eetec da chigoqta'ague som chigoxoguet lapiyilpi, qataq da ŷi'axattac da 'eetec da maichi deloctega't so pa'auac chigoxoguetpi, qataq da 'eetec co'ollaq novidelec ne'ena 'alhua ne'ena doqshipi qataq da 'eetec da deloctague' namayipi souaxat da illitapeguem ne'ena 'alhua mayi lma' somayipi.

Qaq so ŷoqta ivida'a da ŷa'axattac da 'eetec da chigoqchiguiña da lañaxataxac na shiŷaxauapi co'ollaq chita'ague da huo'o ana 'alhua, nachiso so **Nachicyi**. Qaq de'eda la'aqtaxanaxac mashi ime, da shictalec aso hua'auchiguiñi ŷide le'enaxat "Da togueshic na'aqtaxanaxac - *Antiguos Relatos Tobas*". Qataq aso lŷa ŷide mayi huetalec da maichi qadataxac, qataq naua qad'aqtaqa ivida'a naua maichi qadame'te, qadhuennataxaco, qadaŷaanataxanaxaco, qadqataxaco, qadapaxaguenataxaco, qadpi'iŷaxac, qanatamnaxaco, qataq da maichi qad'amqajnataxanaxac.

Qaq de'eda la'aqtaxanaxac so se'eso qadquedoxonecpi, damayi ñitootapeguc cha'ayi ishiti da ivida'a qome da ŷaŷaten na dalaxaic. Huaña qaq ca ishiti da ŷaŷaten de'eda chigoqta'ague som sachigoxosoxogetpi qadta'alpi.

Nataq'en sanot da ñi'achic aso iquedoxoua cha'ayi ŷataqta qalota da Itaunaxanaxac da shiita qataq na ŷalaqpi qataq soua ita'al mayi mashi ŷoxoguelo qataq 'enuac na iuo' le'ecpi qataq na ñauattonaxauapi. Da Ita'adaic ña'achic cha'ayi ishiti da sevidalec se'eso qadquedoxonecpi mayi aŷim itaunec de'eda la'aqtaxanaxac.

Orlando Sánchez

Nedec 2

Da la'aqtaxanaxac so **Do'xoi** (Augusto Soria)

mayi Ima' yi la Colonia Miraflores, Chaco (9 de noviembre 1.979)

Orlando Sánchez: Na na'aq ña'axaŷaxanaxa da la'aqtaxanaxac ñi qarquedoxonec Augusto Soria, ñimayi nachi Ima' na **Miraflores**, qomi' ŷa'axatema da chigoqchiguiña co'ollaq ña nsoqolec qataq cam lañoqo' qataq som lauo' le'ecpi.

-- Hua', 'am tesoco'olec ne'ena na'aq huo'o da Ita'adaic innataxanaxac da qoneta da yaqto' aŷim 'au'axatem: ¿Ca 'eetec ca 'auachigoqchiguiña, 'adañoqo' qataq som 'adhuo' le'ecpi mayi 'auachigoxoguet? ¿Chaq hua'ague co'ollaxa ca Ima' somayipi? Ñaq qomi' 'aua'axatema yaqto' ishit da saŷajnaqta, cha'ayi 'am 'auaŷateeta da na shiŷaxauapi 'eeta'am da qoneta ŷipi, namayi mashi saq 'amaqtac qataq mashi taŷa'a da 'enauac da imeuo.

De'eda 'ad'aqtaxanaxac damayi sauoqtaique ñi'onaxataqañi da sedaxañi yaqto' cam dalaxaic qome - ñaqqiolec - ishit da ŷaŷateeta de'eda na'aqtaguec se'eso qadhuo', cha'ayi 'enauac se'eso qadta'alpi somayipi ŷataqta Ima' ne'ena 'alhua. ŷoqo'oyi qomi' souenaq da qomi' 'au'axatema da llic somayipi.

So Do'xoi qataq so Ita'a qataq so lapiyilpi

Hua'a, hua' qaq yi ishit da 'auaŷateeta, aja', aja'. Aja' aŷim co'olloxochi ñaq sootaiguilo naua lhua'q aso yi'oqchigui ŷate'e mayi ŷañaxataxaqui, qalaq ŷi'enaxatchigui da qaica ca saŷajnapec, qalaxayi co'ollaq mashi saŷaanataxaachigui, nachi se'eso aŷim lo'onatac ita'a, aŷim da'aqtaxanem, 'eeta':

"So na'aq co'olloxochi huetoigui da 'am ñiguiñi, somayi sa saŷatem, qalaxayi yim 'adañoqo' le'enaxat da **Lchigo (Fortín Lavalle)**. Cha'ayi se'eso ŷallippi saxanaxa da ŷaleeguet na doqshi, qalaxayi chochi aŷim ŷi'axatem yi ŷañoqo'."

Qaq hua', chaxan 'eesa co'olloxochi mashi ñichillitchiguem, nachi se'eso ita'a nataq'en aŷim ŷa'axatem nam maichi lauo' so lañaxataxaqui Ita'a. ¿Nal 'eeta que'e? - Aja', se'eso ita'a somayi da le'enaxat so Ita'a **Shillaxachi**', qaq se'eso ŷapi' somayi Itaua co'ollaxochi qaillitac na 'alhua so Meguesoxochi. Aja', somayi nachi Itaua'a se'eso Meguesoxochi.

-- ¿Qaq nataq'en sa'axat peta'a na le'enaxatpi son loxonec doqshipi mayi l-latacpi?

Orlando Sánchez: Aja', qataq ca le'enaxat so 'adta'a.

Augusto Soria: -- Hua', so ita'a le'enaxat da **Teploxochi** qaq na doqshi da

le'enaxat *Juan Estrada (Cacique Juancito)*. Qaq aso icote le'enaxat *Angelita Estrada*, asom lhua so ýape **Shillaxachi'**. Asomayi nachi loxona cam ýalauat na co'olloxochiyi le'enaxato' da **Yi'igui**. Qaq se'eso ýale Yi'igui, somayi laataxaic, ýataqta qalota na ýalauat na doqshi. Qaq somayi, nachi piýalec co'ollaxa so Meguesoxochi. Qaq som ýape Shillaxachi, nachi lcanec se'eso Meguesoxochi. Qaq se'eso ýape nataq'en huo'o co'ollaxa na maichi loxonec doqshi, qalaxayi sa ishit da ýalauat nda'a't da ýataqta nsoxola't llalec.

Qaq asa'aso qadcote sa ishit da saýatenaq ca le'enaxat cam chigoxoguet Ita'a. Nda'a't da le'enaxat mayi qomi' qai'axatema, cha'ayi asomayi doqshi lashi qataq ñaq netaguilo naua la'aqtaqa qataq da maichi le'enaxat. Qaq asomayi co'ollaq mashí ýi, nachi qaýamaxaguet so qadapi' **Shillaxachi'**. Qaq se'eso ýape co'ollaq mashí ýi so llalec **Teploxochi** mayi qadta'a, nachi qataq da'aqtaxanem yim lañoqo' mayi le'enaxat da **Coral** yim nagui le'enaxat da *Campo del Alemán, Pampa del Indio*. Qaq 'iyi yim lañoqo' co'ollaxa se'eso ita'a, cha'ayi yi'iyi 'alhua nachi 'eetai' da lma' se'eso sachigoxosoxoguetpi. Som ýape 'eetego' so llalec, 'eeta':

“Ýalcolec 'ena na 'adañoqo, som na'aq sa saýaten, qalaxayi 'oita chochi 'auaýaten, qataq da 'ai'oqleec quetaiguilo naua vi'iyi”.

Qaq 'eda da la'aqtaxanaxac so ita'a co'ollaq aýmim da'aqtaxanem.

Hua', qaq nam llalaqpi se'eso ita'a qataq qomi' laualpi, ýataqta qomi' qalota, qataq nam llalaqpi qataq na laualpi se'eso l-latacpi nataq'en ýataqta qalota. Qaq namayipi nachi 'eetai' da salegaqta'aguet, chochi ivitta'a nagui. Qaq so ýoqta ýi nam l-latacpi le'enaxat da **Saban**, somayi doqshi le'ec. Qaq somayi nataq'en shinaqpega da qadapi' cha'ayi nachi naloxoua se'eso qadapi' **Shillaxachi'**, qaq somayi nataq'en ýataqta qalota na llalaqpi qataq na laualpi.

Qataq jec se'eso lýa mayi sa ñitoonec ca le'enaxat som Ita'a so **Coori'**. Somayi nataq'en l-latac so se'eso ýape. Hua', qataq jec aso 'alo le'enaxat da **Huotato** nataq'en doqshi lashi. Asomayi, nachi lhua so **Chicauac**. Qalaxayi se'eso ýape ýanagui da le'enaxat da Huotato. Qaq nam lauo' doqshi, qalaxayi sa ishit da qaýaýaten ca le'enaxat asomayi, qalaxayi qaýauo'o de'eda nloshit. Qaq ca naigui de'eda le'enaxat, qaica da saýatenaq, cha'ayi chochi nloshit.

Hua', qataq jec so lýa le'enaxat da **Ýaqteuui**, somayi ýataqta qovioxodaic 'ico' na *gringo* le'ec, qui'itangui ana lmiilo.

Qataq jec so lýa le'enaxat da **Toxouaic**, quicoxoic somayi, maichi loxonec so qadapi' **Shillaxachi'**, ýataqta lalamaxat da l-latac.

Hua', qataq jec se'eso lýa l-ltac so qadapi' le'enaxat da **Yaxamec**, qaq so llalec so mayi le'enaxat da **Yilochi**. Qaq se'eso Yilochi somayi ýataqta doqshi le'ec da lataxac. Qaq somayi nataq'en ýataqta 'añaxaic, deloctapeguelec' na maichi lauo' le'ecpi Qom co'olloxochi qancaatague' na huataxanaq.

Qataq jec so lýa mayi Ita'a so **Juan Bautista**, somayi nataq'en ýataqta doqshi le'ec somayi, nachi laýipi se'eso l-latacpi so qadapi'. Qaq somayipi co'ollaxa ýataqta qalota, qalaxayi huo'o na sa ñitoonec na le'enaxatpi somayipi.

So Meguesoxochi

Hua', ýome da cada'ac da sa'axattac se'eso ýape'. Qaq nagui qataq sa'axat asa'aso *huaaca* cha'ayi asomayi ýataqta qalota, ilcoff! Qataq se'eso

Meguesoxochi, da 'eetec co'ollaq somayi mashi noxonec qataq da 'eetec co'ollaq qanayicot.

Se'eso Megueguesoxochi, somayi co'olloxochiyi ŷataqta ncaatague' na huataxanaq. Qanqoshaxaata somayipi co'ollaxa chigoqta'ague da la'añaxa, chochi ivittaxaama co'ollaxa aso tala. ŷoqo'oyi yim tachiguiña co'ollaxa da taitague da le'ego, nachi qoŷanagui da le'enaxat **Huaca Lligueta** cha'ayi nachiyi yim tatta da taitague da le'ego se'eso Qompi. Qaq nagui yimayi le'enaxat da **Puerto 503**, qaq nachi 'eetai' da napagaqa'. Qaq nachi chigoqchiguiña da taigue co'ollaxa da **Dachipiaapigui** (*Ingeniero Juárez, Formosa*).

Nota: Este nombre quiere decir "campo de explosión" en la zona donde hoy se explota petróleo en el oeste de la provincia de Formosa.

Huaña, qataq netaña yimayi lauodeua na piilaxapi (Ñaa'chi Lamo Le'ec) mayi netaña yi **Tala Lamo** chochi ivitta'a co'ollaq mashi cada'ac da ntogueñi. Nachi se'eso Meguesoxochi qataq ñi'iguelaxatta se'eso lauo' na: **Nashivic, 'Ele' Lpata'c, ŷolo Lqaic**. Nachi qataq hueta'a ne'ena 'alhua mayi maichi lma' qataq qaiqui'axaatac asa'aso *huaacapi*. Qaq asa'aso *huaacapi*, nachaso aso quetapegueua'a da deutaxanec co'ollaxa na doqshi qataq na huataxanaqpi. Cha'ayi asomayi nataq'en maichi lhuotaxanaqte co'ollaxa se'eso Qompi co'ollaq ña ncaatague' na doqshi naxa da huo'o yi huaña da qanalajñi da qaŷalauat, nachi qaiuotaxanec nam lalamaxatpi, ivida'a na na'atetpi qataq na llalec.

Qaq se'eso Meguesoxochi, qataq se'eso laŷipi chigoqchiguiña co'ollaxa yi **Locaic No'onaxa** (*Campo Largo*), nagui le'enaxat *Saénz Peña*. Cha'ayi yimayi nachiyi yim ŷoqta lma' somayipi. Qalaxayi co'ollaq nvi' da nloquiaxanatagueec se'eso Qompi, nachi somayipi ñi'iguengue ne'ena shi'u. Qaq se'eso noŷic ŷataqta qalottom qataq ivi' cuatro, shinco soua lashil: **Cañiyyi, Neguetaxaiyi, Ta'allooqui, Huaneraxai, Pitaiqui**; ŷataqta saq llalcolec se'eso noŷic Ita'a.

Qaq mashi qaŷoqteguelo soua vi'iyi co'ollaxa da netalec ne'ena 'alhua, **'Ele' Lpata'c**, nachi huo' so na'aq da qaltaq qai'axaŷaxaiguat na huataxanaq da qataq nagueua'a ne'ena Qompi mayi netalec ne'ena 'alhua da qailoquiخان. Qaq naua huañalo da ŷoqta qailogui' ne'ena huataxanaq: **Piŷo' Lauac, Lchigo, Tooro Nŷomaxaqui, Da'ailoshi Lai', Qalaq Ltai, Micai Ltai, Chaiqui Lamo, Nallin Lai', 'Olgoqole, Lca'achi Lhue, Chiguiyiiquic Nnoinaxaqui, Laataqa', Qochiiñi Lai', Coqta Late'e, Naucol, Huataxanaq Nalliuo, Viŷooyi Lai', Ponaguis, Pioq La'atsat, Locaic No'onaxa, ŷa'axaina' Padenaxana'ta, Salaxasatanguí, Qovi' 'Etaxat**.

Qaq ne'ena 'alhua nachi huaña nataq'en da qalota aso qaiuotaxanec *huaca* mayi lalo se'eso Qompi, cha'ayi nachaso aso qancottapigui. Qaq so ita'a Teploxochi ŷataqta ŷauaachigui de'eda lloqo'oyi ŷa'axattac naxa co'ollaq chigoqta'ague dam **Dachipiaapigui** se'eso lauo' da ñi'iguelaxa ne'ena 'alhua. Nachi nataq'en qanachitac da qañi'iguelaxat aso lashiide cam ŷale 'añaxaic le'enaxat da **Pitaiqui**. Qaq asa'aso lashiide nachaso naxa aso qai'onataxana da qaŷatenachit na huataxanaq da qailogui', nachi qaŷashiigui naxa da datauec na Qompi da chochi qaŷatenachit ne'ena huataxanaq da yaqto' qaŷauega cam ŷataqta huaña da lqalaqaic da huo'o ca qaŷi'iguenegue. Nachi huaña naxa nachi qaiuata'aguat na huataxanaxac da yaqto' qailogui', nachi qaidolec na pon, taquiaxai, lloqo'oyi ishita da qalota na qaŷalauat qataq qanleua'ai. Qataq huo'o naxa da huo'o na chochi qoŷaxan, nachi qoŷiitega da icoyiguen cam Ita'a.

So Meguesoxochi qataq so la'añaxauapi noxonec

Qaq se'eso Meguesoxochi qataq som la'ïpi nashilpi qataq som lauo'o co'ollaq masi ña'ñaten da masi ñataqta natachigui ne'ena huataxanaq da qantoxonalec somayi cha'ayi nachisota da qaiqalaatac da qanlaxajñi. Qataq huaqteguet da masi nviyi' 'enuac nam Qompi mayi qaipa'axanguet da nhuaata'ape naua llico ne'ena huataxanaq, nachi nataq'en ña'axattac da ivi' naua *tres* naua hueta'alo qataq naua llico na huataxanaqpi. Naña'a ne'ena Qom da ñataqta qa'ñalauat. Qaq 'eesa da se'eso huataxanaqpi co'ollaq nviyi', nachi huo'o na chigoqta'ague da tagueñi, la'añaxa, qataq da avit huataxanaq lapole. Huaña se'eso Qom qataq taitague da le'ego na tala tachiguiña yim lligueta naxa mayi le'enaxat da **Huaaca Lligueta** nagui le'enaxat da **Puerto 503**. Nachi qataq neta'atague de'eda le'ego qataq taña da naña yi **Salaxasatangui**, nachi netaña, chochi ivitta'a co'ollaq nviyi' nam lamaxashicpi na huataxanaq: **Moqoitpi, Shimpi, 'El-lapi Qompi**, nachi somayipi co'ollaxa da'aqtaxaatapeguem so Meguesoxochi da yaqto' nañan, nachi qaica ca dá na lauo' qataq na llalaqpi. Qaq lloqo'oyi se'eso Qompi co'ollaxa detaqtega't, qailotaique ca lataxac de'eda nviyi' l-loquiixanataxanaxac na huataxanaqpi. Nachi so Meguesoxochi 'eetega co'ollaxa nam ltauapi da no'on da chochi noman, sa ishit da nalaate' na huataxanaq cha'ayi qalota qome na ileu qataq 'enaco' da la'aqtac:

“Qomi' da ñalaataxai' namayi, qalaq ishit da ñalaqa'aguete da seloquiaxai', sa ishit da qomi' noxonqa, qalaxayi na qoyalec qataq na qan'alpi mayi noxonec qataq qalota na qa'ñalauat, cha'ayi damayi masi sogote da sauanaqchigui da qaica ca qaichoxonnai'. Qaq ñoqo'oyi ca sa nañoxot da nañanaxac qaq no'on da icopiteec da naneltaxan, llaxatemallaxa da ñaq huo'o yi qardaqa'. Añim huo'oi naua ñalqa da nataq'en no'oidañi qai'iltaxañi' qome. Añim qalaxayi sochi ñisoxodeuo qome naua iua'q, ñataqto' ca añim qo'ñiita'ac. Qaq qom ñaq añim huo'o qataq da ishit da ñi'iguelaq, nachi ña'auaxan qome ca **qoto'olec**, qaq nachica qome ca ña'axat ca ividaxac. Qaq mañaxasaco' da sa ishit da nviyi' camayi, qachi huo'o ca souaigui”.

Qaq 'eda co'ollaxa da pa'ateec la'aqtac so Meguesoxochi.

Nota: De'eda 'eetec da ndoteec da qa'ñi'iguelaxat asa'aso lashiide so **Pitaiqui** cha'ayi somayi nachi ileua'ata co'ollaxa yim 'alhua **Dachipiaapigui**. Qataq huo'oi soua lña't mayi lquedoxo'u qataq la'añaxa'u.

Chan 'eeso' co'olloxochi nviyi' se'eso huataxanaq, nachi ñataqta qanatachigui se'eso Qom da qai'oda'a't. Ime, nachi qan'odeeta yim tala **Ltoguec yi Lchigo**, nachi netaña qanqo'ñin, cha'ayi nachiyi yi netaña se'eso huataxanaqpi. Qaq na la'ïpi huataxanaqpi nachi netaña yi **Qochiñi Lai'**. Qaq co'ollaq masi qa'ñaconeu'a se'eso Meguesoxochi, nachi qaicoñidai'salo naua lhua'q qataq som lñateuo la'añaxauapi qataq so lauo'. Ime, nachi qai'odelec se'eso Qom lta'a, quetot qanqo'ñin na loigue so tala. Qaq huaño yi Qochiñi Lai' mayi netaña som damaxasoxootac huataxanaq lta'a, nachi nataq'en huaña da qa'ñalauat so qalota Qompi qataq so ltauapi so Meguesoxochi. Ime, qataq qanayicot se'eso no'ñic ividaxaamo' aso auaxai, nachi qa'ñasaxangui aso *barco*, nachi qa'ñauec can dataigue qanqo'ñin.

So Ita'alpi so Do'xoi ŷi'iguenegue da Qa'alaq Ltai

Qaq som qadalamaxat qadta'alpi mayi naneltaxan co'ollaxa ñaq netaña caillayi añi delec yi Itogaxasom so tala yim nalotta añi Ichigo, qalaxayi cai mashi qanayicot so Meguesoxochi, nachi se'eso qadhuo' chigoqchiguiña yimayi quetot so loigue so tala taŷa yi saqaŷapeque yi **Arenales**, nachi naña yi **Qa'alaq Ltai** qataq huo'o na naña yi **Lachiugue**. Huaña qataq netaña yimayi se'eso qadta'alpi, nachi qannaictague' so **Matoli, Huachooyi**. Qaq soomayi, nachi laso'shi so Meguesoxochi mayi nataq'en no'oidañi. Qaq mashi huo'oi soua vi'iyi da qanayitaña yimayi, nachi se'eso Qom taigue da **Santo Domingo, Tartagal, Salta, Tucuman** cha'ayi ne'ena doqshi mayi lma'te ne'enaua 'ale'u sa ishit da huo'o ca 'ena'ac na Qompi, nda'a't da ŷauatton qataq ŷauo'o na lo'onatac. Huaña caillayi qataq nquictauec, qalaxayi nachi 'eetai' da lanataqa' naxa ne'ena Lachiugue.

Mashi qaŷalauat so Chonaxat

Hua', mashi qaŷoqtegue de'eda sa'axattac qataq chapega yi lŷa Qadta'a le'enaxat da **Chonaxat** da qaŷalauat, cañi' som la'añaxauapi qataq som lauo', huaña yi 'alhua le'enaxat da **Lca'achi Lhue** (*Pampa Vargas*). Yimayi nachi chigoqchiguiña naxa yi **Locaic No'onaxa** (*Sáenz Peña*) cha'ayi yimayi nachiyi yi lco'oqo' se'eso hua'au qadta'alpi. Qaq nagui sa ishit da ñitoonec ca le'enaxat so la'añauaxaua mayi huaqtapeeguet naxa somayi, nda'a't so llalec mayi le'enaxat da **Teguenaic**. Qaq co'ollaq mashi nvita na huataxanaq yimayi, nachi somayi mashi netaña yi **Pozo Indio**, qalaxayi nachi qaicaatalec qaiqoshaxaata co'ollaxa. Qaq co'ollaq yimayi mashi nvita na Lca'achi Lhue, nachi qanvi' so lauo' qataq so la'añaxauapi, nachi ŷoqta qailogui' co'ollaxa so huataxanaq. Huaña, nachi qaŷalauat somayi qataq so ltauapi. Qaq huo'o so lca'alaxaicpi, qalaxayi saq 'amaqtaq. Nachi somayipi co'ollaxa lli'iguenaga' yi **Huacara**. Qaq co'ollaq ŷoxogüe se'eso alaataxac, nachi naneltaxan somayi, ŷoqo'oyi huo'o na lca'alaxaic. Qaq nachiso so ŷa'axattac naxa da 'eetec da nalaataguec se'eso qadta'a lŷa **Chonaxat** qataq som Ita'alpi mayi huaña yimayi.

*Nota: **Lca'achi Lhue**: "Diente de metal oro" es la traducción del nombre del lugar, pues en tiempos anteriores hubo una batalla entre los primeros conquistadores con los indígenas de la region que lucharon contra ellos. Y murieron todos y se quedaron los dos solos, el jefe blanco y el guerrero indio con el arco en la mano y el soldado con la bayoneta. Se castigaron duramente tanto que en la pelea paso en mano del indio la bayoneta. Así le dio un golpe durísimo justo en la boca del soldado y salió chispa del metal. Luego fue vencido, por eso quedo como nombre del lugar, Lca'achi Lhue (dentadura postiza con metal oro).*

*En ese lugar fue masacrada toda la gente del Jefe **Chonaxat**, el hijo mayor de **Huaneraxai** (Cacique Inglés, Rico). Los cautivos indígenas fueron a un rumbo desconocido. El lugar también se conoce como **Cacique Chaicolec**.*

Qaq yi'iyi 'alhua, nachi hualec co'ollaxa aso **Huonec**. Asomayi 'eeta'am ana quetaq da lataxac qataq nachi lcata'am. Qaq asomayi mashi qaca, imeuo.

Qataq qaŷatalec so Matoli

Hua', huaña caillayi nachi se'eso qadta'alpi qataq datatacot so **Matoli** cha'ayi somayi sa ishit co'ollaxa da ca'ai naq'en ne'ena 'alhua so lauo'. Qataq nachi nauaatalec, ŷoqo'oyi huo'o yi na'aq qataq iqueuoxoneec so la'añaxauapi da yaqto' qaimete'n naua llico ne'ena doqshi, nachi 'eeta'ac somayi de'eda. Qaq naxa da ivita yi laloqo' de'eda nqueuoxoc, nachi qai'auaxaañi da qaichaqchit na caipi mayi alaataxala'. Qaq se'eso Matoli somayi sa ishit da ŷa'axaŷaxac cha'ayi sevidalec. Qaq somayi, nachi ŷaataña ne'ena lauo'. Ne'ena 'alhua **Lachiugue** mayi nagui huetaxaama ne'ena nalotaxaama na souaqta'a, nagui **Colonia Miraflores**. Qaq nachi huaña asa'aso lachiugue late'edai, asomayi, nachi huangui na nŷaq. Qaq ŷoqo'oyi ŷataqta lanataqa' co'olloxochiyi se'eso qadta'alpi. Qataq huo'o naxa yi vi'i da qanqo'ona yi **Qa'alaq Ltai** cha'ayi yimayi nataq'en huaña na nŷaq qataq qalota na ŷotta'a't shiguiŷacpi. Qaq ne'ena doqshi saxanaxa da huo'o da qailogui na lashic, ndoteec na Qompi, Lcaxaic, Moqoit, mayi netalec ne'ena 'alhua, cha'ayi ñaq tojlec, qaica na doqshipi mayi qadhuodeuapi nagui.

Qanauane' so nta'a

Qaq mashi qaŷoqtegue de'eda sa'axattac nanoxonaguec so Meguesoxochi qataq so lauo'. Nachi so **Matoli** qataq 'enauac so qadta'alpi qataq netaña caillayi yi **Qa'alaq Ltai**, qalaxayi mashi qataq qalota na qaŷalecta'aguet na **Lcaxaic**, **Cooŷapi**, **Moqoit**, **Shimpi**, **'El-la**, **Shadoua**. Namayipi nataq'en 'eltaxaicpi, ŷoqo'oyi huo'o yim 'alhua qaŷamata'ac da **'El-la Lhuaxanal**. Huo'o, cha'ayi nachi netaña co'olloxochiyi se'eso qadhuo'.

Qaq nachi huaña yimayi caillayi, nachi qataq novidaxaasom so huataxanaq, nachi naña yim nagui qaŷamata'ac da le'enaxat **Fortín Ceballos (Qa'alaq Ltai)**. Huaña yimayi, nachi so **Matoli** qataq iŷaxangue 'enauac na lashilpi na Qompi, nachi 'enauac da 'eetega. 'eeta':

"Qami' ŷalqolqa, na ŷale qataq novidoxoua' qalaxayi qai'axañaŷapeco' da ñaŷinaxai' qom noviyi' namayipi, shapeegueto da sa ishit da qomi' hua'auleguete da qomi' ŷaŷi'n."

Huaña, nachi qanaloqchiiñi som ŷallippi mayi qaŷamaxalec da naua'n naua llico na huataxanaq. Qaq somayipi paso'o' da ŷanata se'eso huataxanaq, nachi qaimeteeta'ape naua lqauaxaco da iualtac na llicpi na Qom da huo'o yi hueta'a chochi qanaloqteetac da huo'o na ŷo'ottac. Qaq co'ollaq mashi qaŷaŷaten da sa ishit da nmittaique na Qom da iloquiaxan. Nachi qai'axaqtaxanem so **Matoli**. Nachi qataq iŷaxana yi ita'a **Teploxochi** qataq so l-latac somayi le'enaxat da **Yaxamec**, qataq so **Juan Bautista** mayi l-latacpi co'ollaxa so qadapi' **Shillaxachi'** qataq so ladonaxanec som ita'a le'enaxat **Ñooqyi'** nam la'añaxauapi so Matoli.

Qaq se'eso Ñooqyi', nachi Ita'a se'eso **Qami'daic** mayi netaña nagui ne'ena **Miraflores**. Nachi so **Matoli** inatta'ape soomayi da chaq hua'ague ca qaŷataxaateuga se'eso huataxanaq da qaitaxaŷapegue'. Nachi anaco' som le'enaxat **Chi'chaxauaic**. Somayi qoŷiitega yi hua'axaŷa na doqshi qaq somayi ŷasat da ntaxaŷaxanaxanec. Qaq nachiso somayi da qaipataxalec da detaxaŷapegue' se'eso huataxanaq da ivita da nvita na Qompi. Qaq se'eso huataxanaq sa ishit da qalota qataq nnaictagueto soua nta'al mayi sa ishit da ŷaatrañi naua huataxanaq alogo.

Huaña, nachi se'eso qadta'alpi nañamaxat cha'ayi nataq'en mashi nvideuo som nauanaxanaxanecpi, nachi qaiuata'aguet da maichi nvideuo se'eso huataxanaqpi. Qaq co'ollaq mashi nvideuo se'eso huataxanaq, nachi qañauaxaña'a da ña nvidau'a yi qayitaña. Qaq nam huo'o ana lo'ogoxonaqte, nachi qanalochiichiguiñi, ñataqta qan'atachigui somayipi. Qaq co'ollaq mashi nviduo nachi qanashiltague' so **Matoli**.

Ime, nachi qaiñaxana som shiitega le'enaxat da **Chi'chaxauaic**, nachi anac, nachi ñi'auaxaani da ñacona aso cotaquepi ñavicta, nachi 'enapego' se'eso huataxanaq, 'eeta':

"Ana'ana chictac na Qom, anamayi qañasaxauaq, dato, nachi qainoxoneec na lqaic. Ime, qataq qanauolchiiñigui añi lañi' na Ichita na ñyaq, nachi qanallictac, nachi 'eeta' 'enaua naua qanqo't, qomi' Qom. Qomi' sa ishit da qomi' cachaxaiqa."

Huaña nachi so nta'a 'enapega so nallippi da nauaxañaxaani ana lo'ogoxonaqtepi. Qaq de'eda sa'axattac, 'am ñalec, sa ishit da huo'otaq sochi ña'axañaxac, ñataqta sauachigui.

Qaq se'eso vi'i ñaq huo'oi caillayi yiua lña't qadta'al: **Icaic, Qadeno'oi, Ñaxanqai** som ñataqta ña'axaiqa mayi ñataqta ñauaachigui co'ollaxa so hua'auteec ncanaguec so Qom cha'ayi ñalectraigui 'enauac so alaataxac.

Ime, de'edantaxañaxac, nachi so nta'a ñataqta nashile' so **Matoli**, cha'ayi nataq'en mashi qoñanaguilo soua alogo, huo'oi naua lapiiguishil, naua lallaco. Qataq qanqatshigue'm soua lña't anogo, nachi qoñanema so ita'a **Teploxochi (Juan Estrada)**. Qaq soua lña't, qalaq qoñanema so **Ñooqyi'**, som ladonaxanec so ita'a. Ime, nachi detaqa se'eso nta'a 'eeta':

"Hua'a, 'am cashiique Matoli, de'eda 'ai'alec huaxaiguat qome da llalec da Juan Estrada. Daamayí sauega'q, qaq qauloitagui qome ne'ena 'oonolec vi'i qataq ca lña vi'i, nachi naamayi ñi'iguclaxata'q yaqto' naamayi ishit da qaupi'iitegalo qome da do'onataxa'n yaqto' ishit qome da huo'o ca nallic: 'ayiiña, piño, loocro."

Qataq qañachaxanapecot so **Matoli** aca *escuela* qataq qoñiitega da ipacchigui da lta'a na Qom somayi. Qataq qañauo'o ca lma' 'alhua qataq ca *npueblo*, cha'ayi qoñiitega da ne'ena 'alhua maichi lalamaxat lma'. Qataq qoñinapega qoñiita':

"Am, Matoli, nagui 'am ñacone', nagui imeuo da seloquiaqtega't, sa imeuo' da, qalqa'a 'am ñacone' na na'aq."

Ime, nachi ñishiguem se'eso huataxanaq da ñi'iguclaq, taña yi **Lchigo (Fortín Lavalle)** dam dalaxaic le'enaxat yimayi, nachi naña caillayi yimayi.

Qaq ñataqta nashila't caillayi soua ñale't, sauanaqchigui. 'Am ñalcolec, de'eda sa'axattac ñataqta sauachigui. Qaq qomi' chochi shinaqtac: ¿Negue't cam loocro? Qalaxam lhuonaxaateec taxa maxanaye huo'o cam hua'aqa da shinaqta qaica. Qaica ca sauattonaq na nalliguesat cha'ayi saxanaxa da ñiñomaxagui ana *maate*, sa'axattaco' da ne'ena 'alhua ñaq tojlec, qaica ca doqshi.

Hua'a, nachi 'enapec yim qadapi' **Matoli**:

"Hua', ñomo' da qami' ñalqa, ñolta selagaxauec qome. Qaq maichiyo' qome ca ñalcolec cha'ayi huo'oi naua qoyico cha'ayi huo'oi naua qanqo't

qaq maichiyi ca taigue da: **Shinamaiqui, 'Ele' Lpata'c, Nashivic, Leguemaxai Laue, Mójjo, Yiloxoi Lapel, Qa'alaq Ltai**, yim huaña da qanashile' se'eso nta'a. Qaq nam doqshi caillayi mayi ñanagui da le'enaxat **Fortín Ceballos**. Qaq yimayi mpa'aitague na le'ego so tala."

Mashi nlagaxaañi na Qompi

Qalaxayi cai ñoqta nlagaxajñi se'eso Qompi qalaq huaine'ena, negue'to'na, **Micai Ltai**, nam huaña caillayi da ñoqta nlagaxajñi se'eso qadta'alpi. Qalaxayi mashi ñataqta qalotoigui. Nachi tañalo naua maichi lli'acoqo'te na lauo'. Cha'ayi mashi 'eetega namayipi caillayi so **Matoli**, 'eeta':

"Qomele qaq noviyi' qadeguetaxa, no'onataxanaxac. Qanvidaxachi' qome que'eca no'onataxanaxac. Huo'o aca naigona, 'araaro, qataq ca nallic. Qalaxayi neguettaxa ca ña'axattac ca *l'año* qaica. Qalaxayi nachi huaigui se'eso vi'i, nachi mashi ñi'iguelaxauo so huataxanaq Ita'a. Qaq 'eeso'yi huo'o na no'onañi, qalaxayi mashi saq 'amaqtaq huo'o na netañalo naua *doosolqa*, *nyeesolqa* naua nale't. Cha'ayi nachi 'enapec caillayi se'eso nta'a mayi qaitaqtague', 'eeta': «Qom ime da novidelec ne'ena ca nallic, nachi ñi'iguelaq qome na huataxanaq»."

Qaq cai mashi ime, da 'enuac nlagaxajñi se'eso qadta'alpi tañalo naua maichi ñi'ipiaqate. Nachi yim ita'a qataq soua l-lataqa mayi nataq'en qadapiyil, soomayi ñaue'c na maichi lauo't, cha'ayi ñataqta qalota. Nachi qomi' qañaueregaxaamalo yi **Yiloxoi Lapel**, llalcolec ctaxa som ñinaigaqtague' qadhuo' cha'ayi mashi qataq ñaxateec na Qom se'eso vi'i. Qalaxayi se'eso vi'i mayi huetoigui de'eda sa'axattac, sa sañatenaq cha'ayi qaica ca ñañaten ana *papel* qataq saxanaxa da sañatena'q naua doqshi la'aqtaqa.

Da nalaataguec so Matoli

Qaq cai mashi qañoqtegue da sonaqtaña yimayi, nachi sochi sa'aalaqtec da qaiñaxangue som qadta'alpi, iñaxangue som Matoli, nachi da'aqtaxaatapeguem, 'eeta':

"Qami' ñaqañañicpi, ñalaqpi, huo'o da souqaigui Ita'adaic l'axa, lloqo'yi qami' señaxanguelo cha'ayi na'aqtaxaneu'a añim so qochalec **Coñoolec**, 'Erasoic ñim llalec so qadña **Alaxachi**'. Ña'axattac da qañalauat ca *sargento*. Qaq somayi qataq so lña qalaxayi qoñi't, qaq nda'a't cam huataxanaq le'ec mayi qañalauat. Qataq qaiuotaxanec na no'ogoxonaxatpi, qañachagui aca notaxaqui qataq qañaueregaxaalec caua *mola*. Qaq nachida da huo'omshe qami' señaxanguelo da añim qautauañii. ¿Chaq hua'ague ca shinaqtec ca sataxanaqteuga de'eda aloic?"

Qaq cam dalaatata'n, qoñiitega yi nachicaua caua maichi nqaña't: **Corbácho, Pi'isoñi** qataq so lña lqaña't. Qaq som da'aqtaxaatac co'ollaxa **'Erasoic** 'enapeco' yi co'olloxochi novildeuo soomayi, nachi qoñiitegalo soomayi, qoñiita':

"Sa ishit qome da qaulliña'pe daua huataxanaq lashe'. Ten, qom nataq'en qomi' salauata'q, cha'ayi qomi' ñanaguenaq da salauata'q daamayi."

Qaq se'eso huataxanaq le'ec mayi qaýalaua't le'enaxat **Montenegro**. Qaq de'eda le'enaxat saýatenaq cai mashi ime, se'eso aloic. Qaq se'esoua dalaataxa'n chigoqda'ague da '**Ele' Ipata'c** (*Espinillo*). 'Enaua naua le'enqa'te soua shiýaxa'u mayi dasouaqtaxa'n ýasouaxat se'eso qadapi' Matoli da huo'omshe qaýalauat.

Qaq se'eso Matoli ñaq hueta'a co'ollaxa yi **Qa'alaq Ltai**. 'Enauac so maichi lauo' ñaq saxanaxa da huo'o ca ýaueegue, nda'a't soua sa'axatta'pe qadta'al mayi sogote co'ollaxa da qomi' nqochinaxatalo yim **Yiloxoi Lapel**. Qalaxayi huo'o na laýipi nashilpi, nataq'en ñaq saxanaxa da huo'o ca ýaueegue na maichi lauo' le'ecpi. Qaq se'eso qaýalauat caabo l'ec, nachi netaña yi **Tooro La'aite (Santa Ana)**.

Qaq mashi loiguilo soua na'axa'te, nachi mashi dashichiguiñi aso nala', nachi sa'axasoxoguet ana naloxo so caaýopi, noviyi' yi qadapi' Matoli, naýa yi ita'a, qaq 'enapega,'eeta':

“Ýalec, 'eeto' dom cha'ayi yiu naigonal mashi huejda'a yi ima',
huetaguilo 'enauac na no'ogoxonaxatpi.”

Huo'o so ntaxaýaxac

Nachi nachaatreuo soua lýa't qadta'al: **Yiinoxot, 'Alaxachi', Taigoyi'**, qaq 'ena'pe:

“Ýaýamaqchiguiño' 'am qadýa da setaq 'oito' qataq qomi' qaicaata'pe qataq chochi qomi' nainaqa qataq huo'o ca qadloquixac, aja', qa'en 'auaconguet de'eda ipactego' da seloquiaq.”

Huaña, nachi qaiuaxana't naua nhua'q, qoýiita':

“Tique' lma', tique' lma'.”

Nachi, 'enapeco' so Matoli:

“'Am ýaqaýa **Taigoyi', 'Alaxachi', Yiinoxot**, de'eda qad'aqtaquii, damayi sa ishit da so'ot. Aým yi'iyi qandoi', ipacchigui da so'ot. Saconguet ýataqta ca 'eetec, cha'ayi saconguet qaq chochi shiite'jo', ñisoxodeuo naua iua'q, qaq da qoñiýapec qa'aitai', qaq de'eda qad'aqtaquii qanqachii, nale'en tachiguiña da qanloquixac. Saconguet da aým qai'otec sepaca'a, cha'ayi ñaq huo'oi naua nta'al, ñaq huejda'a ne'ena sonaqtalec 'alhua’.”

Ime, qaq yi qadapi' ýi'iguelaxa yim netaña. Qaq na laýipi Qom huo'o na chochi 'eetac:

“Cóu, shinaqteco', yi som qadapi' maichi nañan’.”

Cha'ayi se'eso vi'i huo'o na ñaq saxanaxa da ivitalo nam taýa'alo lma'te, lloqo'oyi huac caillayi da 'enauac da qaýanomchigui de'eda huaigui som qadapi' Matoli. Qaq yi ýoqta huaña da qaýaconeu'a le'enaxat, **Toxonaxaqui (Fortín Verde)**. Qalaxayi yimayi sa ishit da ýashila'aguet na huataxanaq, nashiita da qaýaconeu'a, cha'ayi maichi la'aqtac co'ollaxa, 'eeta':

“Damayi qa'aitai', sacongueto'.”

Qaq se'eso na'aq mayi huetoigui da qaýaconeu'a, pasa'a da ivideec da qaýaýaten. Qaq qomi' yi souaqta'a mashi laiñi na pe, nachi chi'iguuet ca cáayo, noýinguet, noviyi' yi'iyi iýa, llalec aña **Nouena** (Nhuena), qaq 'enapec:

“Tesogo'olec, chochi aým qoýit. Aým ñanac, sa huo'o da

qad'axaŷaxaquioida da ñi qadta'a mashi qaicolesop. Qataq na lauo' ñimayi qaicolesop. Qoŷiitega da sa ishit da ñanan, qalqa'a ñimayi ipaca'a da nañan. Qaq ñimayi sogote da qaicoñiitai', qataq huo'o yi laŷipi. Qataq yi no'ogoxonaxat qoŷinac yi qai'iguelaxateuo 'enuac."

Qaq se'eso lŷateuo co'ollaxa so Matoli 'enuac doqshi llalaqpi. Qaq somayipi ipacchigui da ŷalauat na maichi lauo' doqshi. Nataq'en so ita'al, nachi huetoiguilo 'enuac de'eda alaataxac co'ollaq ñaq qancaatague' na huataxanaq ne'ena 'alhua mayi qanloctapigui mayi souaqta'a nagui.

Qaq co'ollaq ime, da qaŷaconeu'a so Matoli qataq so la'añaxauapi, nachi 'enuac da qanayicot qataq aso naigona qataq soua *mola* qaq soua lŷatreuo somayi: **Yaxamec**, **Ñaxanqai**, **Qadeno'oi**, qataq huo'o so laŷipi chochi ivideo'. Nachi 'enuac da qoŷanagui na *careena* da qaicoñidañi. Qaq so **Dalqoi** chochi ŷallitau'a co'ollaxa so laŷipi, imeteetac co'ollaq qaicogaxaatac. Qaq mashi qaicoñittañi somayipi.

Nachi so le'enaxat **Palaxauaic** nshitaico' da datauec, nachi qaŷaŷin: taj, taj, taj, nachi lhuotteec da ileu souaxat da mashi qaicoñitta'ague. Qaq yim Matoli mashi qaicoñiita'aguet aca qo'oipaq, qalaxayi ñaq hueta'a yim **Toxonaxaqui** (**Fortín Verde**), yim noxonqa' yimayi. Huaña co'ollaq qanqajñi, cha'ayi maichi nañan.

Qaq huo' so ŷoqta ŷauaachigui da nhuaxanaguec co'ollaxa yi **Matoli** cha'ayi pa'atauo. Qalaxayi qaica ca qoŷina'ac cha'ayi naasaxai', la'axaicolec qataq **tatoc na Imic**. Qaq nachiso so ŷa'axattac da co'ollaq qaicoñida'aguet aca qo'oipaq, nachi qaŷaŷiitaco' naxa qalaxayi sa ishit da tagui ana 'ogoxonaqtala, qaŷapino'. Nachi qanqa't soua alogo, nachi qanqat so lqolac. Huaña, nachi ishit da qaŷalauat somayi. Qaq somayi sa ishit da huaigui ca alaataxac co'ollaq qaŷalauat. Qaq yim huaña co'ollaxa nachiyi yi **Tooro La'aite** (**Santa Ana**). Qalaxayi qailayiañi yim napa'alpi mayi huaña yi Fortín Lavallo. Huaña qaq ime, de'eda huaigui yim qadapi' Matoli, qalco'ou cam qoŷiitec, qaica.

Qaq soua dasouaqtaxa'n soomayi co'ollaxa datadeec tadeque da la *Colonia Benítez*, nachi netra'ague damayi chochi ivitta'a so *l'año* 1924, nachi chita'ague da huo'oi soomayi qataq ñi'iguelaxalo ne'ena lma't.

Qanauane' so noxonecpi co'ollaxa

Huaña, nachi no'oda't na Qom. Qataq saxague da **Tucuman** cha'ayi nachi 'eetai' da mashi souaqta'ague caillayi saxanaxa da huo'o de'eda souaqagui. Qaq nachi hua'ague caillayi da ñauanaxai' aso qadcote **Huotato**, asom lŷateec so Meguesoxochi qoi so lhua **Chicauac** qataq soua ŷale't **Burgos** yim ŷoqta lamo qataq sotai' maichi lma' ne'ena le'enaxat **Taploxot**. Qaq nachi huaña yi Tucumán cai ñauanaxai' se'eso nsoxotpi mayi qaŷauec co'ollaxa.

Qaq sachigosoqchiguiña caillayi na **Sáenz Peña** da ñiqotaqhua aso *tren*. Qaq ivi' soua *cuaatrolqa* na'axa'te, nachi sovidaq. Qaq yi'iyi **Sáenz Peña** ñaq *treesolqa* caillayi soua noŷaqa. Qataq huaña caillayi yi **Ingenio La Esperanza**, nachi qaltaq novilyi' soua **Dojnaxai**, **Noxoŷaq**, **Shinshaxala**'. Qaq soomayi ŷi'axatta'pe da ŷaqa'a ca chigoqda'ague, sa ishit da nachiyi yi *Buenos Aires* da huetra'a, cha'ayi acam *barco* llale mayi nqottrau'a, chigaqa'atague ca lŷa le'ego chochi ñi'iguetegueta na nallíc.

Qaq se'eso na'aq, nachi huetoigui da soomayi co'ollaxa qanacotchiyigue'm ŷoqo'oyi nqottrauo. Qaq co'ollaq mashu nvytta na *Buenos Aires* aso *barco* llale, nachi soomayi qaicota'n da ilotrague' asomayi. Huaña co'ollaxa, nachi soomayi maichi detaqtega't da huotaique da no'otrauec. Nachi co'ollaq mashu qaŷata'ague da jec som doqshipi qataq so 'aco' da deshijnaxanaique na nallic, nachi soomayi naŷamaxa't da je'ec da no'otrauec. Nachi ŷacooda soua 'ogoxonaqtel ŷiilonec, nogoxot, nallic, ncoŷadaxanaqte, nachi nsoxonapega't da je'c da no'otrauec. Qaq co'ollaq mashu qaŷoqteueeguelo da leltaxa'c, nachi nmatreec.

Qalaxayi huo'o na lli'ac nallic, nachi deque'eta'pe. Qaq yi'oxoño, nachi qaltaq je'c, qalaxayi mashu machiyiñi cha'ayi ŷaŷate'n da qoŷi't. Nachi natadegue na shi'u da lqueuoxo'c soomayi, qaq mashu ivi' naua *treesolqa* ca'agoxoiqa, nachi nvitra yi Tucumán. Huaño' co'ollaxa yimayi, nachi deshiinaxaatrega na nallic. Nachi nmatrapeguec, qalaxayi nachi qanmittaique ca no'onatac lloqo'oyi nvittra'a yi **Ingenio La Esperanza**. Qaq nachi huaña yimayi caillayi da qanauaneto soomayi. Qalaxayi 'alpi caillayi so ilalguete soomayi cha'ayi co'ollaq ivildeu'a yimayi, nachi denataxaata'pe da ishit da qoŷanema ca lo'onata'ac. Qaq som 'alpi mayi natenaigui 'illoxoicpi, cha'ayi hua'aqtegallo co'ollaxa naua la'aqtaqa, nachi nqo'ona da iquittac qataq na'axattreguela't da maichi Qom lashi'. Nachi som 'alpi ŷataqta ŷi'alaqtagui, nachi qanaueguedeuo soomayi.

Qaq soomayi cai ñauanaxato qalaa ŷataqta mashu ŷi't, huo'o ana lapagaxai na lqaic. Qaq nachi huaña yi'iyi 'alhua da ñauanaxato se'esoua qadŷa't mayi novilyi'. Ime, nachi soomayi da'aqtaxaata'pe, 'eeta':

"Qomi' yi'iyi sonaqtaña ŷataqta qaŷoqta. Qataq qaica ca ishit da inoxoneu'a. Qaq qomi' 'ique'ena ishit da ñovidaxa nagui ne'ena qoviita'a cha'ayi chochi qomi' nacoodashigue'm som qan'aco' lloqo'oyi ñiqotaqttau'a aso notaxaqui *barco* llale, lloqo'oyi ishit da ñividaxatague na le'ego. Qaq cai mashu ñividaxata na *Buenos Aires*, nachi jec som qadaŷipi doqshi qataq so qan'aco', nachi qomi' qaicotana'agueta aso notaxaqui. Qaq cai jec da deshiinaxanaique na nallic. Nachi soqopitaxanaqpec da ñi'otaqauec, ñaconaqatchigue'm naua *qanapaavole*, qodogolqa, 'ogoxonaqtel, qodainaqa qataq nam huo'o na nallic, nachi ñanaguenaq. Qaq nagui qalota da qan'achic da qaltaq qami' ñauanaxato ne'ena qoviita'a qad'onataxanqa'ai. Qataq ŷo'oqta qome da nataq'en da ñauanaxai' cam qadhuo' mayi sachigoxosoqtoigui caillayi qomi' noxonqa qataq so qadta'a **Meguesoxochi**. Qaq camayi caillayi sa ishit da ñaqataxaguet qataq sa saŷatenaq ca qaŷataxangue, nda'a't qomi' mayi huo'o yi'iyi qomi' qoŷaadaña qaŷoqta 'alhua."

Yaicangui

Qaq so **Shinoqoiyi** qalaxayi nachi 'eetai' da lma' naxa yi **Yaicangui** (**Resistencia**), dam le'enaxat naq'en na Qom. Qaq yimayi co'ollaxa nataq'en ñaq tojlec qataq qalota na netaña, **Qom Shimpi**, **El-la**, **Shadóua**, **Moqoit** **Yaucañigaxa**, **Qallaxaicpi**. Nataq'en netaña so le'enaxat **Nanetoxoi**, **Soqolec** qataq aso lqaŷa **Paula**, **Soxoŷaloi**, som ima'aguet na caaŷo qataq so **Shinaqqui**, (**Cambá**) qataq so **Neenoqyi**, **Paicari**, **Sa'anaxai**, **Poxonaxayi**, **Naualooyi'**, **Huaneraxai**, **Cañiyyi**, **No'oiyi**, **Neguetaxaiyi**, **Qanaxachi**, **Shintaqqui** qataq so **Qañaxachi'**. Qataq huo'o so laŷipi mayi nachi 'eetai' da sa idaxan naxa yimayi.

Qaq somayipi nachi lauodeua co'ollaxa ne'ena qadhuo' laŷipi mayi ŷaqa'alo naua la'aqtaqa mayi nataq'en netaña yimayi.

Qaq se'esoua **Shinoqoiyi, Nanetoxoi, Soqolec, Paula**, nachi 'eetai' da sa idaxa'n yi'iyi 'alhua **Yaicangui** chochi iquedoqtralec qataq ileetralec, ŷataqta ivitta'alo da ŷa'axaiqolqom. Qaq se'esoua lŷa't qalaxayi queda'ai yimayi souaxat da qailoctague' na doqshi qataq huataxanaq qataq souaxat da ŷataqta qalota aso lalo *huaacapi* mayi ilotague' qataq so caipei. Nachi soomayi co'ollaxa nadeque na shi'u. Qalaxayi huo'o so no'onaña co'ollaxa na **Locaic No'onaxa**, mayi nataq'en huo'o aso qalota lalo *huaaca*. Nachi huaña caillayi, nachi nlagaxajñi se'eso Qompi huo'o na netaña yi 'alhua **'Ele' Lpata'c**. Qataq 'enauac na loigue so tala na mpa'aitague na le'ego qataq da lŷa le'ego so tala, cha'ayi maichi Ima' ne'ena 'alhua ne'ena Qom.

Qaq de'eda sa'axattac, nachi maichi la'aqtaxanaxa'c soua maichi ita'al mayi ŷo'oqta ca'attaiguilo co'ollaxa se'eso nashilpi. Nachi ŷauaachigui ne'ena ŷi'axattac naxa somayipi cha'ayi ŷataqta ŷauaachigui, lloqo'oyi ishit da saŷatenaq.

Qaq yim mashi sa'axattac caillayi **Shinoqoiyi** yimayi sa ishit co'ollaxa da ŷalaua't aca *baala* som ŷataqta Ima' yim **Yaicangui** mayi lqaŷa aso **Paula** qataq so **Naxadaic, Huanaxayi**. Qaq soomayi cai qataq ñauaneto qalaq ŷataqta mashi ŷa'axaiqa. Qaq soomayi huo'oi naua lqola 'ico' *moñeeco*. Cam ŷachigoxottrapeeguelo' co'ollaxa se'esoua lqola.

Locaic No'onaxa

Qaq yi'iyi **Locaic No'onaxa**, yimayi nataq'en ŷataqta Ima' se'eso sachigoxosoxoguet qadta'alpi, cha'ayi huaña na ŷataqta no'on 'alhua qataq na qalota shiguiŷacpi mayi huauec. Lloqo'oyi ŷataqta sa ishit da ŷaxan. Huo'o na netaña yi **ŷa'axaina' Padenaxana'ta, Chiguiyiquic Nnoinaxaqui, Laataqa', Locaic No'onaxa, 'Olgoqole, Nallin Lai', Aviaq Teraic, Lo'ouaxanaxa Lai', Qallitole**. Enauac ne'ena 'alhuapi, nachi Ima' so **Huaneraxai, Sa'anaxai, No'oiyi, Neguetaxaiyi**. Qaq soomayi, nachi lŷatreec co'ollaxa so **Meguesoxochi** co'ollaq mashi qañi'iguenauga se'eso nashilpi, ñi'iguenauga na huataxanaq. Lloqo'oyi qañi'igueneuga ne'ena 'alhua qataq ivida'a da taitague co'ollaxa da le'ego so tala, nachi ivitto'o cattaq 'alhua le'enaxat da **Dachipiaapigui**.

Ponaguis

Qaq som ŷa'axaiquiolec **'Illiyi**, qalaxayi netaña yi **Ponaguis** qataq qalota so laŷipi ŷa'axaiquipoiec mayi nataq'en maichi Ima' yimayi. Huo'o na netaña yi **Ponaguis, Quiyoc Lvique, Cosole, Qashi Lola, Coqta Late'e, Hualliquiaxai Naship, Pioq La'asat, Taqaq Lai', Qochiñi Lai'**.

Na lauo' so Taigoyi"

Qaq na lauo' so Taigoyi', qalaxayi neta'atague da le'ego so tala [Formosa], lloqo'oyi naxa da ñoqo'onaxata ne'ena qadhuo' le'ecpi. Nachi saqatta yi **Pioq La'asat** qataq yi **Conaq Lai'**, nachi sapagaxatague da le'ego. Qaq da qaivittague da le'ego, nachi qolaqteuga yi **Qovi 'Etaxat** mayi nataq'en maichi **Lta' Ltoxoic**

ne'ena Qom. Qalaxayi se'eso Taigoyi', somayi nachiso so pa'ateec se'eso nashilpi mayi ŷataqta deloctagepeguelec co'ollaxa na lauo' Qom huetogui so el *año* 1914, 1916, 1920. Qaq somayi ilem so daloxo. Qaq cai mashi ntogueñi se'eso loquixac, nachi somayi nqochinaxattague co'ollaxa na le'ego so lauo', nachi ŷa'ayiña yi **Touaxadaale Loigue** so lma'. Qaq na laŷipi, qalaq ilagaxajlec yim **La Pampa**.

Mashi huo'o aso la bandera

Qaq yimayi, nachi chigoqchigui caillayi da huo'o aso *la bandera*. Qataq qaŷauo'oi soua alogo, lo'ogoxonaqte, nado'o cha'ayi qoŷanagui da lta'a na Qom. Qaq da dalaxaic le'enaxat **Mayordomo** qalaxayi ŷanagui na doqshi souaxat cai taigue da **Tartagal** qataq **Ledesma** [Salta] da ŷauec nam lauo' Qom da yaqto' do'onataxangue damayi na *caaña*. Nachi somayi qoŷanagui da ilotague' na lauo'. Nachi huo'o de'eda dalaxaic le'enaxat, qaq da ŷoqta le'enaxat **Juan Tóma**. Qaq co'ollaq mashi ivideu'a so *presidente* de la Nacion, nachi qoŷanagui da *cashiiqui* na lauo'. Qaq nachi huaña, qaq huo'oi se'esoua alogo na nta'a da qoŷanema, qataq aso lo'ogoxonaqte, *sable*, *mauser*, *winchester*. Lloqo'oyi somayi ŷataqta huo'o da 'enec, llo'oxoyic naq'en na doqshi qataq na huataxanaq qataq na nta'alpi.

Mashi qanauane' so Taigoyi'

Qaq cai ime, da ñauanaxai' somayi, nachi qataq ñi'iguelaxasoq qaq cai, ñividaxa na qadma' **Miraflores**. Nachi qataq saxague da **Santo Domingo**, nachi saqteu'a naxa yi lma' so **Berdeja**, cha'ayi nachiyi yi chigoqchiguiña somayi co'ollaq naŷa da naña yi **Micai Ltai (Pampa Argentina)** cha'ayi mashi qaŷaleeguet na doqshipi. Qaq mashi huo'oi naua vi'iyi da souaqta'a yi'iyi Santo Domingo, nachi se'eso Berdeja qomi' ŷachaxangueta caillayi aso llale so **Meguesoxochi**. Asomayi nachi l-lata se'eso Berdeja. Qalaxayi asomayi ŷanem so **Bachooyi**, cha'ayi asomayi maichi lasoshi, lloqo'oyi qoŷami'. Qaq asa'aso qa'añoie le'enaxat da **Manuela** dam ŷanagui le'enaxat co'ollaxa so Berdeja asomayi.

Qaq se'eso Bachooyi ŷataqta lalamaxat lqaŷa so Meguesoxochi. Qaq so ita'a **Teploxochi** qalaq ntesoqo' se'eso Meguesoxochi. Qaq asa'aso **Manuela** ŷataqta **hua'axaŷa na doqshi**. Cha'ayi ñaq nogotole co'ollaq taigui na doqshi, nachi nacte' na la'aqtac. Qaq nachaso caillayi aso qaipe'etega da ivita da huo'o na qaitaxaŷapegue' na doqshi. Asa'aso qa'añoie, nachi lŷateuo co'ollaxa so lta'a co'ollaq noxonec somayi.

Mashi ivi' soua cuarenta y shinco vi'iyi.

Qaq mashi ivi' soua *cuarenta y cinco* vi'iyi da se'eso qadta'alpi ŷi'iguelaqta'ague da **Ingenio La Esperanza** [Ledesma, Salta]. Qaq se'eso pa'ateec da saxague damayi, nachi saqteu'a yi **Santo Domingo**. Nachi huaña, nachi sa ishita da qaltaq saxague damayi, cha'ayi cai ime so *caaña*, nachi ñi'iguelaxasoq. Qataq sonaqaña ne'ena qadma' **Lachiugue**. Qaq cai mashi ñividaq, nachi som sa'axattac **Berdeja** mashi sogote da noviyi', netaña yi **Micai Ltai**. Qataq ŷapoua'a yi 'alhua, ŷauo'o na *estancia* qataq mashi huetalec naq'en aso lalo *huaacapi* ŷataqta coff.

Nota: Los 45 años se refieren al tiempo entre 1884 y 1929.

Huaña, nachi so qadta'alpiolec caillayi jec da nqo'ona so **Taigoyi'**, cai ñaq neta'atague da le'ego na tala, cha'ayi se'eso qadta'alpi maichi nalamaxat nqaŷañicpi, chigoxoguet na **No'olgaxanaq**. Qaq lloqo'oyi cai nauana't se'eso na'aq, qalaq nqapaltega't, cha'ayi maichi nhuo' le'ecpi, nachi noŷiitagui, sottaq ŷallippi. Qachi nagui qaica da huo'o ca nqapalta'ai' huo'otaq da nŷeeta'ai' ca lŷa, 'am ŷalec, sottaq hua'au ŷallippi. Chictaxa na lataxa mayi amap lli'i, qaica. Huaña, nachi yim Taigoyi' cai ilaigui na lauo', nachi huo'o so na'aq, nachi 'enauac da ŷataxana't, nachi 'eetega, 'eeta':

“ŷaqaŷa't, ŷaŷamaqchiguiño da qomi' ñoqo'onaxa yi '**Omaxasatangui**.”

Qalaxayi yi ita'a **Teploxochi**, 'enapeco': “'A'i, no'ono' da sonaqaña qome yi”.

Qaiŷaxaneu'a na 'alhua

Qaq cai mashi qanvitta yimayi, nachi huaña caillayi da detaxaŷapega't se'eso qadta'alpi da huotaique da qotaigue da Buenos Aieres. Cha'ayi mashi nale'ena da qaitaqtaqtague' co'ollaxa so nta'a hua'ague da Salta. Qaq somayi co'ollaxa 'eetega so qadta'a **Bachoori, Yinqai** da yaqto' huo'oi caua ŷama'q da nqo'oneu'a ca nta'a da qaiŷaxaneu'a na 'alhua.

Qaq cai ime, da detaqtega't se'eso qadta'alpi, nachi qomi' qoŷinapegalo da secoyiguenaq na Qom. Nachi aŷim caillayi sa huo'oi soua iŷa't, nachi qolaq da secoyiguenaq yi qadquedoxonec **Daŷaic, Sariiche, Dañi'chi, Paŷaxaqui**, cha'ayi ñaq huo'oi yi'iyiua ŷa'axaiqa nam ŷataqta qaŷachigoxoigui. Nachi 'enauac caillayi somayipi nqo'oneu'a so Taigoyi' da yaqto' qan'aqtaxane'.

Qaq se'eso na'aq ŷataqta huo'o so nqouaxa. Na Qom iqouat, qaica ca qanallíc. Qalaq na Qom nachi 'en'am quetot da detaqtega't, cha'ayi ŷauotaique da qaltaq iŷaxaneu'a ne'ena lma' 'alhua, mayi nachi 'eetai' da netalec lma'.

Ime, se'eso ntaxaŷaxac, nachi som **Taigoyi'** da'aqtaxanem na Qom, 'eeta':
 “Aŷim huo'o da ŷa'axaŷaxac. Qoŷinac yi na na'aq huo'o qome ca auot. Qaq qami' qan'axaŷaxañiitañi qome, cha'ayi que'eca auot Ita'adaic, saqaŷaloq da anac.”

Qaq de'eda la'aqtac, damayi ipacchigui cha'ayi cai inoxoodeec soua *tres* na'axa'te, nachi anac so so auot Ita'adaic, ŷataqta mpaxaashiguem naq'en na 'alhua. Chochi imeuegue se'eso auot Ita'adaic. Nachi qai'axat, ŷi'axattac na Qom da huo'o na nŷaq, nactaueegue na la'auaxac na 'etaxat. Huaña, nachi na Qom taugalo naua llicodeec na la'auaxac, nachi naua'n. Pasa'a, nachi huo'o na loxonec, nachi nvitta huo'o na lli'ac na nŷaq. Huaña, nachi cóu so nqouaxa. Yi **Taxalas, Coral**, qalaq nachiyiua yiua ŷataqta laponqa'te ne'ena nŷaq, lcoff.

So Taigoyi' qataq iŷaxanegue so lauo'

Qaq cai mashi qaŷata'ague de'eda, qataq mashi cada'ac da ntochiguiñi se'eso alaataxac, nachi huo'o so na'aq qataq deŷaxan so Taigoyi', iŷaxaneuga nam lashilpi na lauo' Qom. Nachi da'aqtaxaatapeguem, se'eso na'aq, 'eeta':

“Huo'o ca na'aq, qaq aŷim saigue da *Buenos Aires* da yaqto' ñauane' cam qadta'a cha'ayi sautaique da seŷaxaneu'a ne'ena 'alhua mayi qomi' sonaqtalec nagui, da yaqto' qomi' qoŷanema aca lmalate da yaqto' nachi

'eetai' qome da sonaqtalec namayi qataq cam qoyalaqpi qataq ca qadhualpi."

Qaq se'eso qadta'alpi, qaica ca la'aqtac, caillayi ŷasat. Nachi qalaŷona't na lo'oc na shiguiŷacpi da qaimen yaqto' huo'o aca nnotaxaqui somayi yaqto' ishit da je'c. Qaq somayi caillayi ŷaucec so **Gregorio** qataq so Ita'a so **Ñeeve Pilgüec**. Qaq aŷim caillayi qalaxayi sa ishit da ashic. Qaq se'eso na'aq je'c soomayi, qalaq ña qalota na 'etaxat qataq na nŷaq ñaq nalota't yi **Pioq La'asat**. Qalaq ñaq huetangui so nŷaq Ita'a, coff. Soomayi dos *mola*, ŷauota'a soua nnotaxalatel ñi 'oonolec. Nachi qanayicteueegue na lcomadaxapi, nachi tateu'a yi **Resistencia**. Qalaxayi nqañoxotta'a na doqshi mayi lma' yimayi, nda'a't da hueta'alo naua lma'te nam qadhuo' Qom mayi netaña yimayi. Qataq maichi huapegue' naq'en, da yaqto' imeetac na shiguiŷac lo'oc qataq na laue na mañic. Qaq co'ollaq qaivi' aso lashiue da notaxac, nachi qotau'a so nta'a, nachi qai'aqtaxanem da qanqo'oneu'a so *presidente* de la Nacion da yaqto' qaiŷaxaneu'a na 'alhua. Huaña co'ollaxa, nachi qai'ot aso nede, nachi ŷachita'pe soomayi.

Qaq cai masi nvildeec soomayi, nachi lŷatreec aso *la bandera*. Qaq nachiyi yimayi caillayi ŷi'axatac da ca *gobierno* qaica ca la'aqtac da ŷami' na Qom na na'alhua. Qataq na'axaleetapeguec da ne'ena 'alhua nachi 'eetai' da lma' naq'en na Qom. Qataq masi qoŷittañi aca lmalate na *la historia* mayi hueta'ague da *Buenos Aires*.

Qataq 'enapec caillayi so **Taigoyi'**, 'eeta':

"Hua'a, nagui qami' ŷalaqpi, ishito' qome da do'onataxan nam chigoxoñiguejda. Shapeeguet' da huo'o ca qomi' ichoxode'n ne'ena nta'alpi. Qaq maichi qad'aalatec, iquedóu!. Saq nagui, qalaq qanegue't ca na'aq qaq yi'oq camayi."

Huaña caillayi, nachi 'enauac da ŷaŷamaxañi na Qom, cha'ayi huo'oi naua lma'te qataq naua lmalatel. Ime, de'eda qad'axaŷaxac, nachi huo'o so na'aq qaq qad'axaŷaxac da masi qandouga aso lmalate yi na'alhua so Taigoyi', cha'ayi so qadta'alpi caillayi masi sogote caillayi da ñi'iguelaxauga ne'ena lma' **Lachiugue**, cha'ayi namayi ŷataqta nocte' da maichi lma' som chigoxoguet Ita'alpi co'ollaxa.

Qalaxayi huo'o da cotaxac

Qalaxayi se'esoua qadta'al saqaŷaloq co'ollaxa da qomi' deque'etapiguilo cha'ayi naxa da huo'o da nŷaxanaguec na Qom da qaiŷaxaalec na *caña* da qai'ot nachi qaishiite'n somayi, nachi huaxaiguet so lŷa *cashiiqui Moreno*, qataq nataq'en som Taigoyi'. Qaq nachida nataq'en da ŷasouaxada't da sa nhuojna't soomayi, nataq'en nam lataxanatac ñi 'oonolec soomayi.

Qai'aqtapeguelec so *cashiiqui Moreno*

Qaq cai masi qaŷoqtegue da qaŷaleeguet na doqshi, nachi huo'o so na'aq, qataq nvi' da na'aqtaguec so **cashiiqui Moreno** so lŷa qadta'a mayi lma' yi **Las Palmas, La estancia La Rosa** yim ŷoqta lma' somayi. Qai'axattac da somayi masi detaqtague' ca *dios*. Qaq da inoxoodec caua *nuevolqa* vi'iyi, nachi huo'o cam ŷoqta qaŷaŷaten. Qalaxayi cam qoŷiitega na'axaŷaxac mayi sa ishit da ŷoqta qai'axatta.

Qaq se'eso qadta'alpi caillayi sa ishit da huetot se'eso *cashiiqui Moreno*. Nda'a't yim lya mayi qadhuodeua **Taigoyi'** mayi maichi qadalamaxat da qadhuo' le'ec qataq yooqta qanauaatague'. Qataq huo'o da shinaqta na nallippi huataxanaq cai masi nnoxonaqchiteec ana 'ogoxonaqte *mauser, winchester, escopeta, revolver 45-38* qataq ana *rifle*. Lloqo'oyi na Qom masi yataqta qañi'iyalec cha'ayi masi huo'o ana'ana lo'ogoxonaqtepi.

Qataq yimayi cai masi huo'o da la'axaxaxac, nachi yataqta iyaxanegue na lashilpi na lauo' da yataqta da'aqtaxaatem, 'eeta':

"Ñi'ñi nta'a mayi ñauane', 'enapiiua', yi na 'alhua qomi' qa'yi'iguelaxatoto. Qaq yooqo'oyi ca yalec Qom nshitaque da yauo'o ca lma' qalaq camayi ishit da qa'auo'o ca lma', qalaxayi iuen da yataqta qaipacaua'a ñi *gobierno* yaqto' ca shiyaxaua qa'auo'o aca lmalate ca lma'. Qataq de'eda no'onataxanaxac qalasoqtapega qoyinac yi sa ichiyauac, saxanaqco' ca yayajnapec ca qochalec. Qalaxayi huo'o ca na'aq, qalaq yashiltalec ca *n'araaro*."

Caillayi asottaq do'onataxaatega na Qompi da yi'ot na languishec qalaq *asaadole* qataq shiteguet, qalaq ñaq 'aula'a, jeegactoxo' da sa yi'oq ca lo'onataxanaxac, lqui'axanataxanaxac ana'ana *asaadole*. Cha'ayi nachichigueme'ctaxa na lcat na Qom, qaica co'ollaq chita'ague da nalec ne'ena 'alhua na Qom [Pampa del Indio] cha'ayi ñaq chita'ague da nagueuo souaxat da ncanagueec. Lloqo'oyi sa lhuotta da yayamaxañi ca shiyaxaua nagui.

Qaq ayim nataq'en sauachigui da no'onataguec yimayi cai no'ottapiguiñi na Qom. Qalco'ou' yi huo'o na maiche imen caillayi na lma', nachi jec, ta'ya da qaica ca yooqta lma', nataq'en na yalec. Lloqo'oyi qalota so daqat na 'alhua, ta'yt nagui na doqshipi. Qamaq yimayi yataqta lalamaxat na Qom, maichi lma', qataq lma yim qadta'a **Taigoyi'** (*Mayordomo*) da ipacaua'a ca nta'a da *Buenos Aires*.

Cashiiqui Tóma, Moreno, Burgos, Soria

Qaq yi'iyi Taigoyi' qoi so **Moreno, Burgos** qataq huo'oi caillayi soua qadqui'il masi nejdaigui añi na *oficina so doctor Taboada* da *Buenos Aires*.

Lachiugue

Qaq ne'ena ima' **Miraflores** mayi sootaña nagui, namayi le'enaxat da **Lachiugue**. Qaq ne'ena 'alhua nataq'en ivi' dos da qa'ya'yiilec, talec aso nbaala na doqshi. Qaq ne'ena 'alhua nachi 'eetai' co'ollaxa da lma' so qadta'alpi, co'ollaq ñaq saxanaxa da huo'o na doqshi.

Qaq lloqo'oyi naxa da saxague da **Ledesma** qataq da ñi'iguelaxasoq qataq sonaqtalec namayi, nachi 'eetai'. Qataq masi qalota caillayi na dalaxaic llalec na Qompi. Soua qadta'al **Bachooyi, Sariiche, Qoyaxaqui, Yinqai**, soomayi ñaq huo'oi, lloqo'oyi huo'o so na'aq, nachi qaitaxayot so ita'a **Teploxoche**, qoyiita':

"'Am qadqa'ya, cha'ayi huo'oi naua 'ai'alqa mayi maiche qadhua'llolqa. Naamay cada'acolec da huo'oi naua lqape'tolqa na doqshi la'aqtac. Qaq 'onaxaictaxa da samaxaso'q da nqo'odeua ñi nta'a da yaqto' iyaxaadeu'a ne'ena souaqta'a 'alhua qataq naua lya't 'ale'u mayi nataq'en netalguete na la'ipi qadqa'yañicpi, nachi tachiguiñictaxa da qadedaxac".

Nachi ýasa't so qadapi' **Yinqoiyi, So'olchi, Bachooyi**, qoýiita':
 "Hua'a, no'ono' da qomi' samaxaso'q naua qoyalqa da
 nqo'oodeu'a cam nta'a."

Qanqo'oneu'a so nta'a

Huaña caillayi, nachi qomi' ñaýamaxataq. Qaq cai mashí inoxoodeec soua *tres* ca'agoxoiqa, nachi qolaq aým **Augusto Soria, Cabito Leiva, José Sandoval, Piguiñi, Shiuen (Juan Alegre)**. Sonaxalguete soua qadelo *molal*, nachi sachigoxosoqchiguiña na **Lachiugue** da ñoqo'onaxau'a so *gobernador* da **Resistencia** da yaqto' setaxaýaqpegue' somayi. Qalaxayi hua'auñi da souaqa'a na **Sáenz Peña** caillayi, nachi souaqa'a da qanmataqa' yi lma' so llalec. So maichi ña'aco' mayi aým ýanagui caillayi da le'enaxat, **Augusto Soria** naña yi *la linea* na **Salta**. Nachi se'eso nsoq sa'aqtaxanaqteguem da qomi' saýaqhua'a so *gobernador* da seýaxanaxau'a aca lmalate yi qadma' **Lachiugue**.

Nachi somayi qomi' 'eetegalo, 'eeta':

"Ñaxa, ñaq qoviýa'a qome na ima' ña so'oto qome aca ýide da taýau'a
 ca *gobernador*, qalqo'ou' yi maichi qami' iýa't ýaqaýa't."

Qanachi qad'ochaqa' yi lma' somayi se'eso pe. Qaq so lýa na'aq, nachi senotaxau'a aso *tren* da saxague da **Resistencia**. Qalaxayi mashí sanaiqa'ac da qanhuodenaxac qataq mashí qalota naxa da ñiqotaqtaua'a aso *tren*. Qaq se'eso na'aq yi'iyi **Sáenz Peña**, saxanaxa da 'amaqtaq, ñaq *trecsolqa* soua ñoýaqa. Ñaq nalota't sottaq cotapsat lta'a, coff. Qaq mashí pe caillayi, nachi sovidaxau'a yi **Resistencia**. Qaq huaña yi *la estacion* aso *tren*, nachi senataqtac ca doqshi le'ec, ca na'ague ca lma' so *gobernador*. Nachi qomi' ýachaxategalo, qalaxayi nachida da 'enapec caillayi, 'eeta':

"Neteuguen'a ne'ena yi lma' ñi *gobernador*. Qalaxayi nagui yi mashí pe sa ishít da qami' ilo'ogueta. Qomente' mayi ishít da qailo'oguet ca huo'o ca 'eetapeguc".

Hua', nachi ñoqo'onaxau'a aso la *gobernación*. Sevidaxau'a, nachi sa'aqtaxanaqteguem som huataxanaq da qomi' ñanaýaqau'a ca *gobernador* cha'ayi huo'o da shinaqtapeguc. Huaña, nachi qaýau'o so qad'ochaqa', ca qadaýamaxañi.

Qaq se'eso yi'oxoñi, nachi qomi' ýauegueu'alo so *gobernador*. Se'eso huataxanaq ýataqta qomi' huetapegueto se'eso na'aq. Qaq sovidaxau'a, nachi ñashilaqtague'. Nachi qomi' inatta'pe naua qad'enaqa'te, qataq ¿chaq negue't cam shinaqtapeguc?, qataq ¿chaq hua'ague cam sachigoxosaqa'ague?.

Hua', nachi qomi' sa'axata'q naua qad'enqa'te qataq yim sachigoxosoqchiguiña qataq da huo'omshi sevidaqhua'a somayi. Qaq ñitauetapegue' so ýaqaýa **Cabito Leiva**, shinaqta':

"'Am qadta'a *gobernador*, qomi' ñanaguenaq, qomi' lamaxa'shi yiua qadta'alolqa da yaqto' 'am seýaxanqot da ña 'auauo'o aca lmalate naua qadma'te mayi sonaqtalguete. Cha'ayi sauoqtaique da saxanaxañi da huo'o ca saxague, cha'ayi mashí qalota na qoyalaqpi qataq sauoqtaique da so'otaq na qodanguishec yaqto' deque'etaq na qoyalaqpi qataq huo'o ca ýoqta

lalamaxat lma'. Qataq sanaxauo asom qodede mayi sedoqtau'a somayi mayi huetalec ne'ena qad'aqtacpi."

Qaq se'eso *gobernador* mayi setaxasoqtague' le'enaxat **Juan Vicentini**. Somayi nachi pa'aiguet caillayi so *presidente Hipólito Yrigoyen*. Qaq se'eso Juan ŷataqta setaxasoqtague' caillayi, nachi somayi qomi' 'eetegalo caillayi, 'eeta':

"Aja', huo'o qome ca qami' samaxaugalo *ingeniero* da yaqto' ŷi'an cam 'alhua mayi qauŷaxañiu'a, nachi huo'o aca lmalate qom ime da qai'an. Qalaxayi nagui iuen da qau'ochii ca le'enaxat que'eca 'alhua."

Nachi qomi' shinaqpec qomyi da le'enaxat yi'iyi 'alhua le'enaxat da **Lachiugue**.

Qaq nachida da ŷataqta le'enaxat ne'ena 'alhua mayi sonaqtaña nagui. Cha'ayi l'onataxanaxat caillayi som qadta'alpi. Qaq namayi caillayi ñaq saxanaxa da huo'o na doqshi, ndota't na Qom mayi netalec namayi. Qaq namayi ivi' *ocho legua* yi locta qataq *cuatro legua* yi lcateueegue. Som ŷoqta qoŷittalec caillayi asa'aso hua'auchiguiñi lmalate mayi nanettalec se'eso *gobernador* da ŷami' na Qom mayi lma' namayi.

Hua'a, ime, de'eda qad'axaŷaxac. Mashi qadaŷamaxañi, nachi ñaŷamaxataq so iŷa **Cabito** qataq soua qadŷata'pe, nachi ñi'iqo'onaxauga aso *tren* da yaqto' ñi'iguelaxasoq. Nachi cai ñividaxa na **Sáenz Peña**, nachi sa'aqtaxanaqtapeguem so iŷa mayi llalec som ña'aco' lta'i mayi ŷi'inaqteua. Nachi somayi ŷataqta machiguiñi. Nachi qataq qanmataq'a' yi lma' somayi se'eso pe, cha'ayi netraña soua qadnotaxalatel *mola* qataq soua caaŷo, lloqo'oyi nachi qadquia'aqa' naxa yi lma' somayi.

Qaq so lŷa na'aq nachi qolaq da shi'iguelaxasoq. Qaq somayi nachi ŷauo'o na qayi'ac na nallic. ŷataqta naloqteeta't na qomi' ŷanema, ivida'a na lapat qataq nachinguashic lapat. Qaq ŷoqo'oyi qadamachiguiñi de'eda qoyiquiaxac 'attalec da ñividaqtauga ne'ena qadma' **Lachiugue**. Sachigoxosoqchiguiña yi'iyi **Sáenz Peña**, ivi' tres na'axa'te da ñanaguenaqta. Nachi ñividaxauec. Nachi 'oonolec so pe da ñimataxaueec. Qaq nda'a't so qadŷa **Cabito** mayi icoyigueetac na Qom. Qaq so lŷa na'aq, mashi laiñi so na'aq, nachi qomi' sa'aqtaxanaqtapeguem na Qom, shinaqta':

"Qami' qadta'alpi, qami' qadqaŷa't, qami' qochalaqpi, qomi' mashi ñauanaxai' ñi nta'a *gobernador*. Qaq ñimayi ŷataqta no'on da la'aqtac. Qomi' ŷanema, ne'ena 'alhua mayi sonaqtalec, ŷauo'o aca lmalate qataq ŷi'an cam tachiguiña ca 'alhua mayi qadalamaxat . Qaq ca qomi' qoŷanema ivi' na ocho legua yi loctelec qaq na hua'axaŷi qalaq ivi' *cuatro legua*. Qataq ipacchigui da le'enaxat **Lachiugue (río Salado)**."

Qataq sa'aqtaxanaqtapeguem ñimayi da huo'o ca na'aq qataq ñi'iqo'onaxa yi qad'onataxanqa' na *caaña Ledesma* qataq **Salta**. Qalaxayi da ime, da qad'onataxanaxac qataq ñi'iguelaxasoq, nachi 'eetai'. Qaq ñimayi nataq'en qaica ca l'aqtac de'eda shinaqpec.

Qaq cai mashi qaŷoqtegue damayi, nachi nnoxoneec da no'onataguec ne'ena 'alhua. Qaq se'eso *ingeniero* caillayi ŷi'auaxaachiguiñi yi **Lchigo (Fortín Lavalle)**. Qaŷauo'o caillayi aso *mojón* aso chigoqchiguiña na qoŷanem na Qom. Qaq ne'ena qoŷami' ne'ena Qom 'alhua chigoqchiguiña na **Micai Ltai, Lchigo, 'Ele' Ipata'c**, ivida'a yi *mojón*. Qaq ne'ena **Lachiugue**, qalaxayi qaiŷotauga cai qai'an. Cha'ayi qaŷauapeque da maichi qadma'.

Huaña caillayi, nachi ishit da nlagajñi na Qom qataq tañalo naua maichi Ima'te, cha'ayi nale'ena da qanayiitalguete ne'ena 'ale'u qataq sa ishit da qaidaxan ne'ena 'alhua, chochi ivtta'a nagui.

Machiguiñi na Qompi

Qaq mashi qañoqtegue de'eda sa'axattac mashi huo'oi soua vi'iyi. Qaq huo'o so vi'i, nachi ana'c soua qadña't **Tolaaba**. Qaq som Ita'a añi iua le'enaxat **Ñiicoyi**, qalaxayi mashi qañoqtegue da qaica. Nachi huaigui so napijna mayi nataq'en huetoigui caillayi yi qadta'a **Taigoyi'**. Nachi som shiitega **Tolaaba**, 'eeta':

"Noqolec, añim souaxai'chi, saueguec na maichi iuo' Qom saxaamo ne'ena **Da'ailoshi' Lai'**, nachi iquia'aqa' ñaq'en ne'ena iuo' yimayi. Cha'ayi yimayi huaña na qonoq, nñaq, amap, qataq mashi no'on ana ñi'ilac (ñiguilac), cha'ayi mashi vi'i qataq huaqteguet da no'on na amap, pantac, na'ala, tegac, namayi maichi qanqo't. Qataq yi 'alhua yi ñataqta hualec 'enauac ne'ena nallic qaica ca qaiueetac, coff.

Qaq yim ñape **Yinqai** qalaq ñauegueu'a na lauo' yi **'Ele' Lpata'c** nam maichi lauo' somayi. Qataq **Qoñaxaqui** taña yi Ima' **Lchigo (Fortín Lavalle)**. Qaq so **Bachooyi**, qalaq nachi 'eetai' da netaxaama yi maichi Ima' **Qa'im Colaxadachi**.

*Nota: Este lugar se encuentra al oeste de la zona del Espinillo.
Su significado es: **Laguna Collera** o **Tres Lagunas**.*

Nataq'en chitega so Cashiiqui Moreno

Qaq se'eso vi'i nataq'en mashi chitega so lña qadta'a **Moreno**. Camayi Ima' **Las Palmas**. Qataq nataq'en qalota na tatega somayi souaxat da 'eetega detaqtague' cam *dios*. Qataq saxanaxa da inoxoodec se'esoua laloxoqui' da 'enapec qaitaqtague' somayi qataq ña'axatta'a da ñataqta nomañi qome que'eca *dios*. Qalaxayi somayi yi sochi **pi'oxonaq**. Lloqo'oyi mpachitac nam huo'o da lalolaxa. Qalaxayi qomi'olqa naxa yi ñataqta sa la'axaic naxa da qadpi'iñaxac da huo' ñi chapega qadña da huo'o cam la'aqtaxanaxac qataq huaqteguet da 'enauac na ñalesat se'eso na'aq, nmittaique cam llic mayi ñañamaqchiguiñi. Lloqo'oyi huo'o ñi chapega qalaq, qaueff, na Qom nqalqoq qataq yi huo'o na nmittaique ca lamo le'ec. Lloqo'oyi huo'o de'eda nhuogoxo.

Qaq se'eso **Moreno** cai chita'ague da chitega qalaq qomi' saxanaxa da sauattonaq nda'a't so Taigoyi' mayi sauattonaqta. Qataq sauanaqchigui da 'eetec co'ollaq quetapegueu'a ne'ena Ima'te na lauo' Qom. Lloqo'oyi ishit da qañau'o na Ima'pi nam qadhuo' caillayi, cha'ayi nachiso somayi da loxonec ne'ena 'alhua. Qaq nachi 'eeta'am nataq'en so **Moreno**. Camayi hueta'a **Las Palmas**, qataq huo'o na huaña na loxonec. Qataq somayi qalota na lataxanatac na Qom mayi lauo'.

Na lauo so Do'xoi qataq taigue da qasoxonaxa

Ime, de'eda nachi na qadhuo' caillayi qataq so qadta'alpi qataq taña yim lo'onataxanqa' qasoxonaxa. Huaña, qataq so'onataxanaqtac souaxat nam qad'ogoxonaxat mayi sañinaqtapeguelec cha'ayi seunaqtaique souaxato' da

sauoqtaique da so'otaq na 'alhua, da so'otaq na qodanguishicpi qataq da so'otaq na qan'atetpi. Cha'ayi ŷataqta huo'o da lqalaic da qaŷanata ne'ena nhueneguesat. Cha'ayi ñaq chita'ague da naŷamaxattapiguiñi ne'ena Qompi souaxat da ŷataqta qaŷoqteguelo soua vi'iyi da ncaatague' na huataxanaq qataq na doqshi mayi quetapegeu'a ne'ena na'alhua som hua'au lta'alpi som qadapiyilpi.

Qataq huo'o da loquixac huaña yi Mapsatangui

Qaq cai masi ime, da ñovidaxauec qataq masi souaqta'alo ne'ena qadma'te. Qataq na Qom qaica ca ŷauotaique cha'ayi masi ntochiguiñom se'eso vi'i. Qataq masi vi'i, nachi nam Qom mayi maichi nhuo'pi, huo'o na masi naŷamaxattac da taŷalo naua ñi'ipiaqa'te. Nachi so masi dashita aso nala' se'eso na'aq, nachi qai'axaiguet ana naloxo cam caaŷo, naŷau'a yim netaña nam qadhuo Qom. Qaq nvideu'a yim qasoxoc, nachi padenaxaneec som ñi'iguetac le'enaxat da **Qa'alaq**, nachi da'aqtaxan, 'eeta':

"'Am, pichoqo'olec, aŷim ñanac da sau'o da 'ad'axaŷaxac cha'ayi masi qanaŷiitague' da qadta'a **Moreno**. Damayi nauetapegue' na huataxanaq. Qaq daamay masi qanaŷiitapegueto masi qomi' quiguinguilo dam qadta'a. Qai'auaachiguiñi yi lma' so qadta'a **Ñaaraxachi**."

Cha'ayi se'eso Ñaaraxachi', nachi huaña co'ollaxa ca lma' da huo'oi soua delogueŷa't se'eso na'aq. Nachi huo'o so qaŷaŷin. Qaq yi'iyi netaña co'ollaxa se'eso Qom, nachi nalotta nagui yi **Palo Mercado**. Qaq na Qom yimayi le'enaxat naq'en da **Tooro La'aite**. iCóu, qomi' quixaxa cam shinaqtec!

Qaq yim qadŷa **Piguiñi (Sandoval)** qomi' 'eetegalo caillayi, 'eeta':

"'Aja', qomi' soqolqo', shapeegueto' qom ishit da setaxaŷaqpegue' cam qadta'a **Moreno**".

Qalaxayi ŷoqta 'eesa caillayi da huo'o co'ollaxa so qaique'emaqchit Qom le'ec. Qaq yimayi maiche qadpa'axaua le'enaxat da **Tolaaba**. Qaq yimayi nataq'en ŷataqta sa la'axaic, qalco'ou' yi taxaic co'ollaxa. Lloqo'oyi ishit da qaique'emaqchit cha'ayi masi taxaic. Cha'ayi masi no'on co'ollaxa so lataxa amap, lloqo'oyi qalota na Qom na masi taxaicpi. iCóu, qomi' quixaxa cam shinaqtec!.

Qaq se'eso no'onatac lataxa, nachi huaña co'ollaxa so lma' so lŷa qadta'a le'enaxat **Chiŷoilli**'. Qaq nachi huaqteguet co'ollaxa da nvita yimayi so **Moreno**, som qai'axattac da masi detaqtague' cam *dios*, qalaq icaatac na maichi lauo'.

Qaq ne'ena Qom ñaq chita'ague da 'enauac da ñovidaxauec, sachigoxosoqtau'a yim qad'onataxanqa' na *caaña* cha'ayi masi qaica ca ŷauotaique nam Qom caillayi. Qataq ñaq chita'ague da qaitaqtague' so nta'a *governador* yi **Resistencia**, qataq masi ime, da qaŷashilaxanque naua nma'te 'ale'u. Cha'ayi nam Qom masi huotaique da do'onataxan, ŷi'ot na languishec cha'ayi huo'o na nma'pi 'alhua. Qaq yiu lŷa't qadta'al **Ta'añoqñi, Huaqui'i, Sariiche**, nataq'en yimayi, netraña yimayi. Lloqo'oyi ŷataqta lta'adaic de'eda qadhuogoxo souaxat de'eda la'axa mayi huaña yi lma' namayipi. Cha'ayi namayipi ŷataqta laŷipi som qadta'alpi co'ollaq ñaq qailoctapeguelec ne'ena 'alhua.

Qaq masi avit caillayi, nachi sovidaxau'a ne'ena Qom. Qaq masi 'enauac da lapoota'a't. Qataq som loquixac co'ollaxa masi ime. Qataq so **Moreno** masi sogote da ŷi'iguelaq, taigue da **'Ele' Ipata'c (Espinillo)**. Qaq ndoteec da

qai'axattac da 'eetec da lque'emaxa som **Tolaaba**. Qalaxayi iqalco'ou ca aloic! Huaña, nachi qoñiitega na Qom, qoñiita':

"Ana'ana pedaxanaxa qanñomiigui qome. Qalaxayi maxatchoxo' qome, ten qom ñapagueec ca qoviñaigui."

Qaq ñaq huo'o na **Lcaxaic** ña qañalecta'aguet. Qataq huo'oi soua ñalectrauo **Saxasoxonaq** qataq so '**O'ño**'. Qaq yi 'iyiua ñale't ña ivi'n ana *baala* naua lhua'q, nachi 'eetrac:

"'Anchi'no', ja', so qa'a ita'a **Moreno**, ana'ana 'ado'o *baala* na na'aq. 'Am ita'a **Moreno**."

Nachi do'onaxaata'pe yiuva ñale't se'eso na'aq. Ime, qataq detaqa yim iña **Sandoval** 'enapec:

"Aja', ñataqto' cam aloic, qalqo'ou, yi mashi souaqaigui dam la'axa. Qaq no'ono' da ñome na na'aq da ñalaataxai' som qadta'a."

Nachi jec na Qom da qaicaalec somayi. Qalaxayi cai qaivita yi **Espinillo**, nachi somayi mashi sogote da jec, ñi'iguelaq so **Moreno** qataq so huataxanaq mayi nnaictague'. Qaq nda'a't yim lña mayi qañalauat le'enaxat da **Selson** mayi ñaq huetaiyi cha'ayi '*oocholqa* co'ollaxa soomayi da qañaleeguet so **Moreno**.

Huac da delogueña't na Qom

Huaña caillayi, qataq huac da maichi nalaada't na Qom, cha'ayi na **Espinillo** le'ec huaxaiguet so **Moreno** cha'ayi nachina na nateu'a co'ollaxa. Qaq lloqo'oyi co'ollaq ivita ne'ena Qom, nachi nachajñi da somayi ña'axat da qañalauat som nale mayi le'enaxat da **Selson**. Qalaxayi so Moreno nhuogaxa co'ollaxa ne'ena Qom maichi illapeguem da ipaca'a da ñi'ot de'eda nalajda't na Qom.

Qataq qomi' caillayi mashe sechiñaqlec somayi cai sevidaxaua yim Espinillo qaq nda'a't na Qom mayi lapoota'a't -coff - nalotta't. Qaq somayi mashi sogote da ñoxogue, mashi taitague da le'ego aso tala da taigue ca lma'. Qaq nda'a't aso lalo *mola* mayi *huacac*, nachi no'onañi qataq so **Selson** maichi ilayñi co'ollaxa na Qom. Huaña nachi ime, de'eda qanayiuagui.

Qañañiilec na Qompi lma' yi Lachiugue

Qaq cai mashi qañoqtegue de'eda qataq mashi sonaqtaña na qadma'. Nachi huo'o so avit qaq nvideuga yi sonaqtaña so maichi qadhuodeua huataxanaq le'ec da qomi' da'aqtaxanema. Qaq somayi *caabo* le'ec, nachi 'eeta':

"Qomele novi' ca huataxanaq qom mashe ñapec. Qaq da ishit da setaxañaqpegue' qaq sa ishit qome da qañañiilec ne'ena Qom mayi lma' na **Lachiugue**".

Ime, nachi queuo. Qaq ñoqta 'eesa de'eda ñi'axat cha'ayi cai mashi noñi'n naua 'olegaxa, nachi qal-laq da nviyi' se'eso huataxanaq. Qaq nataq'en yim qadña **Sandoval** mayi huo'oi som ltaxañaxa'u, nvideu'a yi sonaqtaña. Nachi da'aqtaxaatac, 'eeta':

"Ñaqañat, mashi sogote da qomi' novidoigui na huataxanaq - iqalqo'ou cam shinaqtec! - qalaq qoñiishiguem, qañañamaxachii qome,

ten qananagalo qomi' da qomi' qaŷalaua't."

Sochi copata'ague de'eda la'aqtaxanaxac, nachi chi'iguēt ana 'ogoxonaqte: iqauom!, iqauom!, iqauom!. Nachi na Qom co'ollaxa qaica ca iuata'a ca lŷa, cha'ayi ņi 'oonolec namayi mashi ŷiltaxan na llalaqpi. Qataq huo'o caillayi so noŷicolec maichi lo'onatac som **Sandoval** mayi ŷaataigui so **Iqolac**. Qaq nachiso so huo'o na qoŷoxotoigui na 'alpi qataq na nogotolec nachi hueta'a qanqoŷin. Se'eso noŷicolec qo'oipaq qadamta ana lauogte, lloqo'oyi sa ishit da inoxoneuo ana 'ogoxonaqtala. Qaq nachiso so nca'alaxateec na 'alpi qataq na ņaqqiolec caillayi. Qaq cai mashi qanvideu'a na Qom, nachi ŷataqta qan'axannec da qaŷaŷiilec ana 'ogoxonaqte. Qalaxayi qaica da huo'o ca ileu, nda'a't na que'emaxaic qalaxayi saq 'amaqtaq, cha'ayi 'enauac na Qom sochi deuaqa, huetoto'oto naua qo'oipaq lamol, cha'ayi ne'ena Qom ŷataqta mashi naŷa'ac da nloquixac. Lloqo'oyi qaica ca ņi'iŷa, sa ņi'iŷa da ileu.

Qaq cai mashi cada'ac da ntogueņi da qaŷaŷiitalec, nachi ņishiguem nam dauanaxaatacpi, nachi qan'atachigui se'eso huataxanaq, nachi qanaŷine', qalaxayi cai noma'aguet ana lo'ogoxonaqte na Qom, nachi qoshitauec. Cha'ayi qaŷauattooteguet na Qom da nataq'en huo'o ana lo'ogoxonaqte. Nachi somayipi sa naŷaloxon da jec.

Qaq mashi na'aq laiņi, nachi novita yi ima' yim lŷa qadta'a **Palqon**. ņi'igottauro cha'ayi que'emaxaic, nachi sepa'axanoigui so ima'. Nachi ņaqaqaxanaqtaņi, qaq aŷim mashi imeuo aso ŷo'ogoxonaqtala, qalaxayi ņauanaqtalec na Qom, qaŷoqtegue qataq nviduo so le'enaxat da **Quiŷaxai**. Nachi qomi' 'eetegalo, 'eeta':

"Noqolec, qataq 'am qadta'a, iqayalliitac, sataxauec! Llxatemallaxa, ņaq huo'o da qardaqa' da setaqpec."

Qaq somayi ŷachitac aso lo'ogoxonaqte shijdauro ala qataq *revolver* 45. ņaq huo'oi naua ala. Nachi shiitega, shiita':

"ņaq 'acot ana 'ad'ogoxonaqte, nachi aŷim ŷanem. Qaq chochi copata'ague da setaxasoqtega't, nachi sochi selaqaugalo soua huataxanaq lashi' iualtrac na lma' na Qom, nachi saŷin so 'oonolec. Nachi huaņi qalaxayi so lŷa ŷacoosop somayi, nachi datauec. Qaq nachisoua soua pa'atreec caillayi."

Huaņa, nachi na Qom nnoxoneec, chigaqaigui na aviaq, nachi qalaŷootega't na caipi cha'ayi mashi huo'o na huetalec na logoxot na Qom co'ollaq huo'o na huotaque da datauec.

Qaq 'eda da 'eetec da nalaataguec caillayi na qadhuo' mayi lma' nagui na **Miraflores** ŷataqta saq ŷalcolec. Seunnate naxa de'eda chigoqta'ague na maichi qadhuo' da nloquixac souaxat ne'ena 'alhua da ŷataqta qaillitac. Cha'ayi maichi nma'.

Qaŷi'iguelaxalec da qaŷaŷiilec na Qom lma' yi *Miraflores*

Qaq ivi' dos caillayi da qaŷaŷiidaaxalec da qaŷaŷiilec na Qom mayi lma' ne'ena **Miraflores**. Qaq se'eso pa'ateec, nachi 'eetec: sa ishit da qaicoyiguen na Qom souaxat da qanmaqtapeguelec ana *huaaca* da qoŷiitega ŷalauattac. Qaq

'eesa de'eda qalaxayi doqshi na imalec da dechatapega ana *huaaca* souaxat da imeetac qataq chictac, nachi sochi nmaxalec na Qom.

Qaq na Qom 'eesa caillayi da huo'o ana decachiña, qalaxayi nachina na ñaqa'a ca chigaqa'ague souaxat da hueta'a ne'ena souaxat da nqadenaxac da huo'o na sa no'oita na lauo' le'ec. Qaq nachi qañi'enaxatchigui so hua'auchiguiñi da qañiilec so ñapac so na'aq, iquom!, iquom!, iquom!, iquom! Ñataqta yi'oqteguet naxa da dataigue qanqoñin ana *baala*. Ñacholaxan ana 'alhua da l-lamaxa ana 'ogoxonaqtala na le'edaxa qalaq 'eeta'am na nodec le'edaxa. Nachi qanquictau'a yim netaña na Qom. Qalaxayi nam Qom nataq'en mashi nlagaxatchiguiñi, nachi nataq'en ñañiita'aguet na huataxanaq, nachi chochi qalagoqta da queta'aguet nam huataxanaq cha'ayi nataq'en huo'o ana lo'ogoxonaqte, chochi ivitta'a se'eso na'aq laiñi nachi qoñaxañi na Qom da qañiitac. Qalaxayi nachiso se'eso maichi lta'a na Qom mayi ñalectauo se'eso na'aq, somayi huaxaiguat na huataxanaq souaxat se'eso nale **Selson** mayi qañalauat co'ollaxa. Qaq lloqo'oyi huo'o de'eda dalaxaic huac da qanalaataguec caillayi.

Qalaxayi huo'o na huataxanaq qadhuodeuapi na ñalectauo nataq'en yim *sargento* le'enaxat da **Abana**, qoi so *oficial Niski* cha'ayi ñataqta qalota somayipi caillayi. Qaq mashi dashiguiñi aso nala', nachi mashi ndota't na ñataqta 'añaxaicpi na Qom, namayi mashi nqatta't. Nachi huaña, qataq qaicaalec somayipi, qalaxayi mashi qaichiñalec da datauec.

Qaq yim qadta'a **Palqon** tachigui co'ollaxa na lañi so *facon*, huac da qañalauat. Qaq yim lña, **Chiñoolli**, nataq'en qaique'emaqchit. Nachi chochi 'eettac se'eso na'aq 'eso' yi ñale qalaq que'emaq se'eso na'aq. Lloqo'oyi sa ishita da deloqui. Qaq nam huetaigui so noñic mayi ñataqta ñañamaqchiguiñi qataq qaica ca que'emaq, 'enuac da no'oita. Qamaq nachina na ñoqta imapeguelec ana ala ana 'ogoxonaqte. Qalaxayi so noñic ñataqta qadamta ana lauqte qo'oiq, nachi deca'alaqtaxan se'eso na'aq. Qaq cai mashi qataq qañashiiyigui ana nashiide, qachi mashi huo'o nataq'en na que'emaq na huataxanaq qataq na doqshi mayi sa ishita da huataxanaq.

Qaq cai mashi ñoxogue so huataxanaq nachi nvitta yi iña **Ñaxasoxoic** nachi añim 'eetega 'eeta':

"Pichoqo'olec, 'ena na 'adaquip qataq na 'oqolec nauoc qagueta lapatolec."

Nachi sa'aqtaxaatapeguem da añim nachi soota'a yi ima' da ñauanaxanqa' qataq ñañiitague' na huataxanaq qalaxayi sa ishita da seque'emaq. Huaña, nachi qaltaq selaqa'ata so huataxanaq, hueto'ot so loigue, qaipetapegueta na que'emaxaic. Nachi qataq sainaxaxanaqtapigui somayipi, nachi 'enuac da nlagaxattac. Qalaxayi mashi nvideuo yi qadta'a **Bachooyi** qataq so qadta'a lña **Palqon** chigoqtra'ague ca lma' da qomi' nañalo da qomi' itaua'n se'eso na'aq. Nachi soomayi 'ena'pe:

"Ñaaxa, ñaq cada'ac da qanmachiiuec qome. Nacta qataq secanaxalco' se'eso huataxanaq ñataqto' huo'o ca chic na teguesan na na'aq qalaxaso'ou yi ime, da qanalaataxac ne'ena na'aq chaxanaq qomi' ivi'n naua lhua'q."

Nachi 'eetac so iña Sandoval: "Qaica ca qomi' loxonqa".

Nachi so ñaqaña **Loyin (Lorenzo Soria)** 'enapega na Qom:

"Qanañamaxachii qome, soqolaxato' yi qadañi doqshi, ñalaxaataxai'."

huo'o qome ca qauchiŷa'ague ana qad'ogoxonaqchii."

Huaña, nachi shinapec:

"Qomi' cuaatrolqa, qami' mayi huo'o qome ca qauachiŷa'ague na qad'ogoxonaxachii cha'ayi qami' qalote'."

Qalaxayi somayipi maichi ŷauaateguet na Qompi mayi qomi' nauaatalguete. Mashi sogote da napogoxoqtañi ana lo'ogoxonaqtepi. Nachi somayi nmooñi. Cha'ayi ŷataqta n'atachigui 'enauac na qanallippi se'eso huataxanaq. Cha'ayi da huo'o ca chochi qomi' 'ena'aque, nachi nataq'en huo'o ca qoŷina'ac. Qalaxayi qaica ca camachaqca se'eso na'aq.

Hua, nachi detaqa son qanatatalec [jefe de policia] mayi chigaqa'ague da Salta. Somayi tedaic na lchi, 'eeta':

"Aja' Soria, qaica cam dá se'eso *la huelga*. Aŷim chochi sauotaique da saŷaten cam ŷoqta chigoqteuga se'eso huataxanaq qataq chaq negue't cam lamaxashic."

Hua, nachi shinapega somayi, shiita':

"iMeca, ca *cashique Moreno* da huo'o! Qaq no'on da aŷim 'auachaxana qaqaiyi qauauañiichigui da saluat cha'ayi maichi ita'a. Sa ishit qome da qai'oxochiitapiguiñi yaqto' setaxaŷapegue'."

Qaq 'enapec so Montenegro:

"i'A'i, qaica, camayi mashi sogote da ŷoxogue! 'Aque', sa sauatton ca **Moreno** da huo'octaxa qaq 'am sachaxana."

Hua', qataq detaqa som qaŷatatalec nta'a, 'eeta':

"Hua, 'am **Soria**, nagui na 'adhuo', cha'ayi namayi ŷataqta qalota. Qaq ne'ena **Lachiugue**, namayi qaupaquiitelec qome da qadmayi, cha'ayi ñi'iñi *gobernador* da **Resistencia** mashi ŷaŷaten de'eda qoviŷaigui. Qaq ñimayi ñaq chita'ago' da qautaqaitague'. Qaq som qadta'ai **Moreno** mayi nachiso som ŷaŷiilguete qami', somayi mashi sogote da saŷajnaq."

Ime, de'eda qadtaxaŷaxac. Nachi so qadŷa **Cabito Leiva** qataq aŷim qomi' qan'onataxatrañi da saxague da **Sáenz Peña**, da yaqto' qaŷaŷamaxaañi de'eda aloic, cha'ayi mashi qoŷinapec yi ime damayi.

So Teploxochi mashi hueta'a yi La Florida

Qaq so ita'a **Teploxochi** mashi ivita co'ollaxa yi *La Florida*, cha'ayi nachiso so ilotague' na maichi qadalamaxat qadhuo'pi. Cha'ayi 'enauac so qadta'alpi ŷoxooñi na 'alpi qataq na ñaqpiolec, cha'ayi sa ŷaŷaten ca llic de'eda qanayiuaiqui. Nda'a't na ŷipi mayi ŷaŷaten, lloqo'oyi cai ŷasateguet da delogui' na doqshi, nachi qandoxottec nam ŷataqta mashi na'aŷa'ac da nalaataxac da dataŷa'aguec ne'ena doqshipi qataq nam huataxanaq mayi chochi qai'ogoxootega da yaqto' icoñidai' cam huo'o ca lasouaxashit.

Nachi sau'o caillayi so samaxague da ŷi'aqtac da sochi icoyiguen so ita'a da qomi' qaica ca machaqcom. Qataq cai mashi souaqta'a yi **Sáenz Peña**, nachi nataq'en soqopitaxanaqapec da qataq seŷaxanaxau'a da nachi 'eetai' da sonaqtaña ne'ena **Lachiugue**. Lloqo'oyi nagui ñaq 'eetalec da sonaqtalec namayi

cha'ayi ñaq sottaq caillayi som *gobernador* mayi setaxasoqtague' caillayi.

Huaña, caillayi nachi qomi' qoñanaguilo da qomi' *cashiique* da selo'ogue na qadhuo'. Añim qataq so **Sandoval** qaq so ñaqaña **Cabito Leiva** qoñanagui da qadtaxañaxanaxanec qataq qoñanagui da huataxanaq le'ec. Huaña, nachi ime se'eso qancanaguec se'esoua vi'iyi.

Qataq huo'o so loquiaxac yi Las Palmas

Qataq huo' caillayi so loquiaxac yi **Las Palmas**. Qaq ñaq huo'o yi ita'a qataq yi **Shinoqoyi, Pedaxauaic**. Qaq yiimayi ñaq netraña yi **Resistencia** netra'asop aso no'onataxaqui na *fideo*. Netraña yim naloteuga yi *la estacion* aso *tren*. Qaq nataq'en nachi qadanataqa' naxa da souaqta'a yi Resistencia da huo'o da shinaqtapeguec. Ñoqo'oyi qomi' da'aqtaxanema naxa da huo' da shinaqtapeguec. Nachi ñi'axattac naxa da qomi' hua'aqtapeugalo da na huataxanaq qomi' icogaxaata'pe qataq da chigoqta'ague na icogaxaata'pe qomi' souaxat yi qadma' **Lachiugue**. Qaq saxanaxa da souaqaigui de'eda sa'axattac, cha'ayi damyi dalaxaic, ñaqa'aguet.

Qaq nachi 'eetec da huo'o so na'aq, nachi qomi' iñaxaneguilo so qadta'a **Taigoyi'** souaxat caillayi yi **Las Palmas**. Qoñinac yi qanayigueu'a, deuotaxanec na *Paraguaipi* souaxat da nquigaxattapiguishiguem añi lashiue da lo'onataxanaxac. Qaq ñaq huo'oi soua ñale't **Dashi'chi, Qoñaxaqui**. Qataq ivi' *shincuenta* caillayi na Qom mayi sa depe'enaxan na qañauec, qañauo'o na lo'ogoxonaxat, qandoxotteec na ñataqta mañic lo'opi qataq ñañaten da llaxayic. Nachi qañauec da qanqo'oneua'a yi **Las Palmas**.

Qaq mashipe caillayi, nachi ivideo nam qadañipi mayi soqolaqtaigui. Nachi so lña na'aq, nachi qai'otaxaatañi da qanqoneu'a da qai'odauec se'eso *Paraguaipi*. Qanañiitague', sochi ivitta'a da datauec, nachi qañañiitalec, Itai.

Qaq yim qadta'a **Taigoyi'** huac da que'emaq qalaxayi ndoteec aca nado'o mayi tagui co'ollaxa aso 'ogoxonaqtala qaq yim **Moreno** qalaq ñi'iguenoigui ana *rollisopi*, nachi sa ishit da tagui ana *baala*. Nachi se'eso na'aq ñataqta qaica na so *Paraguaipi*.

Soomayi caillayi **Taigoyi', Dashi'chi, Qoñaxaqui, Nacha'ayi, Ñoxodaic, Tenaxanaxaic**. Yiimayi da dainaxa'n naxa qalaq ñataqta saq hueda'a yi huetra'a, nachi dashishi'. Qaq cai nañaxaañi ca pe. Nachi na Qom cada'ac da ncotañapega't souaxat da qaica ca nallic. Ñoquuat na Qompi. Nachi ñataqta sa qaichidapec som *cashiique* **Moreno** da yaqto' huo'o cam ñanata. Qaq huo'o caillayi so ñanata, qalaxayi saq 'amaqtac. Ime, nachi tachiguiña caillayi de'eda ncanaxac na Qom da deloctague' na huataxanaq. Qaq huo'o na ñaqa'aguet qanayiuagui caillayi, qalaxayi saq 'ena'am se'eso hua'auchiguiñi da 'enauac da qanayiuagui.

Aja', 'ena, 'enauac na ña'aqtaxanaxacpi. Huo'o na qalota ichiñauga qalaxayi ñaq shicto'ot da sa'aqtaxaatac, maichi qom ivita da semeuo, da shiita'am so ita'alpi.

Nedec 3 a

Da hua'auteec la'aqtaxanaxac so **Nachicyi** (Juan Zorrilla) (11 de noviembre 1.977)

So Ita'a l'enaxat **Dashiloqyi** (Juan Escalante Zorrilla),
nam la'ỹipi co'ollaxa so Meguesoxochi.

-- Nam lauo' yi *cashique* **Moreno** le'enaxat da **No'olgaxanaq**. Chilcato' na *la nación* na huaqta'a't **Shadooua, Shimpi, 'El-la, Moqoit, Piilaxa, Lcaxaic, Yaucañigaxa, Sotegaic, Ñimqa, Mashicoi.**

Qataq da 'eetec namayipi da ishit da huaqta'a't nhuodeuapi. Damayi mashi qa'yoqtegue, qalaxayi so ita'a mayi 'yi'axattac naxa da llic se'eso lauo' Qompi, mayi maichi lma' ne'ena 'alhua mayi sonaqtalec nagui. Qaq somayi nataq'en lli'oxonnatac na lauo' **No'olgaxanaq**, nam 'yataqta hueta'a ne'ena 'alhua co'olloxochiyi. Qaq ne'ena Qom co'ollaxa 'yataqta nchonna't. 'Eesa co'ollaxa da huo'o so na'aq da maichi deloctega't, qalaxayi naxa da ime.

Qataq nachi eetai' da nhuodeuapi, qalaxayi sa ishit da huo'otaq sa nadena'a't da huo'otaq huo'o cam qanayiuagui. Qataq se'eso ita'a huo'o yi na'aq qataq ishit da i'yxanegue ne'ena lauo' da nauana't naq'en nachi maichi napaxagueetague' ne'ena lqa'ña'ncipi.

Qataq se'eso ita'a huo'o so la'aalec lqa'ña netaigui ne'ena **La'añaxashic** le'enaxat **Coshoole'**. Qaq 'eesa da huo'oi soua ñitesoqo' yi La'añaxashi lashi'.

Yoqo'oyi cai laponat' na Qompi. Qalaq nachiso som ita'a so de'yxan, i'yxanegue ne'ena lauo' da yaqto' nauana't naq'en. Cha'ayi somayi nachiso so deca'alaqtaxan maxaqta. Qaica somayi qaq sogotectaxa da qaica ca lma'ñaxac na Qom. Qalaxayi huo'o se'eso ita'a nca'alaxateec na lauo' co'ollaxa 'yiltaxaatac co'ollaq nvi' da ncanaguec na Qom. Huaña, nachi qancaatague' na huataxanaq.

Qaq somayi nataq'en nachiso so llaqtac so qai'oxodeetac naxa le'enaxat da **Taigoyi' (Mayordomo)**. Somayi nachi lapaxaguentac so ita'a yoqo'oyi huo'o nam 'ya'atenolec, cha'ayi nachiso so ita'a 'yachigoxoto'ot. Cha'ayi so ita'a huo'o da napinshec pio'oxonaq. Somayi 'yataqta ilapiguiñi camachica nviyi'. Qalaq 'eda ishit da qai'aqtaxanem, qanachi ishit da 'ya'aten.

Qaq yoqo'oyi se'eso no'ic sochi qaiqoshaxaata cha'ayi nachiso som nca'alaxattapeguec na lauo' **No'olgaxanaq** maxacta qaica somayi ctaxa, nachi sogote ctaxa da imeuo ne'ena Qom.

Qaq yoqo'oyi huo'o so na'aq, sevidauga yi **La Pampa**, nachi sa'axa'yaqchit na Qompi, shiita':

"Maxacta qaica ca la'yaanataxanaxac soua ita'alolqa. Qaq ne'ena 'alhua jegatai' da qoviita'a, cha'ayi ne'ena 'alhua da chigoqchiguiña sa qauauattoñi, jegatai' da lapiqa' soua qadapiyilli'. Soua qadapiyilli' qa'yoqtao naua lapiqa'te, cha'ayi qa'yoqta yi lma' na **Dapicoshec, Dapiguem**, na **La'añaxashec** yi laponqa' le'enaxat **Lajamqa', Locaic No'onaxa (Campo**

Largo, Sáenz Peña). Qalqa'a nam Qom co'olloxochiyi nvittega't. Huo'o yi vi'i qataq 'enuac da nalota't se'eso nquedoxonecpi, cha'ayi 'enuac maichi nhuo' 'oonolec cam qaŷachigoqchigui lamo da achalataxac."

Qaq so ŷapiyilpi co'ollaxa maichi lma', lanataqa' na **Ltañi Lai' (Zapallar)**. Cha'ayi cam qadapi' co'olloxochiyi danaxateguingui som tala lalatec, som huaña naxa da qai'ot na nanguishec da ivita yi laloqo' da qoŷaañi nam nanguishec. Qaq nam dalaxaic *pobladorpi* co'ollaxa ŷanagui da le'enaxat **Zapallar**. Qaq da maichi l'onataxanaxat so Qompi hua'au yi'iyi lma' le'enaxat naq'en da **Ltañi Lai'**. Cha'ayi maichi lanaxanqa' yimayi, qataq nale'ena da netalec yimayi, nachi ŷaatapiguiñi ne'ena languishicpi: 'auxa, hualoq, ltañi, *huataata*, 'enuac nam nallicpi.

Qaq yim **Resistencia** mayi nam Qom le'enaxat naq'en da **Yaicangui**, ñaq saxanaxa lamai' caillayi na doqshipi, nda'a't caillayi yi **Corrientes**. Qaq ne'ena Yaicangui ŷataqta lma', lanataqa' na **Shimpi, 'El-la, Shadóoua**. Qaq ne'ena mpa'aitague na shi'u, qalaxayi lpa'axac na qadhuo' **No'olgaxanaq**. Namayi nale'ena lma' so ŷapiyilpi, ŷataqta lma' nataq'en na **Pioq L'asat, Taxalas, Ponaguis, Quiyoc Lvique, Shaxadaic, Pantaic, Qashi Lola**. Qaq 'ena na ŷataqta lanataqa' som qadapiyilpi. Qaq yim ita'a ŷataqta qanvittague' qataq huo'o nam innaictague' yimayi nam lalamaxat lauo', 'eeta'am da huo'o naq 'enec 'añaxaic. Qalaxayi nachida da shiŷaxaua sa nqalaat, ŷoqo'oyi nam qadhuo' nagui nataq'en qomi' l'amqa'te souaxat somayi ita'a. Qaq somayi caillayi aŷim ŷashiltalec qamaq saxanaxa da aŷim ŷi qalaxayi souaxai' aŷim ŷauatton da ŷataqta salaq.

Qaq som **Taigoyi'** somayi maichi lasoshic so ita'a qataq llaqtac. Cha'ayi somayi saploq, qaŷalauat co'ollaxa soua lta'al. Nachi somayi 'ico' da maichi llalec. Qaq co'ollaq mashi ŷi, nachi ŷamaxaguet aso llale, cha'ayi ŷataqta choxonnataxanaxaic som ita'a. Qaq co'ollaq mashi ŷi se'eso ita'a, nachi ŷanagui da ŷauo'o lataxala' som Taigoyi', nachi, 'eetego':

"Chaxanchaq 'am sataxalco' qome, cha'ayi aŷim mashi 'eeso'ya' mashi qami' huo'oi. Qataq qami' sataqoto qome, yaqto' jec de'eda lca'alaxa nam dalaxaic nogotolec."

Qaq ne'ena doqshi qaica, sa ishit da qanhuoiguet se'esoua ŷa'axaqolqa, cha'ayi namayi ñaq qaŷoqtapeque. Qaq qomi' caillayi ŷataqta saŷaanataxanaq qaq qanvidaxat nam chochaqna nallic: '*ayiiña*, shinaqpega alo, qaq sa ishit da sachiguenaq. Qataq na *ŷierba*, shinaqtega cai l'atec, cha'ayi sa qaŷauanapega, nda'a't naua maichi qanqo't mayi sauattonaqte': cotaque, nŷaq, mañic, chigaxanguio, qagueta, cos. Cha'ayi mashi huo'o caillayi na pioqolec, nda'a't ana 'ogoxonaqte mayi saxanaxaqaca. Qalaxayi huo'o na pon, taquiaxai, chicna, shiteguet. Qaq nam doqshi saxanaqca.

Qaq ŷoqo'oyi huaña yi'iyi quedom qoŷinac le'enaxat: **Moqoit Lqaigo Lalaatec**. Nachi huaña yimayi, nachi noviyi' sottaxa doqshi le'ec - i ttoc ! - ntap so quetagui. Qaq cai ilo'ot na ñaloxouapi, nsoxotpi. Nachi 'enuac datauec, qañi'iŷa somayi, cha'ayi sa qaŷauatton. Qachi so doqshi le'ec chochi queuotapeguelec co'ollaxa ne'ena 'alhua da imeteetac. Qaq somayi sa ishit da qananomguet de'eda ŷi'oqtac. Qaq huo'o sotai' ŷaxaiquilec dequictau'a da ŷalauat, qalaxayi sa qaŷashinem. Qaq se'eso na'aq ñaq nalota't so ŷa'axaiquipoiec **Taraxat (Qolpi le'ec), Yigueloqoiyi, Bachooyi, Qadaxasoxoi (Dapicoshec), Dañiiyi qataq na ŷolopi le'ec**. Nam nnaictague' qataq sa iŷoteec se'eso ita'a cha'ayi maichi naloxouapi. Qaq somayipi nataq'en hueta'a yi'iyi **Moqoit Lqaigo** cai

nviyi' se'eso sa'axattac doqshi le'ec mayi ñi'iŷa caillayi na ñaqpiolec. Cha'ayi somayipi nalota't souaxat da huo'o so ntaxaŷaxac cha'ayi mashe qaŷoqtegue da sa nauana't, nachi lloqo'oyi qai'ot naxa de'eda ntaxaŷaxac da yaqto' qaitaxaŷapigui cam llic da neltaxac. Qataq souaxat qaiden nam shiŷaxauapi mayi qaŷauectac cha'ayi mashe qataq nquictauec nam dalaxaic nogotolec qataq da 'eetec da qailotaïque ca lataxac da qaitaxaŷapegue' ne'ena nta'alpi qataq da nmenaxac cha'ayi mashe huo'o na qaŷanata na menaxauapi mayi nataq'en chigoqtacot ana 'ogoxonaqtepi qataq ana ala qataq na Isochi.

Da na'aqtagec so Meguesoxochi

Qaq se'eso **Meguesoxochi** qaq so ita'a mayi ŷa'axattac naxa, cha'ayi cada'ac da ividalec, cha'ayi somayi sa ishite da ŷoqta mpa'axaua, somayi lpa'axac da l'añaxa. Qalaxayi co'ollaq invi' da ncogaxanataguec nam Qom mayi netalec ne'ena 'alhua, nachi huo'o na ca'aisalo naua netañalo, cha'ayi mashe nvi' da qaica ca qaiden souaxat ne'ena 'alhua mayi qanayictapegueua'a da qaŷacona, qalaxayi nam Qom mayi qaiqalaatac. Qaq somayi qoŷinac yi ŷataqta 'añaxaic, somayi nachiso so nachaattapeeguet na doqshi huataxanaq, qaq naxa da qailoquixan na Qom qalaq nachiso som ŷoqta **qaŷatatalec lapagaxaic cam lalo caaŷo**. Qaq somayi sochi qaiqoshaata co'ollaxa se'eso lauo'. Qaq maxacta qaica somayi, qaq sogotectaxa da qanmatchiguiñi se'eso Qom, qalaxayi huo'o somayi.

Qaq somayi nachi huaña na nalotta na **Tala Ltoguec**, cha'ayi nachina na netaña som lauo' co'ollaq nviyi' se'eso huataxanaq Ita'a mayi anaga co'ollaxa da ŷataqta nalaate' se'eso lashilpi na qadhuo' Qom mayi ltauapi som **Meguesoxochi**. Qaq somayi qataq so laŷipi lashilpi na Qom ŷataqta qalota na huañapi naxa da qailoctague' na huataxanaq. Huo'o da qanleua'ai' qataq huo'o da qanmatchiguiñi, qataq huo'o naxa da huo'o na chochi qoŷaxan. Qalaxayi sa ishite da qoŷaxaañi da qancaatague' namayi chochi ivitta'a da noxonec somayi, nachi ŷataqta qalota so lŷateuo somayi da qanayicot. Somayi qoŷinac yi ŷataqta qaica ca ŷañaxot da ŷaconeu'a, ŷataqta l'o na doqshi dam chigoqta'ague se'eso qadquedoxonecpi.

Qaq som hua'au ita'alpi nachiso so ŷoqta ŷi'ottapeeguet som la'auaxanec doqshi mayi nactaueegue naxa aso auaxai da ivita da nqueuouec, nachi tatapeegue da qasoxonaxa da nmittaique ana'ana 'ooro.

Qaq ¿cam hua'ago' co'ollaxa ca loigue asa'aso auaxai? Nachi ŷi'axangueto' aca nnotaxaqui se'eso doqshi, nachi huenoteeco', nachi qotaita ca loigue aso auaxai, nachi mashe ñañamaxattapigui' da nmateec. Nachi som qadapiyilpi ique'elaxatteu'a somayipi, nachi deloctague', qaŷaŷiitalec ana chicna. Qaq mashe huo'oi soua qaŷalaua't, nachi datauec so laŷipi, nachi no'naño' cam 'oonolec, nachi ŷataqta poyi na lo'oc qanqoŷin ana chicna.

Qaiqalanapeco' da qaŷalauat qataq somayi nhuogoxogueto' ana chicna, nachi quishiguemco' aca piiguiñic, nachi qai'ot ca nodec qaŷalonot, nachi huo'mshi ishite da qaŷalauat. Cha'ayi ŷataqta sa qanashinguet ne'ena doqshi souaxat da sa qaŷashin ne'ena 'alhua.

Qaq ŷoqo'oyi huo'o yi na'aq da sa'aqtaxaatapeguem ne'ena doqshi, da namayipi chochi deuotaxanec so Ita'alpi ne'ena lma' na Qom. Somayipi ŷaconeu'a soua qadta'al, ŷi'oxoŷaxa'n, 'ico' na shiguiŷac naq'en. Qalaxayi somayipi sochi noman qataq huo'o na qai'oxoŷaxan 'eeta'am qanqoŷin na shiguiŷac huegaqaic. 'Eda da 'eetec da loxonaxanaxac so qadta'ailpi.

Huaña, qaq ishit da qauachiiñi na Ima' somayipi.

Qaq se'eso hua'au qadapiyilpi chochi ilem co'ollaxa da lquedoxo, ileetalec ne'ena 'alhua, qaicactaxa da ñapaguec na qañalauat. Chochi ilem da lquedoxo cha'ayi ñataqta 'añaxaicpi se'eso ñallippi, ñale't lta'al qataq ana 'alo ñataqta late'el, qaica ca llalcolec qataq no'oita, qaica ca lapijna, cha'ayi no'on na aloq, lapat na shiguiñac, qo'oipaq ala, qataq na lpa'a'q. Na nogotolecpi qalaq chaxadaiqa, mpiñoi' souaxat ne'ena no'on aloq.

Ñaq queta da na'aqtagec so Meguesoxochi

Qaq som 'auanataxaatapeguec Meguesoxochi, qalqa'a som ita'a mayi noma'a co'olloxochi da 'eetec da nanoxonaguec. Qataq som lauo' huac da 'enuac da qanmatchiguiñi, qalaxayi somayi 'enac yi sochi noman nañan da qaicoñi', cha'ayi somayi qanmanaqchit qataq qanñomaxangui ca lataxa qaq co'ollaq taxaic, nachi qanqapaxanot, nachi qaicoñida't naua lhua'q imo'. Nachi qañalauat na ña'axaiquiolec, qañalauat ana hualaxai, qataq na ñaqpiolec. Nachi se'eso Qom qancoñiyiñi, ime, nachi qai'odelec cam taigue qanqoñin sa qañañaten. Aja', 'eda, de'eda huaigui se'eso lauo' so Meguesoxochi.

Orlando Sánchez: Qaq co'ollaq qañacone'u'a so **Meguesoxochi**, ¿peta'a ndoteec na doqshi, qalqo' huo'o nataq'en na ñalectauo na Qom?

-- 'A'i, huo'o so ñalectauo mayi qoñoxonaxanot qataq nachiso so ñileetalec so Qom da yaqto' nañan, somayi quenaxa 'enapeco':

“Ne'ena ñallippi, qom ime da namaxasoxoc, qaq ca qandoi' ca nogoxot qataq ca nallic qoñanema qami'.” Qataq 'eetego' so Meguesoxochi, 'eeta':
 «Qaq 'am *cashiiique* **Meguesoxochi**, qaica qome ca 'an'onataxac qanqoñin 'am qandouga ca nogoxot qataq ca nallic qaica ca dá da qoneta».”

Nachi somayi ñataqta qanamaiquen, nachi ivida'a co'ollaxa da qanñomaxan, taxaic qanqoñin. Qaq co'ollaq mashí nnoxoneec, nachi qoñoiquetac da qañacone'u'a somayi, nataq'en na lañipi, ime, nachi qañasaxalec aso *mola*.

Qaq 'eda da na'aqtagec so Meguesoxochi mayi la'aqtaxanaxac so ita'a. Co'ollaq qanayicot, nachi quetot qanqoñin na loigue so tala, loigue qañauegaxaama aso auaxai, nachi qainotaxanaxaangui aso *barco*, nachi qanayicot. Huo'o ca qañaueegue qataq so lauo' se'eso ña'axaiquiolec. Qalaxayi somayi sa qañañaten ca qañataxangue.

Qaq nda'a't caillayi so tesoco'olec **Lichi** mayi nachiso so ñi'axattac, 'eeta':
 “Cai sevidaq, nachi qomi' qainoxonaqchitreuo, nachi que'eca qadquedoxonec sa ishit da selaqa'a, camayi sa sauanaxague cam qañataxangue, chochi sepettaqtega da qañalauat huo'otaq jegatai'.”

Chemole da le'enaxat yi Ima' so Nachicyi

Qaq ne'ena sootaña nagui, namayi ñovidaxa so *l'año 1907*. Qaq ŷoqo'oyi ñanomta'a cai qaŷalauat so *capitán Solari* so *l'año 1911-1912*. Somayi nachi ŷalaua't soua ita'al ŷa'axaiqa, qaŷalauattaxa yi maichiso somayi da ñi'iguena'a na Qom da huotaique da ŷalauat. Qalaxayi huo'o caillayi so *Escalante* mayi lma' yi *Corrientes*, somayi maichi na'aco' co'ollaxa so ŷape *Dashiloqyi* som ŷoqta lamo, qataq maichi *n'amigo* so ita'a. Qaq nachiso co'ollaxa so da'aqtaxanem so ita'a, 'eeta':

“Ñi *capitán Solari*, mashi qami' qaŷamaxalguete da yaqto' huo'o ca ŷalauat da qoñiita. ¿Ta'ainco' yi huotaique da qami' ŷalaua't? Qamaq qami' qaica ca qad'onataxanaquii, souaxai' huotaique da qaiuotaxanec na qadmayii. Qauloŷiigueto' qome, qaulauachiŷo' qome nataq'en.”

Qaq somayi nataq'en chigoqo'ot so laŷi so no'ogoxonaxatpi, naiguat naq'en na lmenec shiguiŷac lo'oc na Qom. Cha'ayi yi *Corrientes* ŷataqta nmenqa' se'eso ita'alpi qataq nam chigoqtapeegue da *Paraguay*. Qataq se'eso vi'i nam Qom mashi ŷataqta huo'o na lo'ogoxonaxat, ŷoqo'oyi nataq'en huo'o da lca'alaxa cha'ayi nataq'en qañi'itapegueu'a.

Qaq de'eda nalaataguec so nta'a huetoigui so *l'año 1911*. Qaq se'eso *Escalante*, nachi lma' yi *Corrientes*. Qalaxayi nam Qom hueta'atague co'ollaxa, nachi qanauane', nachi iqopitaxanapec da ŷami' de'eda la'axaŷaxac. Huaña caillayi, nachi naŷamaxat na Qom, qaq mashi qaŷoqtegue de'eda na'axaŷaxac. Nachi so ita'a iŷaxangue som laŷipi mayi la'añaxauapi, nachi 'eetega, 'eeta':

“Qanaŷamaxachiitac qome, cha'ayi sa saŷatenaq ca na'aq da qomi' nvidoiguiilo cam huataxanaq mayi qai'axat da qomi' nagueugalo.”

Qaq se'eso na'aq mashi nta'a som *presidente Urquiza*. Qaq somayi nataq'en ŷataqta lquiŷaxat na Qom. Qataq huo'o na huaña da damaxasoxoolec da qaŷalauat.

Qalaxayi cai inoxoneuo da nta'a so *Hipólito Yrigoyen*. Qaq 'ico' na nca'aleec na Qom. Qaq nachiso so huaqteguet da iŷaxanot co'ollaxa so *cashiiique Francisco Moreno* da yaqto' qoŷaxaañi da nalaataguec na Qom. Qaq maxacte nachi 'en'am so *Urquiza* so *Yrigoyen*. Nachi na Qom sogotectaxa da imeuo. Qalaxayi se'eso nta'a ishit co'ollaxa da qaitaxaŷapegue' huato'chi nca'aleec na Qom.

Nota: Parece que se refiere al año 1916.

Cha'ayi som *cashiiique Moreno* ŷataqta nauane', nachi iŷaxanot co'ollaxa da yaqto' qoŷaxaañi da qaŷalauattac na Qom. Qaq qaŷasateguet co'olloxa, lloqo'oyi qanamaxauga da na'aqtac 'enuac ana *la comandancia* na *el Chaco*, da yaqto' qoŷaxaatac na Qom na hueta'alo. Qalaxayi da sa'axattac na Qom caillayi mashi huo'o na lo'ogoxonaxat cha'ayi mashi ŷauattooteguet da sa qaiden.

So capitán Solari

Qaq 'enuac ne'ena sa'axattac la'aqtaxanaxac so ita'a, cha'ayi nachisouate' soomayi ŷataqta sauaachiguilo, sa nomchiguilo cai ŷalaua't so *capitán Solari*. Qaq somayi, nachi pa'ateec ne'ena huataxanaq mayi qanloctague' co'ollaxa souaxat da huotaique da ŷalauat na Qom. Qalaxayi nachiso so ita'a mayi deca'alaqtaxan cha'ayi ŷataqta pi'oxonaq qataq huo'o aso ltaxaŷaxaua **'alo Huochaxat**. Qaq

nachaso asom ÿapaxagueneec da 'eetec da loxonaxanaxac, 'eeta':

“Qoneta' qome 'enauac na 'adaÿipi, 'analoqchiichiguiñi, cha'ayi namayi qami' nagalo da qami' ÿalaua't. Qalaxayi qaua'aviÿot qome da qauualauachii. Qaq namayi, qom chochi nvideuga yi'iyi no'onaxa qaq ÿa'axasoxoolec qome ca **quiyoc**, qalqa'a nachiso qome so maichi lqui'i nam qanatatalec nta'a.”

Nachi nam Qom caillayi naÿamaxat, ÿacona na lo'ogoxonaq, qalca'a'ua'alo nam ÿataqte' 'añaxaiqa ÿale't qadamchiguilo qataq 'aichaqaiqa ana 'ogoxonaqte, nachi qaiqata'a som iuaxana't lapeec mayi qoÿictapiguiña da nateuga se'eso nta'a. Nachi huaña, qaq naÿamaxat somayipi da qai'o't naua ñi'iguenaxaqui' nshidel *poosolel*, nachi qotanguilo da qanauanaique se'eso nta'a.

Qaq ipacchigui da somayi co'ollaq nvideuga som loigue yim **Qa'im Lta'a** yim nagui qaÿamata'ac da **Campo Nataishi**, nachi cam quiyoc ÿa'axasoxoteeguet. Nachi somayi qaÿaÿiitalec qataq qai'alaqtalec. Nachi som Qompi co'ollaxa naÿamaxaañi ÿataqta qan'atachigui se'eso llic so huataxanaq. Nachi ÿataqta qai'axaÿa'a co'ollaxa da mashu huangui na laiñi, nachi qai'auaxaañi co'ollaxa da qaÿaÿin so nca'ataxaatauo, nachi co'ollaq qaÿaÿin nachi nqoilec so *capitán*, nachi qanpottague' da qaÿaÿin, nachi ÿataqta qaica ca ldaqa' qanqoÿin, nachi aso *molapi* ÿataqta nqapega't. Qaq huo'o co'ollaxa so qoÿit, deca'alligui na 'etaxat, huomoigui, nachi ivitta'atague da le'ego se'eso **Qa'im Lta'a**. Qaq cam laÿipi 'enauac da nmichiguiñi. Nachi qaÿacona aso lo'ogoxonaqtepi qataq ana alapi qataq aso alom se'eso nta'a. Peta'a ÿataqta qalota teno'yi cai qaimen. Qalaq ÿañoxtot soua *doosole* ana *winchester* qataq *doosole* soua *mauser* qataq *cuaatrole* soua *escopetea* qataq qalota aso mpatepi qataq na nogoxot qataq na mpo'pi, qaleeneeci, huaquiaxaicpi qataq qalota na nallic, ivida'a na pela'pi. Qaq se'eso taÿot aso *plaata* le'enaxat da **Enrique Escoba**, somayi nachi lma' yi Formosa. Qaq nda'a't aso lo'ogoxonaqte so *capitán* mayi sa ishita da qaimen, nachi 'eetai' caillayi da ÿachitac som Qompi.

Qaq som ÿa'axaiquipi mayi dalaataxan nachiso so ita'a, **Dashiloqyi, Lichiqui, Yanoyi, Ramón, Taigoyi', Qoÿaxaqui, 'Onaqui, Natoxochi, Daañi**. Qaq nachida da huo'omshi qai'oxodeetapeeguet naxa so Taigoyi' da qoÿiitega 'añaxaic qamaq jegatai', qamaq 'ena co'ollaxa naua le'enqa'te so laÿipi so ita'a.

Lloqo'oyi huo'o so na'aaq, so ita'a icochaq ne'ena laÿipi, souaxato' da da'aqtaxaatac co'ollaxa so **Qoÿaxaqui**, 'eetego' da ÿauana da decheuoiguilo naua lqaic laÿil naq'en ana 'ogoxonaqte ala. Nachi 'enapega, 'eeta':

“Noqolec, 'au'enaxaatai', sa sauangui 'am, cha'ayi shicailla seloquiaqtague' so doqshi. Qalaq 'auatauec, toqo'm huo'o ca sauachigui da nalattac. Qaq nachico' qome ca sa'amaqten. Qau'enaxañiitai', qaica va ÿi'axat ca la'añaxac.”

Qaq qaicochaq cha'ayi nashepegaxaatac se'eso ÿa'axaiquipi.

So Matoli

Qaq so **Matoli** qalaxayi so ita'a sa ishita da ÿoqta ÿi'axat ca llic, cha'ayi somayi ÿataqta qaÿoqta ca pa'ata'ague dapiguem, cha'ayi maichi lma' som lauo'. Qalaxayi ÿi'axat da somayi lasoshic so **Meguesoxochi**, somayi nachi ntesoqo' so Meguesoxochi. Qataq nachina nam no'onañi co'ollaq qanayicot som lashilpi se'eso noÿic.

Vi'iguuet da ncanaguec na Qom

Huaña caillayi, nachi so ŷa'axaiquipi maichi iqoshaxan na lauo', ŷauega yi le'enaxat **Laataxaqui** (*Formosa*). Qaq huaña yimayi caillayi, nachi huo'o da la'axaŷaxac so ita'a **Dashiloqyi**. Nachi se'eso na'aq yimayi ŷataxana't na Qom mayi lauo' le'ecpi nachi da'aqtaxaatapeguem, 'eeta':

"Qoŷinapec yi huo'o cam na'aqtaxaatapiguishiguem camayi, masi na'aqtaxaatague' cam nta'a. Qaq camayi masi qaŷasateguet da yaqto' qoŷaxaani da qaŷalauat na Qom ne'ena souaqta'a. Qaq huo'o da ña'aqtac da yaqto' huo'oi ca samaxalo camayi da yaqto' ndoi ca qad'axaŷaxac. Huaña qome nachi qomi' ŷaxaayini na doqshi da qomi' icaata'pe."

Huaña, caillayi nachi so ita'a ŷauaxaŷaxana't soua lqaŷa't **Francisco** qataq so **Taigoyi'** (**Juan Tóma**), nachi ŷapaxagueeta'pe, 'eeta':

"Qami' ŷaqaŷa't, qami sama'q qome da qanqo'oñiŷa que'eca shiŷaxaua mayi chitega da masi detaqtegue' na nta'alpi da yaqto' ishit da namaxai' qome ca qad'axaŷaxac. Qaq qom masi qoquii, nachi sau'oi caua qanhuataxaualli' huataxaua **nogotolec** qataq **pioqolec**. Ca nogotolec qome hua'auñi da qami' ivitalo qom huo'o ca la'auaxanec qanmataqa'ai, nachi qami' mpaxattalguete yaqto' qaica ca ishit da qami' nhuogueu'alo que'eca qadanataqa'ai. Qataq da qoquii que'eca lŷa na'aq, nachi camayi qami' ilotagueto qataq ishit da ŷauo'o ca ŷa'axaŷaxac da huo'o ca machaqcúu. Qaq da masi qanayiniitauo, nachi qami' ivi't ca lŷa **pioqolec huaxadenoqolec**, qalaxayi qau'enaxaŷaŷa'ŷo' qome cha'ayi naamay nachi qanhuataxaualli'."

Qaŷapaxagueeta'pe co'ollaxa se'esoua ŷale't. Hua', nachi so lŷa na'aq, nachi je'c soua ŷale't, tadegue da la'añaxa, qanqo'ona so **Francisco Moreno** da yaqto' qaitaxaŷapegue', *doosolqa* caaŷo ñi 'oonolec somayi. Qaq masi qaŷa'aguet so na'aq, nachi je'c soomayi 'otte' da je'c. Qaŷachigoqchiguiña yi netaña na Qom **Laataxaqui** (**Subteniente Perín**), nachi quetro'ot co'ollaxa na loigue so tala. Nachi qotatta na nalochiguiña yi **Qochiñi Lai'**, nachi nmataqa't co'ollaxa yi **Conaq Lai'** se'eso pe. Qalaxayi se'eso pe sa ishit co'ollaxa da huo'o ca lo'ochaxa so **Taigoyi'**. Ni'itapigui' souaxat da hua'aqtapeuga ca daqatapeguelec, - qauff, qauff, - lloqo'oyi qaica lo'ochaxa somayi. Huac naxa da datauec, qalaxayi som Francisco chochi nhugoqtega so lŷa', 'eeta':

"Taxaasai' da 'an'axaŷaxaatega caillayi ca pichoqo'olec da 'eetega: «Huo'o ca qomi' namaxaguelo qanhuataxaua nogotolec»."

Ca nachi nañaxaani so **Taigoyi'**. Qaq so lŷa na'aq, nachi qaltaq je'c, qai'axasoxotelec yi **Huoqo' Lai'**, nachi qotachigui yi **Ltañi Lai'** qataq tajdelec yi **Chipliaxisat**. Qaq masi avit se'eso na'aq, nachi qataq nmataqa't. Qaq nachi huaña yimayi da qataq qailo'ot se'eso **pioq huaxadenoqolec**, nachi soomayi ŷataqta machiyini cha'ayi ŷaŷate'n da qaica ca dá da lliquiixa'c.

Qaq so lŷa na'aq qataq 'otte' da je'ec. Qaq masi avit co'ollaxa qaq ivildeu'a yi **La Estancia La Rosa** yim netaña lma' so qotaŷa'a. Qaq se'eso pioqolec chochi 'oonolec co'ollaxa da qailogui, nachi pal. Nachi ltaq tachigui yi nhuel dam la'aqtac som **Dashiloqyi**, cha'ayi ŷataqta ŷapaxagueeta'pe co'olloxa soomayi ŷale't.

Qaq ŷoqta avit co'ollaxa da qaivideu'a cam netaña lma' so *cashiiqui Moreno*. Qaq somayi nachi ca'atta'agueta soomayi, nachi nashiltagueto, nachi, 'eetaco':

“Nachi qami'ŷo mayi qami' qai'axatta'agueta qauachigoqoŷa'a ñi ŷalli'i.”

Imo', nachi nso'ooyiñi, nachi ŷa'axatrapeguema so *cashique* **Moreno** dam chigoqtra'ague. Qaq imo', nachi som **Moreno**, 'eetegalo somayi, 'eeta':

“Qaq qami' nagui qauachiŷa qome da ŷa'aqtac cam ŷalli'i, cha'ayi nagui aŷim sataxangueto da aŷim huataisop dam hueto'ot camayi. Cha'ayi camayi maichi ŷalli'i, qaq yi ishit da ñauaatague'.”

Qaq se'eso **Moreno** ŷataqta qanhuaatague' cha'ayi na lauo' nachina na Qom mayi queuo co'olloxochiyi, qaq ñaq nogotolec co'ollaxa qanayicot. Qaq somayi caillayi qanauane' cha'ayi qanqo'ona. Qalaq mashi netaña yi la *estancia* **La Roza**, qaq nachi huaña yimayi co'ollaq huo'o da nachitagueec. Qaq lloqo'oyi yimayi caillayi ŷataqta nanataqa', qaica 'enuac na ŷale ca saq hueta'a yimayi souaxat somayi.

Hua', ime co'ollaxa da qaitaqtague' somayi, nachi soua ŷale't ñi'iguela'q. Qalaxayi cai mashi nvilyi' soomayi, nachi qaltaq lŷatreuo na huataxanaq, nataq'en noviyi'. **Qalaxayi mashi qalasoqta'a som la'aqtac ca nta'a, qataq so 'eeta'am na copaq llalec, so huetalec so qoto', som namaxai' caillayi so Moreno.** Qaq nachiso so lo'o qanqoŷin se'eso nta'a, ña qaiuaxatalec lta' ana ltogue se'eso *comandante*, nachi sochi huesochigui na ŷale se'eso na'aq, temaqyi da layiloxo, qalaq sa ishit da qañi'iŷa. Nachi ŷi'iguelaq na Qompi qataq so huataxanaqpi. Qataq qoŷiitega se'eso nta'a da sa ishit da ñi'iguelaxai' qataq ŷaxaatac na Qom sa ishit da sa ŷalemamaxat.

Da nqataxac na ŷale

Qaq nachiyicnaxa yi sevitaqteega da huo'o ñi shiitega na dalaxaicpi nataxala'pi.

Qaŷalauat so Moqoit le'ec Dashiguemaŷi

Qaq da le'enaxat so **Moqoit** le'ec mayi deque'emaqtaxan, le'enaxat **Dashiguemaŷi**. Qaq ŷoqo'oyi yi 'alhua huauga ne'ena chauga 'alhua le'enaxat da Dashiguemaŷi. Yimayi nachi huaqta'ai' na **Pioq La'asat (Pampa Chica)**. Qaq yimayi qoŷanagui de'eda le'enaxat se'eso **Moqoit** le'ec cha'ayi nachi huaña co'ollaq qaŷalauat, ŷalauat so ŷape **Nayaxaiyi**. Souaxat soua llalqa nso'q lta'al mayi ŷi'odelguete co'ollaxa. So 'oonolec le'enaxat **Cesaiqui** qaq so lŷa **Dashiguetoqui'**. Qaq nachida da huo'omshi sa qaŷapalaxata'a, nachi qaŷalauat, hueotoigui so vi'i co'ollaq somayi namaqtega so ladonaxaqui, nachi se'eso ŷape ŷoicnapec da ŷalauat somayi.

Aja', se'eso ŷape **Nayaxaigui** co'ollaq la'axaŷaxac da mashi qaltaq nviyi' se'eso **Moqoit** le'ec, nachi huo'o so nte'etom co'ollaxa, nachi no'ottashiguem da **ŷi'iguenauga so lalo caaŷo** da ŷaconeu'a, nachi nelec. Nachi ñi'iguenaxaneu'a so lma' somayi, ŷi'iguetac so lalo. Qataq somayi sochi ñi'iguetapeguela't. Qapalegue na l-laq qataq hua'axaua na lagui se'eso caaŷo ŷataqta 'ico' na huaŷo naq'en. Qaq ivideu'a ca lma', nachi huaqattec nachatchiguiñi. Imo', nachi ŷacona aca nqayi qataq lainec, nachi lta ŷi'iguen so lalo caaŷo hua'axau'a, nachi ŷataxaneec qataq ñi'iguenaxaneuo nvideuo', nachi nachattec.

Imo', nachi noŷiitac. Qaq co'ollaq imeuegue da nnoinaxac, nachi da'aqtaxanem so llalec, 'eeta':

"Am ŷalec, qomi' ne'ena na'aq shi'iguenaq'a da salauataq ñim **Moqoit** le'ec mayi ŷo'odeleguete soua 'aqdaŷa't co'ollaxa. Qaq ŷataqta 'au'añaxachiguio' yi 'adhuel, daigota 'ayi'i."

Ime, nachi soomayi je'c, nelguete soua caaŷo, nachi ŷachigoxottreuo da ŷi'iguenaxa'n. Qaq co'ollaq mashu nayiitrau'a cam Qom mayi qotaŷau'a, nachi vi'iigueta, nachi ŷapaxagueetaco' so llalec, 'eeta':

"Qom qomi' sevidaxau'a ñim qadayic, nachi aŷim ca'atta'aguet qome. Qaq qom ime da ñashile', qaq aŷim nso'onaxanaxaañi qome, nachi ŷi'ot aca lauole qagueta, cha'ayi ñimayi yi maichi qadayic. Qaq qom mashu sequi'aq, nachi sa tateguet qome, qaq **'aulotagui qome da ŷa'anec**. Shipegaxano' qom sedaxa'n naua ŷallaco, nachi 'anaŷamaxat da 'auacona aca lataquiaxai mayi n'attañi. Ten, qom 'am **qanauoga**, cha'ayi ñimayi sa iŷoteec, cha'ayi huo'o da lvitaxa qataq caua lainaqa *dos* ishittanguilo naua nhuootal. Qaq da mashu ñaqapaxangue, nachi ŷataqta ñalotegue qome. Qaq qom mashu sela' da 'adaŷamaxañi, nachi sanem qome da ishite da nqalagoxoshiguem, cha'ayi ŷataqta lta'adaic. Nachi 'am qome 'adaŷamaqtec, 'andote, 'auaxangui na lqaic huo'otaq 'auda'a aca maichi lataquiaxai. Qaq da mashu iquishiguemai', nachi maichi soiqueetac da saluat."

Qaivideu'a so Dashiguemaŷi

Chaxan 'eesa co'ollaq qaivideu'a somayi, nachi ca'atta'aguet so **Nayaxaiyi** qalaxayi ŷataqta na'atchiguiñi. Imo', da nquitega't nachi nso'ooyiñi, nachi som **Moqoit** le'ec damaxasoxoolec da qaŷalauat aso qagueta da yaqto' qaŷauot na lapat. Qaq co'ollaq mashu dato, nachi soomayi datata't da deque'e'. Qaq lcopata'ago' da deque'eta'pe, nachi som **Nayaxaiyi** idaxa'n naua lallaco. Qalaxayi so nsoq hua'auño da iviloxol, nachi ŷa'alaxalec, nachi so nsoq 'ico' na nlouec. Qalchaq mashu jec da nqapaxanot som **Moqoit** le'ec, nachi ŷataqta nalotegue,' qaica ca ldaq'a naq'en, ŷataqta peueegueelo naua lchel somayi. Qaq co'ollaq ila'a so llalec da ŷaŷamaxac aso taquiaxai, nachi ŷanem da ishite da nqalagoxoshiguem naq'en so **Moqoit** le'ec. Nachi so nsoq ŷaŷamaxattec da iuaxangui na lqaic somayi, iqushiguemai' naq'en. Nachi so ŷa'axaiqui **Nayaxaiyi** nqatshiguem so 'oonolec ŷiilonec mayi netangui na nhuoota somayi, nachi ŷa'adoigui na lauel, ŷataqta imauo aso lashi naq'en so ŷiilonec. Qalqa'a ŷataqta qaŷaloqta da ileu co'ollaxa se'eso **Moqoit** le'ec.

Imo', de'eda da ŷalauat somayi, nachi iŷaxana aso lhua qataq soua lta'al qataq so lqaŷañicpi nachi, 'eetego':

"Qalqo'óu, ca shiitec yi ŷayic, saluat, cha'ayi yimayi ŷi'odeleguete co'ollaxa soua *dos* ŷalqa, aŷim ŷachoxoden. Qaq ŷoqo'oyi sepaltaique ivi'. Qalaxayi ada lhua nataq'en saluat, nachi saconalo daua *dos* llalqa, nachi lashiue'te soua dos ŷalqa mayi coto yimayi. Qaq qom sa qauashiñi adamayi, nachi seloquiaxa't."

So Pananqui mayi chigoxoguet na No'olgaxanaq

Qaq huo'o so pa'auec som ŷoqta pa'auec ŷa'axaiqui. Somayi maichi sachigoxosoxoguet qadapi' le'enaxat da **Pananqui**. Somayi qalota na hua'axaŷa

la'aqtac na na'ague da Brasil qataq na Paraguay, Bolivia. Qataq na la'aqtac na pa'aña'ague da la'añaxa. Somayi nachiso so ÿoqta na'autelec na *La Pampa* qataq nachiso so ÿoqta lashi na noÿic mayi le'enaxat **No'olgaxanaq**. Qalaxayi somayi huo'o naxa yi vi'i da qataq iqueuolguete naua 'ale'u cha'ayi qalota na ÿauana 'alhuapi mayi naña na laÿi Qom mayi ÿaqa'alo naua la'aqtaqa. Qataq huo'o na nauattonaxaua nam lashilpi ne'ena Qompi. Qataq somayi ÿataqta qaÿauattoota, ivida'a nam lma' nataq'en qaÿauana. Qaq ÿoqo'oyi huo'o na ÿaÿaten ne'ena ÿaqa'a n'aqtacpi. Qaq huo'o so na'aq, nachi somayi co'ollaxa ÿaxaañi da lqueuoxoc, nachi na'ayiña ne'ena 'alhua, nachi hueta'a souaxat na qalota llalalqpi mayi hueta'a namayi.

Qaq nachiso so ividalec qataq ÿauaachigui da 'eetec so **San Martín**. So Ita'alpi somayi ÿataqto' *n'amigo* se'eso *San Martín*, cha'ayi somayipi huo'o naxa yi vi'i qataq coleetapeguelec ne'ena 'alhua. ÿoqo'oyi 'enauac da ÿauana na lma' ne'ena laÿipi Qom cha'ayi nataq'en maichi lauo' le'ecpi.

Qaq se'eso Ita'alpi se'eso **Pananqui** co'ollaq ñaq neta'ague da la'añaxa. Nachi nanomtau'a co'ollaq so *San Martín* nalaate' nam lauo' le'ecpi doqshi mayi *español* le'ecpi. Nachi somayi co'ollaq taigue da shi'u, nachi ÿa'auaxaañi da nqo'oneuga na Qom da detaxaÿapegue' qataq da'aqtaxanem de'eda huotaique da ÿi'ot somayi, da'aqtaxaatapeguem cha'ayi huotaique da ÿa'axasoxoolec aso qasoxonaxa da taigue da shi'u. Qataq inattac chaq 'eetec ca ñiquiixac da qai'axasoxoolec ana qasoxonaxa qataq ana aloñi. Nachi qoÿiitego' da netalec ana *mola* qataq na 'ashina qataq lachoxonaxala' na *huaaca* lo'oc yaqto' ishit da huo'o na lla'ac da ÿachitac. Qaq ÿoqo'oyi se'eso *San Martín* ishit co'ollaxa da ÿa'asoxoolec ne'ena qasoxonaxasat da ÿi'odauec na *españolpi* mayi netata'ague damayi da yaqto' cai naq'en ne'ena 'alhua, mayi lma' co'ollaxa na Qompi, mayi lma'na.

Qataq nauana't na Qompi

Qaq mashu salcoshi'goom de'eda sa'axattac caillayi, nachi huo'o so na'aq, nachi anac 'enauac na Qompi, chigoqteguelo da ÿauo'o so laponaxac, cha'ayi mashu huo'o da nlagaxayic souaxat de'eda na'axaÿaxac mayi qandouec caillayi. Qaq na'auteuo caillayi na **Dapiguem l'ecpi** da noviyi', som ÿa'axaiqui **Qoÿaxaqui, Daitoxot, Dashi'che, Taraxat**, qataq so ÿape **Qadaxasoxoi, Yigueloqoiyi, Piaanaxachi, Teguesoi, 'Oxonaxaiyi**.

Qaq nachiso se'eso hua'auchiguiñi caillayi da laponaxac na Qompi da yaqto' nauana't, cha'ayi da chigoqta'ague namayi naxa da huo'o da qanayiuagui, nachi qataq nlagaxatapec, ÿi'iguenalo naua lli'iguenqa'te. Huaña caillayi, qataq nalota't se'eso ÿa'axaiquipoolec.

Qaÿaÿiilec so Qompi huangui so lshidec

Orlando Sánchez: ¿Qaq co'ollaq qaÿaÿiilec na Qom huangui ca lshidec, chaq hua'ague co'ollaxa?

-- Qomyi nachiso se'eso sa'axattac cai mashu nauana't na Qompi, nachi ÿi'ot caillayi da **lo'oiquiixac so Ñoxochiyyi'**. Qalaxayi nachi loga't se'eso **Ñoxochiyyi'**,

de'eda ŷoqta nloquixac na **Qom**. Cha'ayi cai ime, da qaŷaŷiilec so lauo' somayi, nachi nachisota pa'ateec.

Huaña caillayi, nachi soua ita'al qoshidegue da **Co'oxoic**. Qaq se'eso **Ñoxochiyyi'**, somayi qaicactaxa da ŷoqta huo'o ca no'onataxac qaica. Qalaxayi chochi ŷaŷin na lauo', cha'ayi somayi damaxasoxona co'ollaxa aso *huaaca*. Qaq nam ŷa'amaqteetac somayi, nachi jec, nqo'ona co'ollaxa yi **La Estancia Villafañe**, nachi qan'odeeco aso *treinta huaacapi* mayi lalopi so **Burgen**, mayi nachiso so le'enaxat de'eda Villafañe. Huaña caillayi, qataq anac se'eso huataxanaqpi da qancanaueegue asa'aso *huaacapi*. Qaq se'eso lta'a na huataxanaq, nachi ñigui caillayi so **Carlos** cai qaŷalauat se'eso *coronel*, somayi loguedaic. Qaq som **Ñoxochiyyi'** qaica ca ŷoqta no'onataxac, qalaxayi chochi ŷaŷin se'eso lauo'. Cha'ayi cai mashi qaŷaŷiilec so lauo', nachi datauec, sa ishit da dataŷa'aguet so huataxanaq nda'a't da 'ettac. Qaq cai ime da qaŷaŷiilec so lauo', nachi somayi qanmittaique. Qalaxayi sa qaŷanata. Nachi jeeco' so ita'a, nachi ilalec, nachi ŷauegueuo, nachi ŷachaxan, 'eeta':

"'Eda, damayi dasouaqtaxan, qanca'agueñiŷa'ac, qauualauachii, maxacte huo'o ca qolaxauec naua ŷalqa qaq damayi sogotectaxa da salauat."

Qaq se'esoua qaŷalaua't caillayi ivi' *sheetolqa* som lta'a aso **Qoñoxoi** le'enaxat da **Dañiyyi, Laŷoxonaiqui', Ñicnaxaic, Taichiyi, Qanasoqui', Daañi**. Qataq huo'o so **Tacshic** le'ec. Cha'ayi cai ime da qaŷaŷiilec na Qom, nachi ñiqo'onaxauga se'eso lshidec. Sevidaqaama se'eso nshidec, nachi selaqalec so **Qanasoqui'** ña'a, nso'ootañi, ŷashiltañi, huetainya' na lauel le'ec. Qaq aso lquiyaqte dalataxaatac qalaq saxanaxa da ileu. Sevidaxa, nachi iŷaxanaque ca laquip 'etaxat, nachi jec so tesoco'olec **Tenaxanaxaic** ŷim qaasom aso nado'o, nqalqoqta, nvitta, nachi icoyingui so shiŷaxaua da yaqto' nŷom qalaq nmañi so laquip huecodeec. Ime, qaq decoyiguenataxan, 'eeta':

"iQalqo'ou'!, 'ico' ctaxa da qailamaxata'a da nachaalataxac, iqalqo'ou'!"

Qaq so tesoco'olec **Daañi** qalaq huetangui so nshidec, nquetogaxa't, ŷavic, sa'adot. Nachi sochi sauattonaq so nsaataxaqui, chisota mayi sa ishit da ŷavic, cha'ayi co'olloxochi ile'u soua Qom lashi', nachi qaŷavigaxa't, qaimetañalo na maichi lauo', lapo so Qompi, nachi qaŷavigat.

Taigue da Qa'im Lta'a na Qompi

Qaq cai ime de'eda, nachi na Qompi caillayi taŷa yi **Qa'im Lta'a**. Qalaxayi ñaqaiyita sa ishit da qoŷaxaañi, nachi qaicaatalec, sa ishit da qoŷaxaañi. Qaq mashi qaŷoqtegue da hueta'a yimayi qataq noviyi' so *comandante* mayi mashi qaitaqtague' caillayi. Qalaxayi sochi nmanaqchittac na Qompi qataq nshitaique da ŷauega ca lo'onataxanqa'. Qalaxayi nachi qaica ca 'ena'ac na Qom somayi ŷaxaatac. Qataq ŷachaxaatac ca nogoxot qataq na nallic da huotaique da ŷanem na Qom. Qaq ŷoqo'oyi huo'oi caillayi soua qaŷama'q da ca'atregue somayi da chochi demejnaxaada cam qaŷachaxaatac. Huaña caillayi, nachi qaŷama'q so **Vi'inaic** qataq so **Qochoxoyi**, qaq somayi naasaxai' tatoc. Qaq lloqo'oyi sa ishit da qaiden, qataq somayi maichi 'enapeco':

"Ashic lchico' damayi. Qalaxayi ashic yaqto' ime, da huo'o cam qad'axaŷaxac."

Nachi je'c da ca'ateguelo so huataxanaqpi cha'ayi qaŷauec. Qaq co'ollaq

ivildeuo, nachi qaiqui'axaata'pe, nachi qaipa'axaatraigui ca noÿic lauel. ¡Cóu!, nachi jec da deuataxaata'pe. Qaq mashi qaÿoqtegue da huetra'a camayi, nachi huo'o so 'oonolec chochi 'eetaco':

“¡Cóu!, cam qanmiÿaxac qaica 'en'am. Mashi huo'oi soua na'axa'te qalaq saxanaqca ca qad'axaÿaxac. Nasho' ca qadhuo' mashi qomi' nÿatrapigui, ÿoqta da chochi qomi' qaÿatenachi't, cha'ayi qaica que'eca qoÿiitega qomi' qoÿanema nogoxot, nallic, qad'onatac.”

Qaq nachiso se'eso pe, nachi soomayi detaqtega't qataq qanmittaique ca lataxac da huotaique da no'otrauec somayi. Qaq co'ollaq qaÿanata cam lataxac de'eda 'eetrapeguec, nachi soomayi naÿamaxa't, chaxan 'eesa co'ollaq qaila'a da mashi huotaique naxa da do'ochi na huataxanaq. Nachi no'onañi ñi 'oonolec da nhuataxanaxanec, nachi so **Vi'inaic** yi cada'acolec da huo'oi naua lqape'te, nachi iqopitot co'ollaxa se'eso 'oonolec huataxanaq l'ec da 'eetega, 'eeta':

“Amigo, sauoqtaique da saxauegue da no'onaxa”.

Nachi soomayi nsoxonapega't co'ollaxa, maichiyo' qom sevidaxauga da laÿi ñi lapeec na aviaq, nachi ñiqataxa't qome. iTen!, yi pe ña qolaxaigui.

Nachi so huataxanaq le'ec ÿaueguedeec soomayi co'ollaxa, qalaxayi sa qaÿapeque cam aviaq que'eca qanayiitaña. Qaq co'ollaq sochi huenoxoodeec, nachi nvicapega't:

“Qolaq, ÿataqta maichi sauaxasoqta'to' nam qoyic la'a.”

Nachi som huataxanaq le'ec ÿa'alaxalguete co'ollaq mashi datadeec soomayi. Qataq ÿaÿi'n. Qataq nam laÿipi dainaxan: iqauom!, iqauom!, iqauom! Qaq soomayi ivitra co'ollaxa ca loigue so aviaq, nachi nqatta'a't, nachi jec soomayi se'eso pe. Qaq mashi yaqta'a da yi'oxoñi, nachi ca lÿa na'aq, nachi ivildeu'a ca netaña na Qompi, nachi da'aqtaxaata'pe, 'eeta':

“ÿoqta da qomente' qaq noviyi' que'eca nta'a comandante cha'ayi qomi' ñi'otaqauec, cha'ayi qaica que'eca dauegaqtaxana na huataxanaq nogoxot, nallic, no'onatac.

Chaxan 'eesa ca yi'oxoñi qaq 'ida noviyi' se'eso nta'a. Qalqa'a na Qom mashi naÿamaxatta'aguet somayi, nachi ÿataqta qan'aqtaxaatague' se'eso nta'a. Ime da ntaxaÿaxac, nachi somayi ÿi'iguelaq.

Qanauane' so cashiiqui Moreno

Qaq mashi salcoshigue'gom de'eda sa'axattac, nachi huo'o so na'aq, nachi noviyi' so *cashiique Moreno*. ÿacoota'agueta soua lalo lÿa't caaÿo cai nvideu'a yi netaña na **Qom**. Somayi na'axasoxotta co'ollaxa yi **Qochiñi Lai' (Fortín Roca)**. Nachi ÿapagaxanaxaadeec soua lalol, qalaxayi na huataxanaq sa ishit da ÿauatton somayi. Cha'ayi somayi 'ico' na doqshi le'ec da lataxac, qataq somayi hua'aqa qataq ÿaÿate'n naua *Paraguay* la'aqtaqa qataq naua lhue 'ooro. Nachi co'ollaq qailo'ot, nachi maichi nhuo' le'ec. Qaq somayi co'ollaxa ishiiteta'po soua lalol qalaxayi sa qaÿaconguet aso alom. Qaq mashi qaÿata'ague aso nala' caillayi, nachi nvita yi netaña na Qom, qalqa'a na Qom mashi sogote da ÿaÿaten qataq mashi naÿamaxattac. Cha'ayi nachiso so ita'a so nale'ena da icoyigueetac na lauo' da se'eso na'aq nachi huetoigui da noviyi' somayi. Qalaxayi huo'o nataq'en na sa ishit da ÿa'amaqten de'eda la'aqtaxanaxac somayi caillayi. Qalaxayi qalota na ÿi'imaqta se'eso na'aq nachi ishit da ÿauaata'aguet se'eso **Moreno** qataq na'axaÿaxaatega

de'eda la'aqtaxanaxac somayi, 'eeta':

"Ñi *presidente* 'eetegalo qami' da huo'o ca ÷oqta qalavilliña ne'enaua 'ale'u cam ÷oqta tachiguiña da qadvil÷axaqui qaq nachica qami' qo÷anañalo da qadmayi. Qataq qa÷auo'o cam lpaqtaxat cam tachiguiña ca qauacoñiña ne'ena 'alhua."

Qaq ime, de'eda la'aqtaxanaxac, nachi somayi ÷i'iguelaq se'eso na'aq. Ime, nachi na Qompi caillayi maichi detaqtega't se'eso na'aq. Qataq qainattac so ita'a da yaqto' iyalapegue cam ÷anaña nam lauo' mayi ca'attague' somayi, cha'ayi ÷ataqta qalota. Qaq somayi yi naquitchigueme' da ÷auanalo ne'enaua 'ale'u nam huañalo na ÷ataqta no'on na 'alhua, cha'ayi somayi ÷ataqta nmatta da coleetac co'ollaxa ña nsoqolec. Nachi 'eetega caillayi na lauo', 'eeta':

"Saxato' qome na **Taxalas, Pioq La'asat, Coral**, mayi nachina na ÷oqta lapiaca' so ÷apiyilpi qataq yimayi ÷ataqta atoxo, no'on na 'alhua." Qaq lloqo'oyi lca'ateu'a yimayi.

Qalaxayi ÷ataqta lhuotta'a caillayi so **Moreno**. Cha'ayi cai ime, da qai'aqtaxanem, nachi somayi qataq nqo'oneu'a so *presidente* da da'aqtaxanem da ne'ena Qom masi ÷asat da ÷auo'oi naua ÷oqta lma'te. Nachi nale'en da ÷axaañi da lqueuoxoc, qataq 'eetega da nale'en da qo÷axanapec da qaicaatac cha'ayi masi qataq qalota na llalec dalaxaic. Qaq somayi co'ollaxa qa÷asateguet de'eda la'aqtac. Qaq masi qa÷oqtegue, nachi somayi qataq noviyi' da ndouec de'eda na'axa÷axac.

Huaña, caillayi nachi ne'ena Qom na÷amaxat, qai'ot ana pedaxanaxa da ÷apagueec da naitague na le'ego so tala. Qaq ivi' *cuaatrole* caillayi soua lapagaxaqui' *canoual*, qalaxayi ñaq hueta'a yim netaña ÷ataqta qalota. iCoff! Cha'ayi huo'o na **Lcaxaic** qataq na **Huaguillot, Ýolopi**. Ime, nachi qanqo'onaxaama so tala qataq qai'odaxaama ana qagueta qataq 'enauac na la÷ipi 'atetpiolec: *huaaca*, *caaño*, 'ashinapi. Qaq ivi' soua *seisolqa* na'axa'te da qa÷apagaxanaxaatapeguec na Qom cha'ayi huo'o na qalligueme da ÷a÷aten da lalagonaxac. Nachi daloxootague da le'ego so tala na Qompi, nachi qanqo'ona añi **Touaxadaale**, nachi qai'atchiguiña caillayi aso hua'auchiguiñi aso nhuoqtepi. Qaq yim **Taigoyi'**, nachi ÷anaña yi loigue añi Touaxadaale so lma'.

Ime, da nalec yimayi na Qom. Nachi somayi i÷axanaxaama nam Qom mayi lauo' mayi ñaq pa'ataxaama na loigue so tala. Ime, qataq qaicoyiguen na qadhuo' mayi ñaq huetaxaama yi **Las Palmas**. Locchi qaq anac so tesoco'olec **Ndachiiyi** som ÷oqta lqaña so ita'a. Cha'ayi masi qai'axat da qo÷an na lma' 'alhua na Qom. Qalaxayi ÷oqta 'eesa de'eda cha'ayi cai qa÷ata'ague de'da, nachi novideec so **Juan Mac Lean**. Somayi nachiso caillayi so na'auteec da ÷a'a'n naua lma'te na Qom. Qaq somayi masi ÷a'axaiqui cai hueta'a yi **La Pampa del Indio**. Qaq so loga't na alhua mayi qo÷an da lma' na lauo' so **Taigoyi'**: chigoqchiguiña yi **Qa'imoolec** [qa'im imoolec], **Piaro'che, Chiguianguio Lai', Alto Alegre, Salaxasatanguí, 'Omqaic, Huedai Lai', Palo Santo**. Qaq a÷im caillayi mayi seca'attague', nachi sevitalo ne'enaua loga'te nam 'alhua mayi qo÷anen na Qom. ÷ataqta ñanomchigui de'eda no'onataguec qataq sauano naua nañalo ana *mojónpi* mayi qai'ayini.

Huaña, caillayi nachi ÷a÷amaxañi ne'ena Qom, qalaxayi huetoigui so *l'año* **1914-1920**. Qaq aso *la escuela* huetoigui so *l'año* **1923** can qannoxonaqchiteuga na lauo' so **Taigoyi'**, qalaxayi somayi masi sogote da ÷oxogue da ileu, huasouaigui so daloxo, qataq qalota so l÷aueegue' na lauo'. Qaq se'eso daloxo

ÿachigoxotta'ague da **Ingenio Ledesma** na Qom, cha'ayi damayi nachi lo'onataxanqa' naxa namayipi.

Qalaxayi na Qom mashi huo'o caillayi na do'onataxaatac, mashi huo'o na languishec, cha'ayi yi'iyi 'alhua ÿataqta 'onaxaic. Camachaqca ca qoÿaalec, qalaq ishite da ñaxaalec.

Qalaxayi se'esoua qadta'al sa qaÿaloq caillayi da mpa'aguena't souaxat da allishec qanpa'agueñigui. Qalaxayi ÿataqta qalota caillayi na qaÿachiguiñi ne'ena 'alhua ivida'a yi **Qashe Lola, Daua' Naship**. Qalaxayi souaxat da mpa'aguena't se'esoua ÿale't, nachi - icóu! - qalligueme na qaÿañaxot. Cha'ayi qai'axattac caillayi aca *roollo* na *lamde* qataq *setenta* ca *'araopi* cam qai'axatta'aguet. Qalaxayi souaxat da huo'o da huaiguilo soomayi, souaxat mpa'aguena't, souaxat da nachina nam qai'axatta'aguet. Cha'ayi som **Taigoyi'** sa ÿaÿamaxaden da 'ico' chochi qaÿatenachit, cha'ayi mashi qanÿateguet chilaguio' da noviyi camayi. Cha'ayi mashi qanayiitalec yim 'alhua. ÿoqo'oyi qaiueetac cam qai'onataxana. Qataq mashi qaividaxaama caillayi so *cashiiqui* **Moreno** da qainattac, qoÿiita':

"Ca 'eetec ca aloic cam *lamde* qataq ca *'araopi* mayi 'au'axattac caillayi da qomi' qanamaxaugalo, cha'ayi yi 'alhua mashi sogote da sonaqtalec qataq mashi so'onataxanaqtac."

Nachi so **Moreno** 'enapeco':

"Qomyi aÿim mashi salcoshi'gue da sa sevidapegueu'a ca *presidente*, ÿoqo'oyi qaica ca saÿaten cam que'eca qaÿachaxanapec caillayi."

Qaq nachida caillayi da huo'omshi mpa'aguena't se'esoua qadta'al, nalemataÿa'a't. Huaña, nachi ncolaxadachi soomayi. Ñi 'oonolec maichi ÿoiueetac cam ishite da ÿacoollec da ÿi'ot. Qalaxayi ñi 'oonolec ÿauo'o na na'anaxat [la contraseña] yaqto' ÿataqtac nam laÿipi ñi 'oonolec soomayi. Huaña, caillayi nachi huesochigui nam Qom, ÿataqtac nam quegue so Moreno qataq na quegue so Taigoyi'. Huaña qaq - icóu! -, na Qom sa ishite da nhuoga't.

Orlando Sánchez: ¿Chaq hua'ague ca 'eetec co'ollaxa ca l'ogueÿaxac que'eca 'anaxat?

-- Qomyi chochi *género [tela]*, laÿi lapagaxaic qataq malaxadaic som qalapaxau'a ana nado'o na ÿallippi, nachi ñi 'oonolec maichi ÿaÿateetac ñim hueto'ot ne'ena nta'al qataq qaÿaÿataxadeeta. Nachi ñi 'oonolec naxa da ila'aguet na lÿa, nachi maichi ÿauatton, cha'ayi ne'ena Qom qaillapeguem da chochi detaqtague' ca lÿa da huetangui na nqa'aic. Huaña, nachi ÿataqta mashi huangui de'eda lchic cha'ayi ÿataqta qaillapega't namayi.

Qaq 'eda da huo'omshi ncolaxadachi caillayi ne'ena Qom souaxat se'esoua **Ita'al Taigoyi'** qataq so **Moreno**. Qataq souaxat ne'ena sa'axattac qaÿachaxanapeguem co'ollaxa qalaxayi qaica cam qaÿaconguet, chochi qai'axattac.

Qaq 'eda da lataxac se'esoua qadta'al, cha'ayi soomayi ÿataqta sa

nomchiguilo de'eda lataxa'c, cha'ayi maichi ipa'axa'u qataq maichi chigoxoguet se'eso qadta'alpi. Qalaxayi co'ollaq nviyi' de'eda ncogaxanataxanaxac souaxat ne'ena lma' 'alhua, cha'ayi mashi nviyi' na doqshi qataq nam huataxanaq, nachi laga't naq'en namayi, nachi ñi 'oonolec maichi cam ipeta'ague. Qaq nachica ÿi'iguenegue cha'ayi qaica ca qaiden se'eso na'aq.

So Matoli, Bachooyi, Taraxat

Qaq nachida da 'eetec so qadhuo' laÿi da maichi Ipa'axac som ÿa'axaiqui **Matoli, Bachooyi, Taraxat**. Soomayi nachi lma't cam **Mójo, Arenales**, cam ÿoqta lma'. Lconnec co'ollaxa se'eso Qompi qoi so lauo'. Cha'ayi co'olloxochiyi qanayicot so Meguesoxochi, nachi huaña qaq chigoqta't ne'ena Qompi. Ñi 'oonolec maichi ca ÿaueegue da ÿiltaxan na lauo' qataq na llalaqpi. Qaq nachi 'en'am co'ollaxa se'eso ita'a: maichi ÿi'iguena nam ÿataqta lauanatac 'alhua da yaqto' ishit da nca'alaxateec ne'ena llalaqpi. Lloqo'oyi ishit da huo'oi qomi' lca'alaxaiqa. Qaq nachida da 'eetec co'ollaxa so **Matoli** da ÿi'iguenegue de'eda 'alhua. Qaq lloqo'oyi se'eso lauo', nachi lvidaqa' de'eda **Salta, Pichanal, Ingenio La Esperanza**. Qalaxayi cai mashi ntogueñi, nachi ne'ena Qom nashistauec, chochi ivitta'a da huo'o so na'aq, nachi lta nauana't. Qaq lloqo'oyi ÿataqta noÿiita'a't cai nauana't se'eso ÿa'axaiquipi.

Nÿoteec na lauo' so Dashiloqyi

Qaq cai huo'o de'eda ncotaxa'c se'eso qadta'al. Nachi so ita'a caillayi qoshiuec qataq ca'ai yi **La Pampa** souaxat se'eso ldaua **Moreno** da qoÿiitega itauaatac somayi caillayi. Nachi huo'o so na'aq, qaq qomi' 'eetegalo, 'eeta':
 "Soqoshaxauco' qome qami' ÿalqolqa, soqolqa'ai ñi qantesoqyii, yaqto' qom maichi nayiteetega't namayipi."

So cashiique Moreno qaÿamaxague da Mójo

Huaña, caillayi nachi qataq ñanaxague na **Ltañi Lai' (Zapallar)**. Qaq cai mashi souaqta'a namayi, nachi huo'o so na'aq, nachi se'eso *cashiique Moreno* qaÿamaxague da **Mójo** da nqo'ona cam Qom souaxat ana *huaaca* chictac. Qaq somayi qaÿamaxa da icochaq da nale'en ÿaxanapec ana'ana *huaaca*. Qaq somayi chigoqchiguiña yi **Las Palmas**, nachi naÿalec ne'ena **Zapallar**, nachi nacoodashigue'm som lÿa **Corshe (José Segundo)** qataq so **Taran** qataq so **Selson** qaq *treesolqa* soua lÿa't Qom lashi', qataq jec so *sargento Yordan* qataq *cabo Ocampo*, qataq *doosolqa* soua lÿa't *agentes policias* chigoqdaña yi **Fortín Roca**, nachi ivi' na 'oocholqa somayi co'ollaq je'c da tadegue da **Mójo**.

Qaq soomayi co'ollaq mashi ivita na netaña so mpa'ateec na Qompi mayi netaña yi **ÿolo Lqaic**. Nachi hua'a da nmataqa' huo'oi soua na'axa'te da hueta'a. Imo', qataq taÿa yim **'Ele' Lpata'c (Espinillo)**. Qataq huaña da nmataqa'. Qataq da'aqtaxaatapeguem qataq huaqattega na Qompi co'ollaxa, 'eeta':

"Qami' ÿalqolqa ñanac, cha'ayi ne'ena sallaxanecpi mashi qami' talaxanque souaxat ana lalo *huaaca*. Qaq aÿim qami' seteltegalo, cha'ayi qami' qauaÿachiñii da qomi' qalota da qadachoxoyic qome. Qataq dalemata na ÿale, cha'ayi sa yaloxoguet qome namayi, cha'ayi qaica ca qado'ogoxonaxat. 'Eesa da qomi' ÿale't, qalqa'a qaica que'eca

qad'ogoxonaxat. Qaq maxachiichaxa qome ana *huaaca*, qami' ŷaqaŷañicpiolec."

Imo', de'eda Itaxaŷaxac so **Moreno** da detaqtapeguelec yi'iyi **Espinillo**. Qataq 'eetego' so Qompi, 'eeta':

"Qauauo'oi qome nataq'en ca la'axaŷaxac que'eca qadaŷipi mayi lma' da **Mójo** yaqto' ŷaŷateeta'aguet de'eda qadvidaxac, cha'ayi nataq'en camayipi ñoqo'onaxa."

Qaq huaña yimayi, nachi nataq'en chigaqaña na laŷipi mayi ca'ateguelo soomayi. Qataq huo'o cam ŷalectauo Qom le'ec mayi chigaqa'ague da **Mójo**, camayi 'enapeco':

"Aŷim saneuo qome aca ŷo'ogoxonaqte *wincheete*. Acamayi sepatano'ot caillayi ca **ŷaqaŷa Tolaaba**. Qauacoñiŷa qome yaqto' qau'ogoxoñiŷa acamayi."

Qachi se'eso Qom le'ec co'ollaxa imenoto' aca'aca lo'ogoxonaqte, som **Tolaaba** naiguat naq'en aca lalo *mola*. Qaq aca'aca lo'ogoxonaqte ŷataqta imen co'ollaxa. Qalaxayi chochi hua'aqtapeguelec da qaiueetac na no'ogoxonaxat souaxat da qalota na huotaique da jec da detaunaxan. Qalaxayi qaica ca lo'ogoxonaxat cha'ayi *doosolqa* co'ollaxa nua huotaique da dechimaqtaxalguete so Moreno da ŷoqta 'eesa na Qom da ŷalauattac ana *huaaca*. Qataq da huo'otaq noma'a cam ŷalauat co'ollaxa, acam doqshi lashi Itai mayi cañoto caua llalqa da qaŷalaua't.

Qaq co'ollaq imetom na Qompi, nachi ca lŷa na'aq, nachi ltaq jec so **Moreno** da nqo'ona na Qompi mayi lma' yi **Mójo**. Qaq co'ollaq mashi qavitata cam loga't na na'alhua mayi netalec somayipi, nachi qotateu'o' ca lma' so **Tolaaba**, nachi qaiŷaxaatapegueu'a acam 'ogoxonaqte, qalaxayi somayi 'enapeco':

"Ayim 'ogoxonaqte sa ishita da saneec, cha'ayi maichi ŷalamaqte. ŷataqta ishiinaxanaqte, naiguat aso ilo *mola*. Qaq cam ŷaqaŷa mayi sachigoxoto'ot da huo'otaq imen. Qaq no'ono' da ŷa'auaxaañi da ñi'iguelaxat acam ilo *mola* mayi taŷot, qaq yaqto' ishita da saneec ayimayi."

Qaq ŷaŷamaqchiguiñi co'ollaxa da la'aqtac que'eca Qom le'ec, qalaxayi ŷataqta qaŷi'iguelaqto'ot, qataq qoŷiga da mashi sa qaŷashin da huo'o ca hueto'ot camachaqca shiŷaxaua ana'ana 'ogoxonaqte. Nachi somayi qancotatague' co'ollaxa, nachi ivitta'a da dalemata. Nachi ŷacooshiguemco' ca *nmacheete*, nachi dequesoxosoxongui som nallippi so *cashiique* **Moreno**, nachi huo'o co'ollaxa so lque'emaqtac. Qataq nataq'en somayi que'emaq, co'ollaxa qai'adeec na laŷi. Qaq co'ollaq itena'aguet da sa qaiden somayi, nachi datauec. Qalaxayi mashi sogote da que'emaq. Qaq huaqteguet da mashi huo'o de'eda la'axaŷaxac som laŷipi Qompi mayi hueta'a cam lŷa nma'. Nŷomtac, qanŷomtapiqui nam ltaxa amap, cha'ayi ñaq chita'ague co'ollaxa da nvideec se'eso Qompi chigaqa'ague da **Salta**, mayi lo'onataxanqa' naxa. Qaq se'eso Qompi mashi huo'o co'ollaxa na taxaic, nachi qanayica'aguet co'ollaxa de'eda na'axaŷaxac, nachi qanatenaga'aguet co'ollaxa se'eso **Tolaaba**. Mashi ividaxaama aca lachiugue, nachi hueto'oto' na loigue, hua'aqto'ot aca qo'oipaqa, cha'ayi que'emaxaic qataq ŷagueec na lqui'itaxa. Cha'ayi ŷataqta qancotatague' co'ollaxa. Qaq co'ollaq itena'aguet da noxonec, nachi padenaxanoigui ca lauo', nachi ŷapacaueegue da laŷi, nachi datauec. Qaq se'eso Qom co'ollaq natenalec somayi, nachi sa ishita da iqolguet de'eda na'aqtaxanaxac, nachi ŷataqta nqalqoqtaŷi co'ollaxa da qanqo'ona ca hueta'a nam Qompi mayi chita'ague da ivideuo da huotaique da qan'aqtaxane'. Qalaxayi mashi huo'o de'eda

qanayiuagui sa ÿaÿamaxaſi.

Qaq co'ollaq qanvita ca hueta'a so *cashiique* **Moreno**, nachi qaica da huo'otaq qaichimaxata huo'otaq da qaitaxaÿapegue'. Qaq somayi qataq so lÿatacpi mashi huotaique co'ollaxa da nsogueſi na lalopi caipei da ÿauotaique da nmateec. Qalaxayi co'ollaq qanvita nachi sa qaitaxaÿapegue', nachi qalhuotaigui da qailoquiaxan. ÿataqta qanhuaxangui co'ollaxa nam huo'o no'ogoxonaxat, nachi qaiqoshaata so laÿipi so *Moreno*. Qaq yim nale lÿa so *Moreno*, naasaxai', coleetapiguio' na lma'pi na Qom da dequinaxaatac, cha'ayi qaica ca ÿauotaique. Nachi co'ollaq qanatenalec yimayi, nachi qaipa'axanauec. Nachi qanatachigui co'ollaxa, nachi qaÿaÿin, nachi lhuotteec da ileu. Qaq som laÿipi co'ollaxa so **Moreno** nataq'en co'ollaxa huo'o na huac da qaÿalauat. Qataq huo'o na ÿalauat na laquip qalchaq qaivita aca lachiugue, nachi nÿomtac somayipi. Qaq co'olloxochi ÿoxogue de'eda loquiaxac, nachi qailayiſi som **Selson**. Qaq se'eso shiÿaxaua ÿataqta hua'axaÿa lta'i na **Padauai** la'aqtac, qataq loguedaic.

Qaq 'eda da 'eetec da huaigui co'ollaxa se'eso ÿallippi. Huaſa caillayi, nachi nquicteec da sa nhuojna't na Qompi souaxat ne'ena'ua qanayiuaguilo se'esoua hua'au' vi'iyi.

Chemole (El Colorado)

Qaq ne'ena soota'a nagui mayi ima' le'enaxat da **Chemole**. Qaq yi lma' so **Moreno** qalaq le'enaxat da **La Estancia La Roza**, qaq nataq'en nachi huaſa co'ollaq ileu. Qaq yim lÿa **Taigoyi' (Juan Tóma)**, nachi huaſa yi lma' **Touaxadaale**. Qaq yimayi daloxo so ilem. Cha'ayi naamayi caillayi qaiÿaxanoto da yaqto' ÿama'q nam llalaqpi da do'onataxan na *caaſa* da **Ledesma (Salta)**. Nachi nam Qom co'ollaq mashi ſi'iguelaq da naÿa na lma', nachi huaigui da huec se'eso daloxo. Qataq soomayi caillayi qaishiite'n naxa da ivita da ÿama'q na Qompi. Qaq nachida nataq'en da huo'omshi sa nhuojna't se'esoua ÿale't souaxat aſi *plaata*. Qaq yim **Moreno** chochi qanquemoxonot co'ollaxa, que'emaxam aca lhua qa'aſiole, cha'ayi mashi qoshiuec co'ollaxa aso lhua **Padauai** lashe. Nachi anaga'to anam qa'aſiolepi souaxat dam lsallaxa, qaq nam llalaqpi yi qaica co'ollaxa ca na'aſaxatec yi'iyi lma' 'alhua. Lloqo'oyi ishitec da daqat nagui. Qataq aso late'e namayi yi mashi salcoshi'gue da qaicoshaxanec. Qaq yimayi caillayi ÿataqta qalota na llalaqpi. Qaq soomayi qaica da huo'o cam pa'adegue, nachi huaſalo naua maichi lma'te qataq qaica da huo'o ca ilem da lquedoxo.

Qaq som iquedoxonec nachiso som ÿapaxagueetalguete co'ollaxa soomayi qataq yi maichi lalamqa'te yiimayi. Lloqo'oyi ÿataqta itauaata'pe. Qalaxayi sa ishitec da nalo'ogueta. Qaq som *l'aſo veinte*, nachi huetoigui da delocta'pe soomayi, nachi huaſa yim **Las Palmas**.

Nota: So **Nachicyi**, so na'aq lasouaxaqui somayi, nachiyi 13 de enero de 1979.

Nedec 3 b

Da ñaqa'aguet la'aqtaxanaxac so *Nachicyi* (Juan Zorrilla)

Colonia el Colorado – Chemole, Formosa (8 de diciembre 1.977)

-- Qaq se'esoua qadta'al **Taigoyi'** qataq so **Moreno**, soomayi sachigoxogueta. Qaq ñoqo'oyi sauachiguilo naua no'onataxaco, cha'ayi mashishit da ñachattapoiguilo caillayi. Ñoqo'oyi sauachigui nam ña'axattac so **Po'oro'** qataq so loquixac mayi huaña caillayi yi **Las Palmas**. Cha'ayi huo'o so ñalectauopi mayi lma' na **La Pampa** da detaunaxan da ñi'odauec so **Padauaipei** mayi icogaxaatac nam 'aco'pi souaxat da nquigaxattapiguishiguem añi lashiue ana *vagompi* cha'ayi sa qañaua'a. Qaq somayi nachiso so pa'ateec nloquixac na Qompi caillayi, qaq somayi nataq'en sa nomtau'a.

Qaq qomi' caillayi souaqta'a na **Qochiñi Lai'**(**Fortín Roca**), qataq ñaq souaqta'agueta soua **Natoxochi**, cha'ayi so ita'a nachi nnaictague' somayi, sa iñoteec. Qaq cai ime, de'eda loquixac, nachi na Qompi nqochina yi **Ltañi Lai'** (**Zapallar**). Huaña yimayi, qaq nam Qompi 'enauac da huaqta'a't cha'ayi se'esoua ñale't ñataqta qalota na lauo' na ca'attagueto soomayi. Nachi ivi' naua *doosolqa* vi'iyi da souaqta'a yimayi. Qaq se'eso **Natoxochi** nale'ena da **pio'oxonaq**, qaq 'ena'amso' da cada'ac da nquigueec da **napinshicolec**. Qalaxanachi ñi'oxodaq souaxat da qalota na nca'alaxateec. Nachi jec de'eda le'enaxat tata'acda, chochi ivittaigui co'ollaxa na qadhuo' **La'añaxashic**, nachi ne'ena La'añaxashic - icoff! - na anac, lapa da qananaña somayi.

Qaq na'auchi' caillayi da nvideuo na lauo' so **Miguel Durán**, somayi navigui so lauo' cha'ayi huo' na sa no'on. Qaq somayi caillayi ñanomta'aguet, ñoqo'oyi sochi shinaqtac caillayi:

"Nasho' qom noviyi', nachi ña'axañaxanaxa qome naua la'aqtaqa."

Qachi 'elaqta na chochi nvideu'a na **Zapallar**. Mashishogote co'ollaxa da napacalec yim *pueblo* l'ec. Qaq na doqshi 'enauac da lhuala'a se'eso **Moqoitpi**. Qaq huo'o co'ollaxa na qainattac, qoñiita':

"¿Chaq negue't ca *la nación* ne'ena Qompi?"

Nachi nam qainattacpi, huo'o' na 'eeta':

"**Mocovi** le'enaxat ne'ena Qompi."

Qaq so **Taran** yi 'oopaic, nñomaxaic, nachi 'enapeco':

"Ne'ena Moqoit yi'oqta da huo'o ca 'eetapeguec, ñoqo'oyi naigue ne'ena."

Qaq 'enapec de'eda co'ollaxa, cha'ayi taxaic. Ñoqo'oyi sa lyañalec de'eda la'aqtac. Qanachi neguettoxo' ca iuatta'a nam 'itaxaloxoic huataxanaq. Qaq se'eso **Moqoitpi** mashishivittague co'ollaxa na le'ego so piaxala' mayi naña aso lachiugue, yim ñaq hueta'a nagui na Qompi le'enaxat *barrio* **Los Silos - La Toma**. Qaq nachi huaña yimayi co'ollaxa da na huataxanaq ñañiilec se'eso Moqoitpi, nachi huo'o co'ollaxa soua ileu nsoxodolqa, ñale qataq 'alo. Qalaxayi huo'o na mashishilamaxata'atague na le'ego aso lachiugue, nachi 'a'añi da qoñaxaañi, sa ishishit da qañañiilec qataq mashishiuo'o na nvideu'a yi latanaqa' so ña'axaiqui **Natoxochi**.

Nachi jec co'ollaxa so **Corshe** da desoxonataxaatapegulec se'eso Qompi da ñaq cada'acolec da hua'a yimayi. Cha'ayi huo'o nam qanauec dalolaxaicpi mayi qanauega so **Natoxochi** mayi nachiso so qananaña'a. Nachi somayi 'eetego' na huataxanaq, 'eeta':

"Qauauaqaita'a qome na Qompi cha'ayi namayipi jegatai' da ýi'ot ca sa ýaýamaxañi. Cha'ayi ñim qananaña'a **Natoxochi** natadeetac na sa no'on. Cha'ayi da huo'o na sa no'on qataq qanauega ñimayi qataq nataden. Qaq da no'oita qataq ýi'iguelaxat, chidata mayi huo'omshe anac ne'ena Qompi."

Qaq cam qaýalaxaguet co'olloxochiyi chochi tenataxanaxaic.

Qaq se'eso **Taran**, somayi maichi nale so **Corshi** (*cashique Juan Segundo*) mayi nataq'en Itaua co'ollaxa so *cashique Moreno* qataq so maichi llalec so **Natoxochi** le'enaxat **Yiinaxachi**, nam tadeu'a co'ollaxa na huataxanaq da datenataxa'n. Nachi se'eso *comisario* ýataqta huo'o da lqaignaxa co'ollaq ýaýaten de'eda 'eeteque soomayi, nachi 'eetaco':

"iPobre gente inocente!"

Souaxat da na'axaýaxaatega da la'aqtaxanaxa'c soua **Corshi** co'ollaq desoxonataxaategulec se'eso **Moqoitpi** da yaqto' qaýauaqta'a, cha'ayi qaica ca llic, nachinata naxa na lýa nqa'aic mayi tateuga na **Laguna Limpia** mayi nachina naxa na tateuga da huo'o na taigue da la'añaxa. Qaq mashi lcopa'agom co'ollaxa, nachi qaýasategueta soomayi som **Corshi** (*Juan Segundo*). Nachi se'eso *comisario*, 'enapeco':

"Hua'a, qomoxochictaxa ýi'iguelqo' qome, namayipi qaica ca machaqca."

Qaq 'eda da 'eetec se'eso *cashique Miguel Durán* som datatalec se'eso lauo' **Moqoit**. Qaq somayi cada'ac da hua'aqa qataq ýaýaten ana *papel*. Cha'ayi somayi nataq'en qainattaco' qalaq 'enapeco':

"Qomi' sa ishita da ñanaguenaxa cam sa ýaýamaxañi, cha'ayi qauaýajñi da qomi' da huo'o ñi sa no'on, qalaq ca lata' qaica. Qami' qalca'a huo'o na qadatanaxanaxachii, qomi' qalaxayi qaica. Qaq qomi' ñanaxa ñim ýa'axaiquiolec **Natoxochi** mayi datannataxaatac, natadeetac na sa no'on. Qaq ñimayi nam mashi no'oita, nachi ýi'iguelaxat. Ýoqo'oyi qomi' ñomenagui ñimayi, nagui da qolaq. Qataq huo'o qome ca lýa anac, nachi 'eetai'. Qaq da nachi qoñiita'aque qomi' de'eda qalaq sa ýaýamaxañi cha'ayi qomi' qaica ca sasouataxataq huo'otaq qadasouaxashit."

Nachi so *comisario* 'enepeco': "Aja', qalaxayi qaica ca machica."

Huaña nachi so *comisario* dashilaxaalec se'eso Qompi, ýashila so **Alberto Burli**, nachi qoýami' na '*ayiiña*, qaýaxadai, '*asooqa*, '*ýierba*, nachi chigoqo'ot somayi, cha'ayi somayi ýataqta soxodaic.

Qaq cai ime, de'eda nqadenaxac se'eso **Moqoitpi**, nachi somayipi ýi'iguelaq caillayi, nachi sa lýa da ñi'iguelaxa so **Natoxochi**. Ime de'eda, nachi mashi salcoshi'gom. Qaq huo'o so na'aq, nachi aýim nýaxanaxaama so **Natoxochi**, 'eeta':

"Ýalec, aýim 'ampactaxaama qome".

Qaq somayi ñaq netaña yi **Laguna Liva**.

Qaq cai sovidaxaama, qaq aýim 'enapega, 'eeta':

"'Am ýalec, yishitaique da ashic da saitague da le'ego mayi ña

ŷasattalec.”

Nachi shinapec:

“Aja', maichiŷi da 'ansa'a da qojec, cha'ayi 'eesa yimayi da ña ŷasattalec.

Qaq somayi caillayi 'eeta':

“Aja', nachida da huo'omshi 'am seŷaxaxanaxaama cha'ayi ñishitaiique da aŷim 'anauana'aguet qomchi ivita da ashic, cha'ayi nachi satta na qoueta'a.”

Nachi shiitega caillayi, shiita':

“Aja', maichi 'am seuata'agueto' qome que'eca na'aq qom ivita da qojec da 'avita yi tala.

Huaña, caillayi nachi nqochin se'eso **Natoxochi**, nachi naña yi nalotta yi sonaqtaña, nachi qai'ot so Ima' qataq qaŷauo'o aso *npooso* qaŷauapeque laquipiaxqui. Qaq mashi qaŷoqtegue da netaña yimayi qataq anac na qadhuo' **La Pampa** le'ecpi, anac yim tesozo'olec **Qadaaxachi (Francisco Cabaña)**, nqadeetacot aso Iqaŷa **Isabel Cabaña Sánchez** qataq nnaictague' so lauo'. Nachi hueta'a ne'ena caillayi souaxat da dataiguete so **Natoxochi**, qalaxayi somayi jegatai' da **'oiquiaxaic**, chochi napiishec damayi. Qaq huaña namayi, nachi na Qompi qataq nnoictai', natapiguiña ne'ena ima'. Qataq souaxat da huo'oi soua qadllicotal, nachi sapagaxanaqtapegueec naxa na Qom da huo'o na noviyi'. Qaq na ŷoqta na'asom naxa, nachi lŷatta ñaq'enaq na lalo caaŷo. Saloxonaxanaxauec, cha'ayi 'enauac ne'ena souaqta'a nagui nasattalec qaica ca *lamde*. Aja', de'eda sauachigui no'onataxac se'eso tesozo'olec **Natoxochi**.

Huaña caillayi, nachi somayi huo'o na lo'onatac **qo'oipaq nashilte**. Qaq da huo'o na ŷami', qalaq 'eeta':

“**Na, 'adquedoxoua qome ana'ana i'auaŷamaxatteco'. Anamayi ntela'a 'am da 'au'ochi qaq 'auauo'o aca la'axasoxolate, nachi 'an'axaata'aguet.** Qalaxayi anamayi qaŷauo'o na nmenguete qanqoŷin, lomaxaqui, maxaso, copaxa. Qaq ana'ana qo'oipaqole qandoxottec ana **na'alaic lcom** qaq ana'ana nala'alaic toc na lco'oue'. Qaq nachana ana namadec somayi, nachi ŷataqta huo'o da lyac.”

Qaq somayi cai qaica, nachi hua'ague de'eda **La Reducción Bartolome De Las Casas (Formosa)**. Cha'ayi nachi taigue caillayi souaxat cai huo' so *obraje*. Qaq nachi hua'ague damayi co'ollaq ileu. Qalaxayi ŷataqta mashi ŷa'axaiquiolec. Qataq somayi caillayi iŷateuo da ñiqo'onaxau'a so *gobernador Iglesias Páez* souaxat da qolaqtapegueu'a ne'ena 'alhua mayi sonaqtaña nagui. Nachi qomi' qoŷanema so **la resolución de tierra No. 42**, qaq ne'ena qomi' qoŷanema ivi' *cuatro legua*. Huaña caillayi, nachi ñauanaxai' se'eso nta'a.

Qaq aŷim ñaq chita'ague caillayi da salat asom qaŷauapeque da ŷashilte caillayi, souaxat cai nviyi' so Juan Lagar, qaq soxooñi, sedaxaama so tala loigue, nachi selayiñi. Dam qaicopita'aguet caillayi ŷoqo'oyi ŷataqta qaica ca saq hueto'ot asa'aso nashilte. 'Enauac na Qom, ivida'a na ña nsoqolec qoŷami'. Qataq da ivita da qanqo'ona somayi da qanamaqttega qalaq qaŷachitac, qalasoqta'a, cha'ayi nachi na'aqtac da huo'o ñi qoŷañi', qoŷiita':

“**Taxamaq, 'auŷoteec qome ana'ana, cha'ayi anamayi 'am ŷapaxaguen qomilchiyi.**”

Qalaq laguio', qaica ca sa'axaŷapeguelec da huo'otaq chigoqchigui anamayi

da huo'o ca ŷi'ot lataxac, qaica.

Aja', se'eso ñitesoqo' **Natoxochi**, qaq somayi caillayi nataq'en sa iŷoteec so **Corshi**. Qaq se'eso **Corshi (Juan Segundo)**, nachi huaña caillayi na **Zapallar** da qai'ot, qaŷauo'oi soua alogo da huataxanaq le'ec qanqoŷin, nachi huaxaiguat qanqoŷin da ltaua so *cashiique* **Moreno, Juan Tóma, Taigoyi', Juan Burgos**, qaq somayi qalligueme da hua'aqa choxodaicolec. Se'eso shiŷaxaua qalaq qoŷanagui da huataxanaq le'ec, chochi doqshi l-latacolectaxa. Da ŷaŷaten qaica, qalaxayi qoŷanagui da huataxanaq le'ec. Huo'o aso lapiiguishi qataq hualaxauaic da huo'o yi qaŷamaxalec qalaq isóu jec, ŷi'ot, nachi 'eetai'.

Qaq mashe ivita so *l'año* **1922** cha'ayi huetoigui so 1920 cai huo'o so loquiaxac yi **Las Palmas** souaxat da qanquigaxattapiguishiguem añi lashiue ana *vagon* cha'ayi ñaq 1,20 *centavos* añi lashiue. Qamaq qalota da no'onataxanaxac, ŷoqo'oyi qailoquiaxaatac se'eso 'aco'pi caillayi. Qalaxayi nam Qom mayi mpa'axanguet se'eso **Padauaipi**, nachi ŷi'odauec. Nachi huac caillayi da huaigui so **Taigoyi'** co'ollaq qaŷaŷin, nachi nda'a't aca nado'o mayi tagui ana 'ogoxonaqte ala. Qaq so **Francisco Moreno** cam huetapeego' co'oloxa sa ŷalegueuo, qalaxayi somayi 'eesa da huo'o da nachitaguec co'ollaxa. Qalaxayi se'eso Qompi ŷataqta 'eesa da mpataxalec yi **Las Palmas** ŷoqo'oyi qai'odauec so **Anchin**. Qataq mashe noman so **López Baltazar** mayi nachiso so ŷi'otchiguiñi de'eda loquiaxac.

Huaña, caillayi nachi qaŷauota'a *la tonelada* qanqoŷin na *caaña* chigoqchigui de'eda lchoqtaxanaxac na Qom. Qaq soomayi nataq'en huo'o da maichi ncotaxa'c, cha'ayi nachi huaña yimayi da qoŷiitega so **Moreno**, qoŷiita':

"ŷaqaŷa, de'eda qanloquiaxac mashe ime, qalaxayi na qoyalaqpi iqouat. Qaq no'on da 'anmitaique ca lataxac da yaqto' huo'o ca aloq namayi yaqto' machiguiñi. Ime, qaq nale'en da ñi'guelaq se'eso Qompi, cha'ayi ime, da loquiaxac co'ollaq qai'odauec se'eso **Padauaipi**.

Qaq se'eso **Taigoyi' (Mayordomo)** mashe qaŷoqtegue da ilem so daloxo. Qaq nda'a't caillayi naua lŷa't: **Francisco Moreno, Juan Segundo** mayi ña no'oidañi.

So Ñoxochiyyi'

Qaq so **Ñoxochiyyi'** datauec co'ollaxa ime da qaŷaŷiilec som Qom mayi huangui so lshidec co'ollaq huotaique da nalaate' so huataxanaq. Qalaxayi somayi chochi ŷaxan na maichi lauo' qaica ca 'ena'ac. Huaña, caillayi nachi qaltaq jec na Qom qotaŷa so **Qoŷaxaqui** mayi netaña yi **Lchigo**. Nachi huaña da qataq detaqtega't se'eso ŷa'axaiquipi, qaitaqtapigui ca llic de'eda neltaxac na huataxanaq.

Qaq so ita'a le'enaxat da **Dashiloqyi (José Escalante Zorrilla)**, somayi chigoqchiguiña yi **Corrientes**. Qaq yimayi, nachi lañoqo' qataq nachi huaña da qoŷideuo qataq qaidou'a aca *la capilla*, nachi qoŷanagui de'eda le'enaxat. Cha'ayi yi'iyi Corrientes, yimayi qoŷiitega qaica ca machaqcom co'ollaxa qanqoŷin na Qom, ŷataqta qoŷaxaatac. Qalaxayi huo'o co'ollaxa so *gobierno* mayi ŷoqta damaxasoxoolec da qaŷalauat na Qom da qanmatchiguiñi.

Qalaxayi so **Hipólito Yirigoyen** mayi nachiso so nca'alaxateec na Qom. Cha'ayi ishit da icochaq na laŷipi da ŷaxaatac, ŷauaqa'ta na Qom cha'ayi qaica ca huasoilec namayi. Qataq nachiso se'eso **Moreno** mayi ŷoqta detaxaŷapegue'

co'ollaxa se'eso nta'a da yaqto' qoŷaxaañi da qaicaatac na Qom mayi lma' ne'ena 'alhua. Qaq aŷim cada'acolec da sevidalec se'eso pa'ateec l-loquixac se'eso qadquedoxonecpi de'eda chigoqta'ague co'ollaxa. Qaq huo'o so ŷoqta ñaloxouapi qalaq 'enauac nmichiguiñi, qaq nachiñitom ñi ŷasoshic le'enaxat **Tañiichi** (**Lorenzo Ramírez**) mayi ñaq huo'o netaña na qadma' **Chemole** (**El Alba**, Formosa).

Da lŷa la'aqtaxanaxac so Nachicyi

Qataq huo'o so na'aq ña nte'etom, nachi shictalec, sopagaxalec, nachi sela'a so qashilecta'a, qachi nqolaco'. Qaq somayi ŷataqta aŷim ŷi'elaqchit cha'ayi no'onaxa yi huetalec. Nachi somayi sacona, nachi sachiu'a so ima'. Qaq se'eso pe, nachi huetoigui da huo'o so auot lta'adaic, cholaxan naq'en na 'alhua na l-llimiixa. Huaña caillayi, nachi da ñachil qataq huo'o na auot souaxat se'eso **nqolac**. Qataq huaña, nachi aŷim qañi'iŷa da setaqtac. Qaq aŷim, nachi ŷañoqo' yi le'enaxat **'Olgoqole**, yim datatta yi **La Estancia Ojalo**, nachiyi yi ŷañoqo' co'ollaxa. Qaq chochi qoŷanagui da ŷañoxoqui so *l'año 1910* souaxat da qaica ca ivi' da ŷaxa da *ñitestigo*. Qaq ŷoqo'oyi huo'oi soua qaŷala't vi'iyi da ŷaxa.

Soua ŷale't mayi 'oiquiaxaiqa

Huo'oi soua sachigoxosoxogueta 'oiquiaxaiqa. So 'oonolec le'enaxat da **Maisoxochi, Nayaxaiyi, Yiguiŷaayi, Qatoxoqui**. Nachisoua soua ŷoqta 'oiquiaxaiqa, soomayi **pi'oxonaxayi** maichi lañaxataqa't yi **La Pampa del Indio**. Qaq soomayi huo'o so na'aq co'ollaxa da detaxaŷapega't da huotaique da nqo'ooda aso **nala'** qataq so **ca'agoxoic**. Cha'ayi huotaique da detaxaŷapegueto aso nala' qataq so ca'agoxoic. Qaq soomayi nqo'ooda co'ollaxa aso nala' qataq so ca'agoxoic. Qaq soua ŷoqta huo'o da lo'oiquiaxa'c nachisoua soua **Shillinchin** qataq so **Yiguiŷaayi**. Qaq nachisoua co'ollaxa soua qaŷatalguete, soomayi ŷataqta pi'oxonaxayi, ŷataqta huo'o da no'onataxa'c. Qaq soomayi co'ollaxa ndotrapegueuo naq'en na **nnatacpi** na nogoxot dalaxaicolec, nachi ŷachitaigui cam noŷic mayi no'onatac. Huo'o na lomaxaqui, maxaso, copaxa, ado'o, nqolac, saataxaqui, pela'. Qaq nachi huo'o na noviyi' na Qom da ilotaique ca napiishicolec, nachi qaŷauegoigui se'eso noŷic. Nachi qainattac ne'ena nogoxotpi da huo'o ca ca'ategue ñim huo'o ca ilotaique napiishec. Nachi ne'ena nogoxotpi maichi dedaŷapec nam nashiita da ca'ategue da nhuataxaua nam Qom le'ec, mayi qoŷami' da napiishicolec.

Qaq se'eso noŷicolec ŷataqta 'en'am ana tannaxai na pa'auo souaxat ne'ena nqolacpi. ŷoqo'oyi huo'o caillayi se'eso nqolacpi huetaigui na Qompi mayi huo'o da napiishec. Cha'ayi naxa da huo'o na noviyi, nachi 'eeta':

“Tesoqo'olec, aŷim ñanac cha'ayi sauotaique ca ñapiishicolec yaqto' ishit da huo'o ca llicoŷiŷa na iuo' da huo'o ca sa no'on.”

Nachi se'eso shiŷaxaua qaŷauegueu'a se'eso noŷic, nachi ŷauaachigui da qainattac ne'ena nogoxotpi da chaq negue't ca ca'ategue somayi. Cha'ayi qainatta namayipi, qoŷiita':

“¿Negue't qami' ca ca'ategue da qochalec, nachi maichi ndaxan nam nshapeque da quegue somayi. Qaq nachina na qaŷaconeu'a, nachi qoŷami' somayi da ŷachi.”

Qaq se'eso na'aq ñaq saxanaxa da huo'o na doqshi. Qaq chigoqtapego'na ne'ena nogoxotpi. Cha'ayi se'esoua ñale't **Shillinchin** qataq so **Yiguiñaayi**, soomayi ñataqta imeda'aguet ne'ena 'alhua da qaitaxañapegue' ivida'a na la'at, aviaq, shiguiñacpi, qoñopi.

Qaq huo'o so na'aq, nachi detaxañapega't da qanqo'ona so ca'agoxoic, nala', qaq 'eeta'po':

“Ñoqo'onaxa qome ñi ca'agoxoic cha'ayi ñimayi qoñiitega ilo'ogue na lcat qataq ilapegue' na norec. Cha'ayi da sañoxotaq da setaxañapegue' ñimayi, nachi ishit da nquigueec da qomi' hueto'oto qanapiishec, chaxan 'eesa da huo'o ca qañi'iguenataxatai' qalaq qaica ca qomi' ishit.”

Nachi se'esoua ñale't je'c co'ollaxa, nachi qañauec na **nntacpi**, **na'adaxanaq late'e, qomoxonalo**, 'enuac nam 'añaxaicpi **Ita'alpi na shiguiñac**. Qalaxayi sa ishit co'ollaxa da qaivita so ca'agoxoic. Ime, qataq qanqo'ona aso nala', qalaxayi nachi 'en'am sa ishit da qaivita cha'ayi co'ollaq qanayiita, nachi huaña cam 'ico' **palachiyaxa lo'oxonec**, nachi sa qañañoxot qataq ñapactec na le'edaxa aso nala', sa qanalo'oguet. Temaqqi da no'onataxa'c se'esoua ñale't. Qalaxayi sa qañañoxot da qaivita so ca'agoxoic qataq aso nala'.

Qalaxayi se'esoua ñale't da huo'o na qandota'alo sa no'on qalaq no'oita. Sa ishit da ñoqta qanpachi chochi qañashittalec. Qaq mañaxasaco' da mashu iviyiñi na nhuaq da qaipot, qachi mashu qaica na le'edaxa, nachi no'oita. Cha'ayi soomayi ñataqta huo'o da no'onataxa'c. Ime, nachi qai'aqtaxanem da mashu no'oita na shiñaxaua, nachi 'esóu jec cha'ayi nca'aleec, ñale, 'alo, nogotolec.

Da chigoqchiguiña na norec qataq na auot

Qaq ñoqo'oyi soomayi ña'axa't soua ilotrague' na auot **namaxa'shi** co'olloxochiyi ñaq tojlecna, nachi **Ñim Lo'onatacna lamaxa'shi soomayi**, qañamaxalec da ichictrac ana qo'oipaq. Qaq avit naxa, nachi ñataqta qalota ana ima't da nquesoxoñi qo'oipaq yi 'oonolec na'aq. Qaq ana nqachepe soomayi ñataqta late'edai qataq qapa'atte'. Ñoqo'oyi ana qo'oipaq 'eeta'am da qaica ca la'añaxac da qanquesoxoñi, ivida'a na lquesoxonaq ñataqta Ita'adaic qataq qapa'atta nataq'en. Qaq soomayi ñataqta sa ilaua'aguelo da iqueso'q ana qo'oipaq, pasa'a naxa, nachi hua'axañi. Qataq sa qañaloq da qanchiguiñi nachi 'eetai. Qaq co'olloxochi qaividelec da nsallaxa, nachi soomayi qai'axanguet de'eda lo'onataxanaxac qataq qanauegedela't se'esoua ñale't. Nachi qoñiitego so ñi, qoñiita':

“De'eda na'asa 'adqaña 'auatañaueegue qome, qalqa'a 'aucochaqpec qome, ñaxana'po' naua lame'te, ñaxanaco' camachaqca yaqto' qaica ca dá. Qañapaxaguen cha'ayi somayi qoñami' na **le'edaxa aso nala', huetaigui na lhuaq lauel qanqoñin**. Qalaxayi somayi huo'o yi na'aq qalaq sa ñalemaq souaxat da layiloxo, nachi huo'o da ñi'igueeta'a ana qo'oipaq, nachi iuaxan, iqappoff! Temaqqi lca ada qo'oipaq late'edai qalaq nlaxatchiguiñi. Qaq se'eso na'asa soomayi le'enaxat da **San Lucas** qaq so lña l'enaxat da **San Los Niños**.”

Qaq ñoqo'oyi co'olloxochiyi se'eso Qom ishit da iñaxanaique na auot qalaq sa iqalanapac, cha'ayi ñataqta qaima'aguet se'eso ilotrague' na auot.

Qaq se'esoua qadapiyil nachi lconnaqa't yi **La Pampa**, cha'ayi nachiyi yi ŷoqta Ima' na No'olgaxanaq.

Qataq se'eso **Shillinchin** qataq so **Yiguiŷaayi**, nataq'en ŷa'axatta'pe naxa da co'ollaq qanayiitega so ca'agoxoic, nachi datauec, 'ico' naq quiguiñi. Cha'ayi sa saŷashin da aloic, cha'ayi jegatai' da yiloxoic somayi, qalaxayi chochi sa ishit da ŷan da aloic. Qalaxayi da ishittaxa da qaŷaconeu'a da qanllañi, nachi ishit da ŷan, nachi iuen da ŷoqta 'enapega ca ŷale, 'eeta':

"Hua', ŷalec, 'ena na 'an'onataxac. ŷataqta 'aumatta't qome da ñi'onataxac. Sa 'aulem qome na norec qataq na lcat ['ogoxonaqte]. Qaq qom mashi 'am ŷa'axaiquilec, qalaq da 'anachil, qataq 'am qovittta 'am nsoqolomc.

Qaq 'eda dam quetapegueu'a se'eso shiŷaxauapi. Cha'ayi se'eso ca'agoxoic da mashi ŷa'axaiquilec, qataq nachil, qataq nnoxoneec, nachi 'iñii' nsoqolomc. Qaq nachida da qaiqopitta'a, cha'ayi ŷataqta nca'alaxa de'eda hueto'ot.

Qaq ŷoqo'oyi se'esoua ŷa'axaiqa co'ollaxa da huo'o na qandou'a na'asom qalaq huo'o da chochi qaiqualec, nachi lta nca'aleec. iTen!, de'eda qaiqopitta'a. Qaq lloqo'oyi som ŷa'axaiqui **Yiguiŷaayi** co'ollaq jec, nachi ŷauec so lauanec **Quiyoc**, qataq **shinco aso na'adaxanaq late'e**, da chochi nauetapegueto da yaqto' ntela'a de'eda lliquiaxac. Qalaxayi co'ollaq qanayiiteu'a so ca'agoxoic, nachi qañi'iguelaxat se'eso shitpi souaxat da sa nalouo. Cha'ayictaxa da qai'auaxaneuo, nachi sa ishittaxa da ñi'iguelaq se'eso shiguiŷacpi. Cha'ayi camayi **'eeta'am ne'ena palachiyiyaxa lo'oxonec** da sochi qaisomaigui, nachi donaŷau'alo naua lapia'te ne'ena shiguiŷac. Qaq qaŷaŷaten de'eda cha'ayi huo'oi soua ŷale't, mayi huac da ivildau'a se'eso ca'agoxoic. Qaq soomayi ŷataqta ilodapiguiñi som **Shillinchin** qataq **Yiguiŷaayi**. Qaq soomayi ishit da ŷaŷate'n da ŷo'o'n da lalac aso nala' qataq so ca'agoxoic.

Qaq cai ñaq aŷim nogotolec, nachi ña'axaŷaxaatega naxa **da qai'ootac da lalac so ca'agoxoic qataq aso nala' qataq so lalac na aviaq**, cha'ayi se'eso ita'a nataq'en ŷaŷate'n se'esoua nalaco qataq na laŷipi no'onecpi.

Cha'ayi naxa da huo'o ñi qaŷapaxaguen na nsoqolec, qalaq qoŷiita':

"'Am ŷalcoleec, qom qonetagui aca qo'oipaq, qalaq 'au'on da lalac na aviaq yaqto' qom qaica ca dá 'am. Qaq qomelom, nachi 'aula'aguet ca mañic, nashicteec ca lapeec. Qalaxayi qom 'auachiguiñi, qalaq 'auaŷamaxatchiguiñi da huo'o ca 'aupatan na lapat qataq na logoxoshitpi yaqto' ŷaŷamaxadeeta na aviaq."

Qaq aŷim caillayi saŷaten da so'on so lalac aso nala' qataq so ca'agoxoic. Qaq 'enuac caillayi se'eso ñaloxouapi huo'o yi na'aq qataq ñapaxaguenaqtega se'eso lalac aso nala' qataq so ca'agoxoic qataq na aviaq. Soomayi ŷataqta 'onaxaiqa, lloqo'oyi qanmeteeta'a da qan'axaŷaxaatega yi na'aq.

Dashiloqyi

Qataq huo'o so na'aq co'ollaxa, nachi so qadta'a **Dashiloqyi** ŷalat aso lhua mayi qadate'e, nachi ca'ategue aca qa'añolom. Qalaxayi co'ollaq mashi qaŷoqtegue, nachi ñi'iguelaq, iuennate na llalaqpi. Qaq co'ollaq anacta, nachi hua'axaŷa co'ollaxa so na'aqtac, tateuo'ogue na ltelala lauac, qoŷinac:

"'Auŷaxaataico' ca auot, qamaq maichi 'adasouaxashit. 'Am qoŷiitega co'ollaxa 'am qaŷapaxagueeta, qalqa'a sa ishita da 'au'aqa. Qalqa'a nagui huo'o ca auot mayi 'auŷaxaataique."

Cha'ayi somayi ŷi'ootaco' da lalac na auot cha'ayi iŷaxaataique da yaqto' huo'o ca auot se'eso na'aq. Nachi nque'elaxatta da anac so auot, iqaueff, qaueff! Qaq somayi ŷachitac so *nsaaco*, *paaño* qataq huo'o so lapoxot na lqaic, nachi sa ishita da ŷoqta dapapi, nachi hua'axaŷa so na'aqtac, 'eeta':

"Aja', cha'ayi sa 'auaŷaanataxan, 'am ŷaqaŷa."

Nachi iuaxan somayi aso qasoxonaxa, iqappof! iCóu! Somayi ŷavicchiguiñi, nachi huetaiya', sa ntouen. iCoppom!, nachi hua'axaŷa ca na'aqtac, 'eeta':

"Nachi sa ishita da qonetec nagui qomeltaxa, nagui mashi 'adome, sa ishita qomeltaxa da huo'o ca lŷa 'au'ot, nale'en 'ai'axaañi da huo'o ca lŷa. 'Au'ot da 'anadalaxat aca 'adhua, nale'en 'ai'axanapeco'. Mashi ime, co'ollaxa da 'am shiitega da 'oonole qome aña 'auatata'aguet 'adhua, 'ai'alqolqa 'auchoxide'n."

Nachi qaltaq **qaŷapaxagueetaco' somayi**. Qaq mashi tomtom co'ollaxa somayi, nachi nlotec. Nachi noma da huetalec aca chiplliaxai nchilliichiguiñi, netalec ana lmiilo. Asomayi 'ico' da qanso'onaxanaxatalec asomayi. Qalaxayi qaca aso nado'o, lo'ogoxonaqte, *nsaaco*, chi taiguelo' somayi. Qaq mashi coppom, nachi ŷataqta nca'aleec. Nachi sochi nmittac que'eca huetaña, ivitta'a da huaxaiguet cam nqa'aic, nachi quegue, sa naden qaq nlochiguiño'. Nachi ilalec aso lo'ogoxonaqte. Qataq jec, nachi qataq ilalec so lapo', nado'o, lainec. Nachi ltaq hua'axaŷa so na'aqtac, 'eeta':

"'Ayala, ŷaqaŷa, 'auanaicna'a, ñaq 'am setaxaŷapegue'."

Nachi jec, nqo'ona cam chimaqtapiguiña so deŷaxaatac. Ivito', nachi so na'adaxanaq lta'adaic huetalec aso chiplliaxai late'edai, nachi 'enapeco':

"Seŷaxana 'am, cha'ayi chochi 'am sechoxideetac souaxat da 'am iuaxan aso qasoxonaxa, asomayi 'am ŷavigaxat. Qaq nagui ñishitaique da 'aulotelec qome da ŷapaxaguenataxanaxac. Ana'ana ñoqo soxona 'aulaico' qome ne'ena la'atec qataq 'anmitaico' na qo'oilala' lli'i. Naamayi 'aualecna't qome, nachi 'au'ameelec 'enuac na 'adaviga, 'auauavigaxat na la'atec ana soxona yaqto' qom pasa'a da 'am no'oita. Qaq nachida da huo'omshe 'am seŷaxana. Nachi *doosolqa* huo'otaq *treesolqa* caua na'axa'te, nachi 'am no'oita. Qaq 'eda da ŷi'aqtac."

Detaqtac se'eso na'adaxanaq co'ollaxa qataq 'enapeco':

"Qataq da ivita da huo'o ca ilamaxata'a da inac na ŷalaqpi, 'adqaŷa, 'ai'alec, 'adhual, qalaq 'au'on de'eda ŷalac mayi chimaqtapoigui aña **iteguete**. Huaña, qataq camayi no'oita, qaica camachica, cha'ayi ishita da 'anmatashiguem da 'anapigoxoshiguem na lshinataxanaxa, qaica ca aloic. Qaq nagui 'an'axaŷaxano' da lalac aña saatañi iteguete, nachi ŷasaquiaxangui asomayi. iQachaff, qachaff, qachaff!"

Nachi somayi co'olloxa hua'axaŷa se'eso nalac, iqachaj, qachaj qachaj!, chimaxaigui so sa no'onolec nalac. Ca, 'eda ishita da ŷaŷaten se'eso nalac. Mañaxasac so ita'a da datalec na na'adaxanaq ltoc, qalaq ŷa'auaxaañi da ilotalec, ipalaxa! Qa do'onaxaalec qataq 'enapega, 'eeta':

"Daigo'taq huo'o ca taŷapigui yi 'adhuel qaica ca 'an'onataxac, na'aictaxa da mashi nauoiguilo naua 'adtela lauaco qataq naua 'admic

lauaco na 'adtago'q. Qalaxayi nagui ñaqtat 'enuac na lshinataxanaxa. Yaqto' qoyo'oxoñi, qalaq 'am no'oita."

iCóu!, huaña nachi qataq machiguiñi qataq lacchiguiñi da huo'o na nqadeetac na'adaxanaq Itoc.

Ime, de'eda huaigui. Qataq jec co'ollaxa so ita'a qaq mashe nayiitau'a caillayi yi sonaqtaña, nachi aso qadqaña ila'agueto' co'ollaxa somayi, nachi 'eetaco':
 "¿Chaq ta'ainco' na taxade 'en'am da que'emaq?"

Nachi jec da nqalgoqta'aguet, ividegueto', nachi qai'aqtaxaatapeguem, qoñiita':

"Qaica 'aým iuaxan so 'itaxaloxoic 'oopaic, aým ñavigaxat.

Nota: Dam lya napaxaguenataguec saq cha'a na pi'oxonaq da sa ilolec dam ñoqta napaxaguenataguec co'ollaq chita'ague da qai'ot da napiishec. Qataq da 'eetec naua Ita'adaíqa la'a'chi Ita'al qataq na nalataxa da ivita anac na auot.

Qaq cai mashe nvideu'a so lma', nachi nsogueñi. Qaq na lo'oc ñataqta ñavicta, na lqasac qalaq 'eeta'am da huo'otaq qaicodelec na 'etaxat dapaxañoaiaic. Ñataqta ñoqovi ne'ena laviga 'enuac na lo'oc. Nachi somayi da'aqtaxanem na llalaqpi da yaqto' qanmitaique se'eso lata' mayi qañoapaxaguenec co'ollaxa, 'eeta':
 "Qanmichiñoique qome ca qo'oilala' lli'i qataq na soxona la'atec."

Nachi je'ec soua ladonaxanqa da qanmitaique na qo'oilala' qataq na soxona la'atec. Qaq mashe avit, nachi nvildeuo soomayi. Nachi qanque'eguenna'ac da qanataden, qai'amen na laviga na lo'oc, cada'acolco', nachi ñatomaxaalec na lo'oc, nachi vi'iiguet so lqui'ic, imeuec, nachi sa qañoaloq da no'oita.

Huaña, nachi so qadta'a sochi quedoqta'ai aso lhua, cha'ayi somayi ñataqta qaiuaxan co'ollaxa. iAja', se'eso ña'axaiqui! Qaq somayi ñataqta Ita'adaic da la'añoaxac. Cha'ayi nachi aloic nam hueta'aguet na ilapegue' ana 'alhua. Ñoqo'oyi da detaxañoapigui' qalaq sa la'axaic. **Qalqa'a yi da huo'o da mpe'enaxac, nachi icóu!, nmañi da nachaalataxac.**

Qaq ñoqo'oyi da huo'o yi na'aq da ña'axañoaxaatega da l'aqtac Ñim **Qar'ot Qarta'a**, qalaq nataq'en ñi'axatta da chigoqchiguiña 'enuac na shiñoaxauapi. Qataq da 'eetec da lque'emaxa, qataq da ñapac sa ñalaq, nachi Ñimayi ñauo'o da nhuaxanaguec, cha'ayi ñauotaique da ca shiñoaxaua sa ishít da maichi quetague ca maichi 'eetapeguec mayi sa ñañoamaxañoi. Cha'ayi taño'a da nque'ejnaxac qataq da ne'enaguec camayi.

Qaq so ñape, so Ita'alpi mayi nachiso so chigoxoguet na No'olgaxanaq. Somayipi co'ollaxa, nachi lma' yi **La Pampa del Indio**, lloqo'oyi cai mashe ntogueñi so alaataxac. Nachi somayipi caillayi ñauo'o so Itaxañoaxac souaxat da mashe nviyi' da l'axañoaxac mayi ndouec caillayi so *cashique* **Moreno**. Qaq cai ime so Itaxañoaxac, nachi so ita'a 'eetega so lquedoxouapi da nqo'ona yimayi, cha'ayi ñataqta no'on na 'alhaua atoxo da yaqto' qoñoanaxaalec. Qataq nachiyi lanataqa' naq'en na llalec qataq na laualpi, nachi jec da nqo'ona yi **Taxalas, Coral, Pioq La'atsat, Qa'imoolec** [qa'im imoolec]. Cá, qataq qaipactelec yim nachi 'eetai' da lma' som hua'au nta'alpi co'ollaxa.

So Ŷaqaaroi

Aja', de'eda no'onataxac se'eso Ŷa'axaiquipi Ŷataqta sa la'axaic. Ŷoqo'oyi huo'o so na'aq da'aqtaxaatac so pichoqo'olec **Ŷaqaaroi** mayi Ŷataqta ima'aguet **so shiŶaxaua Ima'na**. 'Enepec somayi yi Ŷataqta Ŷamo'she huac naxa da ishit da naŶoshiguem, 'eeta':

"Mashe saxanaqca qapio'olec, nachi ishit da ñaŶoshiguem. Mashi yaqta'a naxa da nchileedeec naua Ŷapiquel, huac naxa da saŶo, souaxat de'eda la'añaxac so shiŶaxaua Ima' ne'ena. Cha'ayi somayi Ŷataqta ishitoigui aŶim da la'añaxac. Qaq somayi nachi coleetac ne'ena qadma', Ŷaxatto'ot na lqosot na la'adaxashit."

Qaq se'eso **Ŷaqaaroi** Ŷataqta Ŷi'axatta co'ollaxa da chigoqchiguiña da no'onataxac mayi chigoqo'ot se'eso Ima' ne'ena 'alhua. Cha'ayi se'eso na'aq ñaq saxanaxa da huo'o ca lasoqtega da le'enaxat Ñim Ŷi'otapecna **souaxat naxa da qoŶiitega yiloxoic** Ñimayi. Nataq'en so **Ŷaqaaroi** huaqattega da sa ishit da qai'ashaaxatac da le'enaxat Ñimayi.

Qaq se'eso **Ŷaqaaroi**, somayi nachi lapo' so lo'oc na quiyoc qataq so lqaic lo'oc na quiyoc, nachi nado'ootaña. Qaq lloqo'oyi naxa da qanalattague' na huataxanaq. Qalaq somayi nachiso so qaŶatatalec, Ŷataqta ayaqaic, huaŶoxootac ana naloxo. Lloqo'oyi ishit da nhuaxaañi na huataxanaq da Ŷalauat, ŶaŶineec ana lchicna, nachi qalagoqta Ŷataqta sa ilaua'ague huo'o da chochi ivittaigui na huataxanaqpi, nachi iuaxana'ague. Lloqo'oyi Ŷataqta ncolanaxat qataq ntenaxat na lauo' somayi.

Qaq so Ŷape mayi sa'axaata'pe naxa naua la'aqtaxanaxaco, somayi sevidalec mashi Ŷataqta Ŷa'axaiquiolomc da ñiqochinaxat. Qalaq sochi saccoosop, somayi naxa da aŶim Ŷapaxagueetac qalaq, 'eeta':

"Iual, taigo'ta 'au'ashaxanapec qome da le'enaxat **Ñi Dios, Ñim Ŷi'otapecna**. Ten, Ŷataqta ilapiguiñi, cha'ayi nachida da chochi 'ai'axaneec da 'ad'aqtac, nachi soguete da ividot. Qaq taigo'ta 'au'ashaxan qome, ten, qom 'am iuaxan, 'am Ŷalauat. Sota se'eso **qadta'attóu** mayi Ŷaquiaxaic, irey! ¿Qalaq le'enaxato' rey so lŶa nta'a? Mm, ... mm... . Qaq nachisota mayi lo'onatac da qanapiishec."

De'eda la'aqtaxanaxac so Ŷa'axaiquipi, damayi Ŷataqta qaŶoqtegue da chigaqa'ague qalaq 'en'am da saqaŶapeque nagui da sa'axattac, qamaq iquetsom! Qaq se'eso Ŷapi'olec cai qaica nachi huaña yi **Co'xoic**. Qaq somayi le'enaxat **Tecolqui'**. Somayi nachi chigoxoguet so ita'a qaq huetoigui so *l'año 1930* cai nsalliñi so Ŷape Tecolqui'. Somayi nataq'en huo'o so na'aq qataq Ŷi'axattac da nnaictague' co'ollaxa so llalaqpi qataq lasoshepci. Nachi mashi qanayiguingui aca cospi qoŶoiqueetac. Qaq somayi demaitac co'ollaxa, nachi qoŶiitego':

"Tesoqo'olec, 'au'enaxaatai'. Ten, ayi cospi qom datauec, ten mashe ñayinaqta'a."

Qaq somayi lamaaxa da detaqtac, 'eeta':

"Aja', nachi qoñiitec. ¡Cóuc! 'Au'enaxaatai' Ŷape. ¡Cóuc!
QanaŶaanaxanaqchiñiŶo' qome, qauloŶa qom qai'ichii ayimayi. Qaicochaqtac somayi qalaq sa ishit da Ŷalaq, nachi ivitta'a da ndaqa' naq'en aso cospi, nachi datauec. QaŶoqtego' qataq qailauga so mañic, nachi qoŶanem aso 'ogoxonaqte, nachi qoŶiitega': «Na, ana 'ogoxonaqte, 'aualauat ñimayi mayi 'auaŶaten»."

Nachi somayi jec, qaŷatauego', nachi nachatchiguiñi, napotaña aso lapoto. Lloqo'oyi so mañic sa ishit da ila'a somayi. Nachi chochi ŷi'iguenot, nachi huañi. iIyóu! Nataqna so ŷape saq ŷaquiaxaicolec, choxodaicolec, cha'ayi mashi ŷa'axaiquiolec. Qaq se'eso lŷa ŷape le'enaxat da **Llisoqui**. Qaq nachiso so pa'aiguat so **Nayaxaiyi**, qochi so **Huandaxai**. Qaq de'eda sa'axattac, nachi huaña caillayi yi **Qa'imoolec**. Qaq nachi huaña yimayi da nvita na Qom so **daloxo**, nachi qalota so nmichiguiñi Qompi, sa ishit da qailayiñi.

So Desoqui' ŷa'axata'aguet da no'onataxanaxac

Qaq so lŷa qadapi' nataq'en nachi lo'oiquiaqa' yi **Moxoŷaxai**. Yimayi nachi naloteuga yi **Pioq La'asat**. Qaq somayi le'enaxat da **Desoqui'**, qaq somayi do'onaxaatac naxa palom, ŷashiltangui ana lmiilo, mashi 'ina naxa na na'aq, nachi iŷaxaatapeguelec na Qompi, 'eeta':

"Da huo'o ca naŷamaxattac da ilaique ca llipaxatolec qalaq no'on da ñishiguem. 'Ina, na na'aq novi', nam qanachaalataxaqui, namayi novidoxoua, qalaq 'enauac qadamachiguiñi, qalaxasa'a **Ñi** aŷim ŷi'ot **Yos**.

Nachi lasoqttega ca **Yos** qataq 'enapec yi detaxaŷapegue' qataq ŷataqta nvidapiguiña somayi naua la'aqtaqa da detaqa. Qaq aso lhua somayi huo'o naxa da 'eetega, 'eeta':

"Ña 'anso'ooñi naxa, cada'acolec da 'anmateec."

Nachi somayi 'enapeco' naxa:

"Aja', ñiso'ooñi da aŷim qanso'onaxanaxaañi, cha'ayi 'ico' na huo'octoxo' ca ŷoqouaxa. Cha'ayi aŷim imaigui da la'aqtac **Ñim Ita'a Yos**, lloqo'oyi qaica ca ŷoqouaxa, maichiyicnaxa da ñañaxaañi da itaxaŷaxac. Qan'axaŷaxañitega da itaxaŷaxac nam sa'axatta'aguet salcoshapeque co'ollochiyi, qalqa'a nagui sa 'axattac."

Nachi 'eeta'ac somayi yi na'axalóu da detaqtac. Qaŷoqta somayi ca hueta'a qalaq 'enauac da qai'aqtapega cha'ayi ŷataqta alam da l-lamaxayic da detaqtac se'eso **Desoqui**. ŷale Ita'adaxanec somayi na lapiquel qalaq lcala'pe late'el.

Orlando Sánchez: ¿Qaq se'eso ŷale nachiso peta'a so qaŷauegueuo co'ollaxa?

-- Aja', qalaxayi nachiso caillayi so **Natoxochi** mayi pi'oxonaq so 'eetego' na Qompi, 'eeta':

"Ni'iñi qadquedoxonec, qom ŷoqta 'eesa da 'oiquixai, qaq no'ono' da sauegaxauo. Sa ishit da sochi detaqtac. Qataq ñimayi yi lasoqttega ca **Yos**, qaq 'onaxaico' da sauegaxau'a ñi noŷic, ñiqalagoxotaxauec na nallic qataq 'enauac na nogoxot, *huaaca*, caaŷo."

Qaq somayi 'enapeco':

"Aja', aja', nachi 'eetec ŷalqolqa, cha'ayi yi'iyi sa'axatta'aguet sa ichiŷa'a da noviyi'. Qaŷauo'o qome ca lo'o na 'alhua. Camayi sa sauana, sa sauatton. Negue'tona... Qataq qoŷinac yi qaŷauo'o ca lauegaxala' da yaqto' qailaxat na 'alhua. Ime, qaq qai'añiñi ca qonoqoi, 'auaxa, Itañi, cha'ayi nachiñi **Ñi Qadta'a Yos**."

Somayi le'enaxat **Pedro Largo**.

So Desoqui qãauegueuo

Qaq somayi co'ollaxa qãauegueu'a na nta'alpi, souaxat da sochi nman so lauo'. Qataq somayi sochi qanquĩatega souaxat da chochi da'aqtaxaatac, natapiguishiguem yi na'aaq. Qalota na la'aqtaxanaxac. Nachi l̃yateuo som lauo' co'ollaq tau'a yi **Yaicangui (Resistencia)**. Qaq co'ollaq nayiitau'a na huataxanaq, nachi qanayicta'aguet qataq qããiita'aguet, iqauom, qauom! Qalaxayi nachi queta, chochi ivittaigui cam ŷãiitac somayi, nachi qõaxaañi.

Nachi 'enauac som lauo' qãauega cam qõanalec 'alhua. Qaq 'eda da 'eetec se'eso lauo' co'ollaxa so qadapi'. Qaica ca qõina'ac, qããamaxatchigui.

So Desoqui nataden ana 'alo sa deco'o, ŷauo'o na ŷalec

Qaq se'eso **Desoqui** ŷataqta qalota na shĩaxauapi co'ollaxa na natega somayi da ŷauotaique na llalec souaxat da sa deco'o ana lhua. Qalaq somayi ishita da ŷauo'o na llalec. Qaq naxa da huo'o na nvideu'a, qalaq inattac, 'eeta':

“¿Chaxan lcate' ca 'ai'alqa?”

Caamay sa huo'oi, qalaq qaica ca machaqca qome.

Qaq somayi nachi queto'ot da ltaxãaxac. Chochi natapiguishiguem, 'eetega yi ŷataqta imaigui **Ñim Yos**. Qaq nachictaxa da qãaueqta'a, nachi ishittaxa da chochi nvittai' cam ŷa'axatta'aguet da qaichoxoden na Qom. Qaq som ŷoqta datãa'aguet, somayi le'enaxat da **Quemoxoñi**.

Qaq so **Nolgaxai**, nachiso so pa'ateec co'ollaxa da nqo'ona somayi da ĩyaxanaique ca llalec. Qaq somayi qãaue'o som ĩyaxanaique llalec. Nachi so **Desoqui**, somayi detaqtac, 'eeta':

“Qoviitauecna, qami' qãauegalocnaxa. Ten, sa lhuotta da qami' qãama'aaq, qami' qãauegalo naxa.”

Qachi nachina na nogotolec mayi ñi'oxoic nam qai'ottapegueeguet naxa, souaxat da na'auteuo naxa nqalgaqauo. Huaña co'ollaxa, na Qom nachi huo'o na llalec, nam sa deco'o ana lhua. Qaq nachi 'eetec se'eso **Nolgaxai**.

Nedec 4

Da la'aqtaxanaxac so *Shiuen* (Juan Alegre)

Colonia Miraflores, Chaco (11 de noviembre 1.977)

Orlando Sánchez: Tesoqo'olec, ne'ena na'aq sauotaique ña'axaŷaxana ca
'ad'aqtaxanaxac, da 'au'axat da na'aqtaguec so qadhuo'
Qom mayi pa'auec.

-- Aja', ishit da huo'o ca ŷa'aqtaxanaxac. Qalaxayi sa sa'axat cam sa sanoma, ŷalec, chicata cam ñanomchigui mayi sa'axat. Cha'ayi huo'oi naua lŷa't lhuennataxaco qauema so ita'alpi ŷapiyilpi. Qalaxayi ñidoxotta't nam ŷoqta sauachigui da 'eetec. Qataq chaqsota so sachigoxoguet ita'a mayi ishit da sa'axat cha'ayi sauachigui. Qaq somayi le'enaxat da **Shiquiau**, som ŷoqta lma' ne'ena. Nataq'en llale añi **Quiŷaxai** mayi lhua ñi **Cabito Leiva**. Qaq nachiso so ŷa'aañi ne'ena noŷic co'olloxochiyi. Qaq somayi ŷataqta soxodaic qataq somayi sa ishit da chic na **lataxa** qataq na **nashiidec**. Somayi nataq'en lma' yi **La Pampa**. Qalaxayi cai ncotaŷapega't na Qom, qancotatague yi **Taigoyi'** (**Mayordomo**). Yimayi nataq'en sevidalec, qalaxayi ñaq aŷim nogotolec caillayi. Huaña, nachi nlagaxatapec na Qompi, nachi nlonat, huo'o na qaŷamata'ac da **La'añaxashic**, **Dapicoshic**, **Tacshec**, souaxat da nlagaxajñi namayipi. Nachi ñi 'oonolec maichi ŷataqtac naq'en na maichi lauo' le'ecpi. Qaq chochi sevitta'a da aŷim ŷalec ne'ena 'alhua nagui, saqca da huo'otaq ñoqochiitac. Qataq na ŷalaqpi, nachi lañaxataqa ne'ena 'alhua.

Qaq se'eso ita'a co'olloxochi ivita da jec, imeuo. Qalaq somayi desoxonataxaata, isoxoota na lauo'. Qaq somayi ilem so **daloxo**. Qaq somayi 'enapec yi maichi nañanguet se'eso napijna, ŷaconguet da nmatala't. Yaqto' na lauo' sa ishit da huo'o ca ilem somayi cha'ayi sa ŷashin. Qaq co'ollaq ivita da nsalliiñi se'eso qadta'a, qalaq huaña yi **Lchigo** (**Fortín Lavalle**). Qalaxayi cai yaqta'a da nsalliiñi, nachi qomi' laŷona't, nachi aŷim detaxaŷot, 'eeta':

"'Am, ŷalec 'ateugo' qome ne'ena, 'auca'attaiguilo qome naua lŷa't 'adta'al qataq naua 'adapiyil. Qaq maichi qom ivita yi ŷaloq nec qom chochi 'am ŷijlec, qanachi huo'o ca 'am sami' 'alcochaxac, na'aictoxo' da aŷim qaŷoqtegue que'eca saigue sa 'auauanapega. Qalaq qaica qome ca dalemata souaxat aŷim, cha'ayi aŷim qai'auaxaalec yi'iyi qadma'. **Ñi Yos** ŷauo'o yi ima', qaq ca sa ŷalemaq, qalaq maichi selo'ot qome yi'iyi qadma'. Qaq **ca ŷalemaqta, qalaq chochi quedoqtalec qome ne'ena 'alhua.**"

Ime, nachi qaiŷaxana yi iŷa lta'i **Piguiñi** (**Julio Sandoval**), qoŷiita':

"'Ayala, ŷaqaŷa **Sandoval**, 'ayala ŷaqaŷa **Do'xoi**, 'ayala ŷaqaŷa **Tolaaba**, qayalliitac, aŷim qauanaiua'a. Qaq 'am ŷaqaŷa Sandoval, 'ai'ashiguemo' qome ana 'anado'o."

Nachi somayi ŷalaq da ŷashiiguem aso nado'o, ŷachaxaatahiguem nachi chochi ivitta'a co'ollaxa da huo'o so nanomteguet da tangui aso nado'o. Nachi nqajñi na lhuaq, nachi ŷachaxana 'enauac na laŷipi aso nado'o, nachi 'enauac da

qailaña **so nqolac** huetangui asa'aso nado'o.

Nachi so **Sandoval** ýachaxaña somayi se'eso nqolac, cha'ayi so ita'a mashi huetangui asa'aso laýi'. Qalaxayi ña nca'altauec qataq ña detaqtac, nachi somayi qataq 'enapeco':

"Aja', 'am ýaqaýa **Do'xoi**, 'am ýaqaýa **Tolaaba**, qami' qauchoxoyiñiýo' qome de'eda qadýai, **damayi sami' ana qadhuoqte**. Damayi sami' da qadataxalayi da huo'o ca dataigue qalaq qaunoiquejlec 'eeta'am aým co'ollaxa."

Qataq qoýinapega so **Sandoval**, qoýiita':

"Qaiteugo' qome ne'ena qanqo'oñiýo' yi le'enaxat da **Mogri Lai'** [Ima' na moc]. Qaq qom qaviyiýa yimayi, nachi **qau'ochii ca noýicolec**, qau'amñita. Ime, nachi **qai'añiýaigui ne'ena nqolac**. Huaña qome, nachi ishit da huo'o ca qad'axaýaxaquii."

Huaña caillayi, nachi jec se'eso Qom. Qalaq deque'eta, queto'ot na loigue so tala, chictac na nýaq, dapic qataq na chochaqna nam llipaxat. Qaq cai qaivita yim 'alhua qalaq mashi vi'itac, huaña nachi naña na noýic. Qanachi qai'oxon se'esotai' noýicolec, qai'ameeta. Ime, somayi nachi qoýanaigui se'eso nqolac. Qaq so mashi napanñi, nachi chitapegueu'a so nqolac, qaitaqtague', detaqtague' yi qadýa **Sandoval**. Qaq ýoqo'oyi se'eso lýa na'aq, nachi somayi iýaxangue na lauo', nachi da'aqtaxaatapeguem, 'eeta':

"Qauýalliitac, qan'axaýaxañiýa qome da ýi'aqtaxanaxac. Aja', mashi qomi' nvitalo so qadqaýa, som 'enuac da qadta'a. Qaq somayi 'enapec yi ýaýamaxadeeta da qaltaq ñi'iguelaxa ne'ena 'alhua, mayi maichi lma' qataq chigoqojlec co'ollaxa. Qaq de'eda imejnaxanaxac mayi aým qoýami', damayi ýataqta qaýoqtegue, qataq aým qoýanem da ishit da ñataren da huo'o ca sa no'on huo'otaq da huo'o ca daloxo. Cha'ayi ca dalolaxaic sa ishit da saq nau'a ca sootaña. Qaq ishit da ñica'alaxateec da mashi imeuo. Cha'ayi nachi ña'aqtac damayi, qataq qaica qome ca chochi nque'eteetac da shinaqta. Qataq qomi' qome ýataqta ñichoxonnaxa't. Qaq qole qalaq sevitaqta'a ca lýa no'onataxanaxac, qalaxayi camayi chaq [huo'o da lchic]. Qalaxayi camayi sa ishit da saconaxaguet. Yaqto' chochi qomi' napaltalguete que'eca lchic, qaq da maichi saconaxaguet qalaq camayi sa ishit da qomi' napactalguete. Aja', 'eda da ýa'aqtaxanaxac, qami' ýaqaýa't."

Qanachi ica'n naua na'axa'te da la'aqtaxanaxac somayi caillayi. Qaq cai mashi qaýoqtegue de'eda sa'axattac qataq mashi sonaqaña yi **Lachiugue**, nachi huo'o so na'aq, nachi anac yim qadta'a **Tolaaba** chigoqta'ague da **'Ele' Lpata'c**. Qataq yi huaxam ne'ena mayi lta'a ne'enua ýaso'shi **Salami'**, nachi huetra'a ne'ena qadma'. Qaq huo'o so na'aq co'ollaxa, nachi no'ottrec soomayi, nachi nqo'ooda so **Lcaxaic** le'ec, nachi qaýalauat somayi, cañi' qanqa'en so laual. Nachi co'ollaq qananoma dam ýi'o't, nachi soomayi 'ena'po':

"Taloxochiyo' da huo'o ca qomi' qai'oteque, qamaq huo'o cattaq qai'axattapec 'onataxac da qomi' huetaiguilo."

Qaq yim qadýa **Sandoval** chochi ýapogui na lashic. Chaxan 'eesa co'ollaq ncanguelo soua ýale't na **Lcaxaicpi**. Cha'ayi que'eca ýalolec mayi qaýalauat, camayi lpatanec naxa na lauo' da ivita da huo'o da taigue. Ýoqo'oyi ndalec que'eca lma' co'ollaxa ýoqo'oyi qandojlec da qaýalauat.

Nachi se'eso na'aq nque'elaxatta da chapegueu'a se'eso nqolac da ýoltaq

datovigui, chimaqtapoigui se'eso noŷic. Nachi jec so **Sandoval** da na'aqtaxane'.
Ime, nachi iŷaxangue na lauo', nachi da'aqtaxanem, 'eeta':

“Qami' ŷaqaŷa't, qanaŷamaxachiitaco' qome. Ten, masi anac na
Lcaxaic, nagueu'alo qomi'.”

Qanachi no'ot yi shiŷaxaua, ŷaayiŷi soua alogo qataq ŷacona na lo'ogoxonaxat. Ime, nachi jec so Qompi da qanayica'aguet so **Lcaxaic** souaxat da qanteltega na 'alpi qataq na ñaqpolec, cha'ayi ŷataqta qantela'a na noŷic. Qalaxayi huo'oi se'esoua shiŷaxa'u chigoqdauec mayi sa detelaqtaxa'n, nachi ŷasouaxa't nam daŷaanataxanpi se'eso na'aq qataq dam hueta'aguet 'onataxac. Qalaq 'euaxauaco' da qaica'ata'aguet se'eso **Lcaxaicpi**, nachi ŷataqta qailoctague' qataq ipactegue da qaique'emaqtaxangui se'eso na'aq. Qaiqoshaxaata co'ollaxa, nachi qailalco' na ltago'q som shiŷaxauapi mayi qaique'emaqchit. Huaña, nachi qoŷaxaani da qaicaatac.

Huaña caillayi, nachi qaltaq anac na Qom, chigoqteguelo da anaŷa ne'ena 'alhua mayi souaqta'a nagui **Lachiugue**. Qaq ŷoqo'oyi nachi huaña namayi caillayi so l'axa lta'adaic. Aja', qalaxayi aŷim sa ishita da sa'axat da ñalattac qaica. Qalaxayi sochi sa nomchigui, qalaxayi saxanaqca cam ŷaŷaanataxanaxac. Qalaxayi masi saŷaten da satauec, ŷoqo'oyi satauec se'eso na'aq mayi huetoigui se'eso nloquixac nam Qom mayi huaña ne'ena Lachiugue.

Huaña, nachi qalaŷona't se'eso shiŷaxauapi lto'om. Qanachi huetoigui caillayi da qaŷalauattac ana *huaaca*. Qalaxayi sa ishita da lalamaqte lalo nam Qom ŷaqa'a, qalaxayi qaicachiŷa. Qaq nachida de'eda maichi nallishic naxa na shiŷaxaua. Qaq yim **qadŷa lta'i Sandoval sochi nallitaŷi naxa, qaica ca 'eetec ca la'aqtac. Cha'ayi nachiŷi ñi maichi lŷa Soria ñi ŷaatapeguec ana huaaca mayi qaŷalauattac.**

Qaq so na'aq co'ollaq ivita da qaitaxaŷot so **Moreno**, detaxaŷot na doqshi, nachi somayi anaga caillayi da ñi'iguenauxa ne'ena ŷallippi, nnaictague' so huataxanaq. Qalaxayi se'eso huataxanaq ŷataqta qailogui' caillayi, cha'ayi na noŷic ŷataqta qalota. Se'eso shiŷaxauapi ŷalecta't. Huo'o na chigoxogue da shi'u, qaq ŷoqo'oyi qalota ana nmaŷi yi 'oonolec na'aq ana *huaaca*. Qaq yi'iyi qadŷa **Sandoval** sa ishita da lo'onatac de'eda, cha'ayi nachi lo'onatac ñim ŷa'axaiquilec **Soria** mayi lma' ne'ena, qaq qalota aso qaŷalauat *huaaca*.

Qaŷaŷiilec na netaña yi Lachiugue

Huaña, nachi nvi' se'eso huataxanaq, qaq yim qadŷa **Sandoval** co'ollaq masi huaigui de'eda loquixac, nachi nqa'ato' soua alogo, nachi aca lamaxaso chochi ŷaxatchigui na lasot, nachi ŷataqta huetec. Nachi na lasot yimayi ŷataqta 'ico' nviguet na llic ana 'ogoxonaqta ala. Qalaq qaca acam tagui se'eso na'aq, ŷataqta qalota da la'añaxac. ŷoqo'oyi se'eso huataxanaq ŷataqta qalota so ileu qataq na que'emaxaic. Qaq co'ollaq masi qaŷañoxtot da qanqoshaxan se'eso huataxanaq, nachi qancana'atague na le'ego aso **Lachiugue**. Qaq co'ollaq qanvideeta somayipi, nachi qaltaq qancogai'. Nachi noxona aca naagona, acam naagona mayi huetagui na no'ogoxonaxat qataq acam huetagui na nallic qataq na nogoxot. Nachi 'enauac da qaŷacona, nachi qataq huo'o na qaŷavigaxat qataq huo'o na qaŷalauat na *molapi*.

Ime, se'eso loquixac, nachi qanayicoto da qaiuxaadeuo naua ŷale't **Soria**,

Sandoval, Cabito Leiva, chigoqchiyiña yi qoŷiitega le'enaxat **Qa'imoolec Cuarenta y Cuatro**. Tres nam qaŷaueguedeuo se'eso na'aq cai ime se'eso loquiaxac. Qaq nam seca'attaigui Qompi, nachi qaŷamaxa da nqo'ona so qan'aco' da yaqto' sonqaña da so'onataxanaq. Qaq se'eso ŷa'axaiquipi ŷataqta Ita'adaic da lqaigaxa, souaxat da qaŷaue'c naua llalqa. Nachi huo'o naxa da sa ishit da do'ochi yi pe. Cha'ayi se'eso Qompi mayi lma' ne'ena, sa ishit da huo'octaxa ca na'aq qaq ncotatega't qaica, cha'ayi maichi nhuo'. Qaq machi sovidaxau'a ñi qan'aco' naña yi **La Pampa Florida**. Huaña, qaq jec so ŷa'axaiquipi da chochi qaivitteu'alo som qaŷaueguedeuo. Qaq na qaŷaueguedeuo co'ollaq huaña na **Sáenz Peña**, nachi qoŷanañalo. Qaq co'ollaq ivildeuo, nachi qailalec na huataxanaq dachoda't, nachi ŷataqta huo'o da nyaxa da qaŷalaua't, qaq 'eetaco' nam huataxanaqpi:

"¿Chi laguio' da qaŷalau't ne'enaua Qom lashi'? ¿Chi laguio'?"

Qaq novi' ca na'aqtac. Qaq nam huataxanaq ŷamaxa co'ollaxa aca *panadería* yim **Sandoval**:

"'Audo'ŷo' gome ana'ana nede aña *panadería*."

Nachi so Sandoval jec co'ollaxa da qaŷamaxa aca'aca *panadería* da ida'a acam nede mayi qaŷamaxai'. Cha'ayi qaŷachitta'ape co'ollaxa se'esoua ŷale't na nallic, cha'ayi nachi pa'atrauec qanqoŷin, qataq qaŷauo'o aca lataxaqui, na *paava*. Qaq som **Sandoval** co'ollaq ivita aca *panadería*, nachi cam lo'o aca *panadería* chochi 'eetaco':

"Chaxan 'eeteco' da ŷo'oxodaqtac cashiique Sandoval, negue'to' cam naigui da naŷiitague' na huataxanaq yi choxodaq. Qaq nagui chochi quetegueua'a da lachoxoyic qom qaipeteguec na lqaic."

Qaq yimayi chochi na'axaŷaxaatañi qamaxale' hua'aqa. Qaq co'ollaq machi mpa'auec ca noŷic, nachi ŷashileu'a ca noŷic, nachi ŷalaqnoigui da ŷavic, nachi ŷavic co'ollaxa 'enuac na le'ec. Huaña co'ollaxa, nachi na *doctorpi* 'eetego' na huataxanaqpi, 'eeta':

"¿Ta'ainco' yi sa ishit da qauauaqaita'a na choxodaqpi yi namayipi sa ishit da huo'otaq qami' ŷashilata'pe. Qataq cam *gobierno* yi machi la'aqtac da namayipi qaŷauaqa'ta'a, qalaq qami' ñaq queta da sa qauaŷaanataxañii."

Qaq so lŷa na'aq, nachi nvi' aca nnotaxaqui', nachi qainotaxaadeuo da qaŷaue'c da tadegue da Resistencia. Qalaxayi ŷataqta qaŷaŷamaxatte', qaŷauo'o ca lo'ochaqa't qataq na aloq co'ollaq machi ivildeuo. Qaq ca lŷa na'aq ña nte'etom, nachi detaqtagueto se'eso nta'a. Nachi ŷataqta qaimapegueto da qaŷauegeu'alo so *gobernador*. Qaq co'ollaq ime, da qaitaqtagueto, nachi qañi'iguelaxa't qanpagaqteeteugalo na lma't, cha'ayi qanteltegalo da huo'o ca sa ŷalemamaxa't naamayi, cha'ayi so nta'a, maichi 'enapeco':

"Nagui, qaica gome ca dalemata, ñañaxanaxaani, qaica ca quetalec ca l'axashit. Huo'o da qañaxanaxac, qaica ca quetalec que'eca nqa'aic qauem. Chaqdato' da 'enuac ñichoxonnaxa't, nchoxonna't na shiŷaxauapi."

Huaña, co'ollaxa nachi so **Sandoval** iŷaxaneu'a yi **La Legua 17 La Matanza** da ŷauo'o lma', nachi qoŷami' yimayi co'ollaxa. Qaq co'ollaq machi qanayinalec, nachi anaco' co'ollaxa so qadŷa **Damooñi' (Ramón Gómez)**, nachi ñi'iguelaqta'a yim qadŷa Sandoval, iŷaxaatacot da yaqto' qaŷauo'o nedaxanaxanec, souaxat da ŷaŷaten ana *papel* yimayi. Nachi qaŷasateguet co'ollaxa, qoŷanagui de'eda lo'onataxanaxac. Huaña, nachi nqonaxatta co'ollaxa

na Qompi da nqo'ona yimayi da qananatega yi Sandoval.

Qaq co'ollaq masshi qaŷoqtegue de'eda, masshi depoxoŷa't co'ollaxa na hualoq, nachi qataq huo'o da **l'axashit**, nachi qaŷamataxaateco' yi lŷa Itai le'enaxat **Maidana**, yim lacho' ñi'ñi inoq **Do'ŷo'** llalec ñim **Augusto**. Cha'ayi nŷomta'apo' na ŷale't datata'a't, nachi nashilteu'alo' soua huataxanaq lashi' nachi qoŷainaxanguilo. Qalaxayi naamayi nlagatchiyiñi co'ollaxa, cha'ayi saxanaxa da taxaiqa. Nachi yim **Sandoval** nquemoxooshiguemec co'ollaxa aca lo'ogoxonaqte yim Maidana, nachi naŷiitagueto que'ecauea huataxanaq lashi'. Nachi co'ollaq masshi latenec ca 'oonolec, nachi datauec ca lŷa, cha'ayi nataq'en masshi que'emaq. Qaq se'esoua huataxanaq lashi' chochi decachiŷalec co'ollaxa ne'enua Qom lashi' souaxat so lqaŷañicpi mayi qaŷalauat co'ollaxa. ŷoqo'oyi nachida da huo'omshi dalematatac, dalematatega ne'ena Qompi.

Huaña, nachi jeeco' yim qadŷa **Sandoval** da nqo'oneuga cam huataxanaqpi da chochi ichimaxata, da huo'otaq huo'o ca na'aqtac. Nachi qai'aqtaxaatepeguem co'ollaxa, qoŷiita':

“Sa ishit da 'am seca'ataxague, nda'a't da 'auenotshiguem, qolaq.”

Nachi yimayi 'ena'aco':

“Sa ishit da ashic, cha'ayi da qami' huo'o ca qad'aqtaqui, qalaxayi aŷim nataq'en huo'o ca ñi'aqtac. Qaq aŷim sa ishit da qami' seca'ateguelo nagui.”

Nachi nqatshiguemo' aca lo'ogoxonqte, nachi ŷaŷinguilo naua lasaxannal aca notaxaqui *camión* qataq ŷaŷinoigui cam lauo', nachi 'eetego' ca huataxanaqpi, 'eeta': “iQualematai!” Qalaxayi cam huataxanaqpi datauec, qalaxayi acam notaxaqui yi qaca aca naloxo. ŷoqo'oyi qaividalec co'ollaq qaicaatac, nachi 'oonolec ca natenec.

Nachi huaña, caillayi qataq ipactegue da setaqtac, sonaqtaiqui na laŷi doqshipi. Qaq 'eda da ŷi'aqtaxanaxac, 'am ŷalec. **Qaq co'ollaq imeuo se'eso qadŷa Sandoval, nachi qataq jec da sataxalec ñi'ñi qadŷa Do'xoi (Augusto Soria), Cabito Leiva. Nachi, ŷlaŷoqte da qomi' nqoochiileguete ne'ena qadataxala'pi? Cha'ayi nachi tachiguiña co'ollaxa ne'ena qadataxala'pi mayi qomi' ŷauecta'agueta de'eda sachigoxosoqta'ague co'ollaxa.**

Qaq nagui ñaq 'eetalec da sataqtaquete ne'enua qadŷa't mayi sa'axatta'pe naua le'enqa'te. Qaq ŷoqo'oyi aŷim huo'o naxa da sa'axattac de'eda chigoqta'ague se'eso qadhuo' mayi ŷoqta sevidalec. Qaq aŷim sa ishit co'ollaxa da sevida'a da ñalattac. Qalaxayi huo'o yi na'aq, qaq sochi setaqtac shiita':

“Huo'o ca qadŷa, hu'o ca chigoxogue, qalaq ŷataqta 'auqocha'a. Cha'ayi 'amóu da ñachaataqta'a't, qataq da sataqta'a't, qataq da qadaŷalliguiyic. Cha'ayi ca na'aq 'anauane' ca 'adŷa, qalaq qaica ca dá.”

Qaq aŷim sa'axatta da ne'ena soota'a qaica ca sategueu'a, qalaxayi sa ishit da huo'otaq sa ña'axaŷaxan. Qataq huo'o so na'aq aŷim soota'ague da **Buenos Aires**. Souaqttau'a so *presidente*, huaña nachi qomi' qoŷiitegalo qoŷiita':

“Qami' masshi qaualliquitauo. Qaica ca qami' ŷi'gueeta'alo.”

Qataq aŷim qaica da huo'o ca sepa'ata'ague, nachaqnata ne'ena soota'a nagui. Qataq aŷim sa ishit da saŷamaxaden da pa'aiguete ca ŷalec ca sa

ŷaŷamaxaŷi. ŷoqo'oyi 'enauac na ŷalaqpi samaxau'a da na'aqtac, ivida'a na iual qataq aca iual. Yaqto' da 'eeta'am nagui qalaq shi'imaqtom qataq qaica ca dá, qataq qaica ca lasoqtega da ŷi'enaxat souaxat da huo'o ca ŷi'itaxaloxo. Chaqdata da ŷishitaique da ca ŷalec qaica ca machica qataq quejlec ca ŷaŷamaqchiguiŷi qataq da la'aqtac **ŷim Yos**, cha'ayi mashi qomi' qanvitalo. Co'olloxochiyi se'eso souaqtaigui; qalaq qalqa'a ŷaqa'a, cha'ayi naamayi sa nchidapega't na shiŷaxauapi naq'en, qataq nalattega't. Qalaxayi nagui mashi sogote da qomi' qanvitalo.

Qaq ŷoqo'oyi no'on da qami' qauloitegue ca ŷaŷamaqchiguiŷi, cam sa ŷaŷamaxaŷi, qauauaqaita'a yaqto' huo'o ca ishit da sepi'aga'a da qoŷiita. Teno', na qadqaŷaŷicpi doqshi yi huo'o na *doctor, maestropi*.

Qaq na na'aq ŷataqta huo'o da ŷitonaxac da 'am ŷauane' qataq da huo'o da sa'axatolec, na'aictaxa da saq 'amataq.

Orlando Sánchez: Qaq ¿ca 'eetec ca 'ad'enaxat?

-- Qomyi ŷi'enaxat da **Shiuen (*Juan Alegre*)**.

Nota: Se'eso daloxo mayi ŷi'axattac so Shiuen nataq'en ŷa'axattac caillayi so **'Icoyi (*Pablito Rodriguez*)**. Da co'ollaq ŷaq saxanaxa da niviyi' se'eso daloxo chochi ŷa'axata'aguet nam pi'oxonaqpi. Nachi huo'o co'ollaxa so na'aq se'eso pi'oxonaqpi da detaxaŷapega't da qaica'ateguet se'eso daloxo da chochi qaŷashaxaneec, ŷaqa'a ca taigue qanqoŷin. Nachi so pi'oxonaqpi qaitaxaŷapigui' nam nnatacpi mayi ishit da qaŷauec, qainojlec, da yaqto' qancane' se'eso daloxo da chochi qaŷashaxaneec, ŷaqa'a ca taigue qanqoŷin. Qaq co'ollaq ime, de'eda qai'ot, nachi 'oonolec so pa'aiguet qanqoŷin da ileu, yaqto' se'eso Qom qaica ca ileu. Qaq de'eda qai'ot, damayi ŷataqta ipacchigui. ŷoqo'oyi se'eso ŷi'axattac so **Shiuen** - Ita'a le'enaxat da **Shiquiau** - somayi ŷaq nca'altauec co'ollaq qailayiŷi, cha'ayi nachiso se'eso daloxo.

Nedec 5

Da la'aqtaxanaxac so Cabito Leiva

Juan José Castelli, Chaco (2 de diciembre 1.977)

Orlando Sánchez: Tesoqo'olec huo'o da inataxanaxac da qoneta, cha'ayi 'am co'ollaxa 'am huataxanaxa le'ec co'ollaq ilotague' na doqshi so *gobernador Centeno*, nachi ishit da 'auauaachigui co'ollaq qaŷaŷiilec na Qom mayi netaña yi la **Colonia Chaco**, qataq co'ollaq ñaq qaicaatac na Qompi mayi lma'a ne'ena 'alhua.

-- Aja', yim **La Reducción** can qaŷaŷiilec souaxat daasaxai' qoŷiitega da huo'o ca **'oiquiaxai**. Qaq nachida da huasoilec na Qompi mayi netaña yimayi. Qaq so *gobernador* nmanaqchittac caillayi na Qom, qalaxayi namayipi sa ishit da noman. Qaq 'eesa da lapa caillayi da aŷim qaŷamaxauga souaxat da qanshitaique da qaŷaŷaten chaq negue't cam iueetac huo'otaq cam 'eetapeguec. Qalaxayi se'eso **Qom** nañajla't, huotaique da qaŷalauat na doqshi.

Qaq 'eda da 'eetec cha'ayi ñanomta'a. Qataq ñanomta'a cai qaŷaŷiilec yi'iyi **La Reducción**. Qaq cai qaŷaŷiilec se'eso Qompi, aŷim mashi sevi' na *veintolqa* vi'iyi. Qaq aŷim nachi sooto'ot **so gobernador Centeno** na Resistencia. Qaq nachi aŷim lamaxashic yi *lfinau Carlos Trotali*, *sargento* qataq nasom lo'o so *gobernador*. Qaq ne'ena Qom ŷasouaxat de'eda na'aqtaxanaxac cha'ayi huo'o so shiŷaxaua mayi ŷi'axattac da huo'o ca ichoxoden. Qaq nachida da ilamaxata'aguet se'eso Qompi, sochi qaŷatenachit.

Qaq se'eso Qompi, nachi ŷalecta'aguet caillayi na qadhuo' **Moqoitpi** qaq namayi nataq'en ŷalectauo. Qaq damayi sa ishit da huo'otaq ŷi'axaŷaxac cha'ayi ŷataqta sootapega yimayi. Cha'ayi som *gobernador* aŷim ŷamaxauga naxa yimayi, qataq ŷataqta qaisoxoota caillayi so *cashique* cha'ayi qanshitaique da nañaxaañi. Qataq qainattac da chaq negue't ca iueetac, qanachi qoŷami'. Qanachi qaica que'eca la'axa, ŷataqta qanshitaique da ña noman na Qompi yaqto' qaica ca lachoxoyic ana 'alo qataq na nogotolec, cha'ayi ana 'alo qataq na nogotolec qaica ca lasouaxashit.

Qalaxayi som shiŷaxaua mayi qan'axaŷaxaatega somayi, 'enaco' yi ŷalauat qome na doqshipi.

Qaq 'eda da ilamaxata'aguet se'eso qadaŷipi, chochi ilamaxata'aguet de'eda **moxoŷaqshic** na'aqtac. Cha'ayi yim Qom le'ec chochi ŷagaqnapeguec da 'enapega da huo'o ca no'onataxac.

Qaq 'eda de'eda sa'axat damayi, qaica da ŷi'axaŷaxac cha'ayi ŷataqta sauachigui, cha'ayi aŷim qaŷamaxauga naxa se'eso qadhuo' cai ñaq saxanaxa da qaŷaŷiilec. Qaq ŷoqo'oyi naxa da sevideuga, nachi sa'aqtaxaatepeguem da la'aqtac se'eso *gobernador*, shiita':

"Aja', qami' ŷaqaŷa't, qami' ita'al ŷolta aŷim qanamaxauec, namaxauec aŷim ñi *gobernador*, ñimayi sa ŷaŷamaxaden da qaualematai qataq huotaique da qami' ŷaŷamajyiñi qataq ca qaviñi qalaq qami' qoŷanema, cha'ayi ñimayi ichoxodeetac na ñaqpiolec da pa'aiguet da l-leuxa

qataq na 'alpi mayi qaica ca ÿasouaxat."

Qaq se'eso Qom ÿataqta qanmanaqchittac, qalaxayi sa ishit da ÿasat. Ipactega da nalaate' na huataxanaq.

Qaq, mashu qaÿoqtegue, nachu huo'o so ñauane' Qom le'ec, nachu aÿim 'eetega, 'eeta':

"Aja', 'am ÿalec, sa'aqtaxanem 'am, cha'ayi yi'iyi qadhuo' 'enapec yi sa noman ÿataxaatega da nalaataxac. Qaq yimayi 'enapec yi qomente' da qataq 'añi'iguelaq, nachu 'am qaÿalauat. Qaq 'am Qom, 'aualaxaguet da ÿi'aqtaxanaxac. Qaq no'on da nachu 'ayi'iguelaxasoqo' ne'ena."

Qaq se'eso Qom le'ec ñauane' cai ñaq soota'a yi **Quitilipi**. Qaq shinapec: "Aja', moxochaqa, sacongueto' da 'ad'aqtaxanaxac."

Qaq nachu ÿi'iguelaxasoqo' ne'ena. Nachu somayi sauegueu'a so *comisario Machado*. Nachu sa'axatem somayi da 'aÿim ÿa'axattapeguem se'eso Qom le'ec, qataq shiitega, shiita':

"'Am *comisario*, 'auamaq qome ca *telegrama*, taÿaxaama ca *governador* da aÿim sa ishit da sepagueu'a yi'iyi Qompi, cha'ayi huo'o de'eda Qom le'ec aÿim da'aqtaxaatapeguem da huotaique da aÿim qaÿalauat. Qaq ÿoqo'oyi aÿim nachu ÿi'iguelaxasoqo' ne'ena **Quitilipi** da qaltaq saigue da **Resistencia**."

Qaq cai sevideu'a so *governador*, nachu sa'aqtaxaatapeguem da 'eetec yi'iyi Qom, qaq nachu tachiguiña caillayi da sevideuga.

Qaq se'eso na'aq ñaq huo'o so **Piguiñi (Julio Sandoval)** mayi nataq'en *cashiiqui*, nachu **Itaua so Augusto Soria** mayi lma' na **Miraflores** cha'ayi *doosolqa* caillayi naua qadataxala'te. Qaq naamayi, nachu aÿim Itaxaÿaxanaxane'c qataq aÿim nale't.

Orlando Sánchez: ¿Chaq 'eetec ca le'enaxat se'esoua shiÿaxa'u mayi qaÿatatapeguelgute yi'iyi **La Reducción**?

-- Qomyi so 'oonolec le'enaxat da **Maidana**, qaq so lÿa le'enaxat da **ÿachaxanaxauaic** qataq so *cashiiqui Machado*. Qaq se'eso *Maidana*, somayi chochi ale, qalaxayi naasaxai' yiloxoic.

'Enapec so **Augusto**:

"Qataq huo'o aso 'alo le'enaxat **Qaleetaxa (Dominga)**, **Moqoit** lashi, qataq so lÿa Moqoit le'ec le'enaxat **Colaasho**. Cha'ayi aÿim nataq'en salectauo qoi yi qadÿa **Sandoval**. **Qaq se'eso Burgos sa ishit caillayi da ñashinaxaguet naxa cha'ayi somayi nale'ena da mpa'aguenaxaua ne'ena Qom mayi lma' yimayi**. Qaq ÿoqo'oyi naxa da qolaq nachu saqteu'a yi lma' yi qantesoqo' le'enaxat da **Daxauaic** qataq so qadapi' **Chara**, cha'ayi nachu ntesoqo' aso qadate'e. Qaq cai ñauane' se'eso **ÿachaxanaxauaic**, nachu shiitega, shiita':

«ÿa'axanapeco' que'eca qonapec 'an'onataxac cha'ayi camayi qaica, cha'ayi chochi 'auaÿin na 'adhuo' Qom, qamaq huo'o da lchic da 'am 'auasouaxat na nogotolec qoi ana 'alo, cha'ayi ñi *governador* huotaique da ÿataqta qami' detaxaÿapegueto yaqto' saqca ca dá»."

Qaq yiuva qadta'al **Poguen, Polenta, Peraxauaic**, naamayi caillayi qaica ca l'aqta'c, ŷaŷamaxadeete' de'eda qad'aqtac.

Qalaxayi soua ŷale't **Maidana** sa ishit da ŷala'q caillayi ŷoqo'oyi qaipaca'a caillayi da qaŷaŷiilec se'eso Qompi.

Qaq nachi 'en'am caillayi ne'ena qadma' **Miraflores**. Namayi caillayi nataq'en qaŷaŷiilec, qalaxayi nachiyi yi maichi qadta'a **Moreno**. Qaq se'eso na'aq, nachi huaqteguet da huo'o da huaigui ne'ena Qom yi **La Reducción**. Qaq se'eso qadta'a hua'auñi caillayi da nagueu'a na Qom mayi lma' yi **Mapsatangui (Mójo)**.

Qaq ne'ena qadma' **Lachiugue** mashu sogote da qomi' qoŷanema aso lmalate. Qaq 'enauac da ña ŷalecta'a't so qadquedoxonecpi **Bachooyi, Sariiche, ŷanegueso', Qoŷaxaqui**, cha'ayi ña nalota't se'eso ŷa'axaiquipi. Na Qompi caillayi **ivi' so shiite milolqa yi lcata ŷallippi qataq na 'alpi**. Qaq nachiso se'eso ŷa'axaiquipi som qomi' ŷamaxau'alo so *gobernador* da seŷaxanaxau'a ne'ena 'alhua. Qaq somayi caillayi qaica ca la'aqtac, nachi qomi' ŷanema aso lmalate ne'ena 'alhua Lachiugue.

Huaña caillayi, nachi qomi' qanamaxaugalo so *cabo de policia* da yaqto' qomi' ilo'oguelo, cha'ayi mashu huotaique da qomi' qaitaua'n.

Qaq cai qaŷaŷiilec na Qom qalaxayi nachiso se'eso maichi qadta'a **Moreno** qalaxayi somayi huaxaiguat na doqshipi, qalaxayi chochi nmittaique so doqshi le'ec mayi ŷalauat aso doqshi lashi mayi cañito co'ollaxa soua llalqa. Qalaxayi asomayi ŷalauat co'ollaxa na **Lcaxaic**. Qaq sa ishit da nachina na Qom, qalaxayi som Qom le'ec mayi chochi ichimaxattac na lauo' Qompi. Qamaq so *gobernador* mashu ŷaŷaten de'eda huaigui aso doqshi lashi.

Orlando Sánchez: ¿Qaq asa'aso *huaaca*, peta'a 'eesa co'ollaxa da nachina na Qom da ŷalauattac?

-- Aja', 'eesa caillayi da qalota aso qaŷalauat ana *huaaca*, qalaxayi damayi sa ishit da lo'onataxanaxac naua qadta'al. Cha'ayi damayi lo'onatac na Qompi mayi chigaqa'ague da shi'u. Qaq yim qadŷa le'enaxat da **Antonio López** mayi ŷataqta sa ŷashinem na Qom qalaxayi sa ishit da qaŷalaxaguat. Qaq cai mashu qaica, nachi qataq anac so qadŷa **Sandoval**. Qalaxayi ñaqaiyita ne'ena Qom naxa da jec, nachi no'ottec da decachiŷa ana *huaaca* nachi 'eetai'.

Na Qom caillayi mashu ivita da chochi ŷalauat ana *huaaca*, nachi ipelca'ague ana ltogue qaq da ŷapo'ota, nachi ŷalat. Ime, qataq qaŷauo'o ana lŷa nalaata. Qaq ŷoqo'oyi ŷoqta 'eesa da huo'o da lasouaxashit na Qompi.

Qalaxayi huo'o caillayi so *teniente Grauz* da ŷoqta detaxaŷapegue' na Qom, nachi ŷaŷamaxajñi de'eda huaigui na Qom. Qalaxayi da'aqtaxaatapeguem na Qompi da ishit da hua'auñi da detaxaŷapegue' cam *cashiqui Moreno*, nachi sa ishit da qaŷaŷiilec na Qom. Qalaxayi somayi na'au, nachi ishit da qaipaca'a da qaŷaŷiilec ne'ena Qompi souaxat ana *huaaca* da ŷalauattac.

Qaq ŷoqta 'en de'eda l'aqtac, cha'ayi cai ime, da qaŷaŷiilec na Qom, nachi

somayi qataq nvideec, nnaictague' so **Manuel Araujo** qataq so *cabo Leiva*. Qaq so **Araujo**, nachi netaña na **Fortín Lavalle** cai ñaq huo'o so *ejército* mayi ilotague' na *la frontera*. Qaq cai noviyi' se'eso *la comisión*, nachi aŷim qaiŷaxana da yaqto' setaxaŷapegue' somayipi souaxat de'eda souaqaigui. Huaña, nachi qaŷaŷamajñi de'eda huaigui ne'ena Qompi, nachi vi'iiguet de'eda qanayiuagui.

Orlando Sánchez: Qaq aso *destacamento* mayi qaŷalauat so ilotague', ¿chaq hua'ague co'ollaxa?

-- Aja'. Huo'o somayi qalaxayi qaltaq pa'aucec, qaq nachi huetoigui so **Matoli** co'ollaq qaŷalauat somayi. Qalaxayi soua dalaataxa'n, nachi lauo' lashi so **Qoŷaxaqui** soua dalaataxa'n, ŷalaua't so ilotague' asa'aso *destacamento*. Qaq som *cashiiqui* Matoli chochi pa'aiguet de'eda qai'ot, cha'ayi yimayi caillayi mashi qaŷauo'oi soua alogo da huataxanaxa le'ec souaxat da qaŷauegueu'alo soua *mola* qataq aso naigona mayi huetagui so no'ogoxonaxat mayi nhuotaxanaxat.

Qaq yimayi co'ollaxa maichi ŷauegueuo aso naigona qaq ivideo', nachi qaŷacootequet, nachi qancoñiyiñi so laŷipi qataq somayi. Sa ishit da qaitaxaŷaxan. Qaq yi huaña yi'iyi qadta'a le'enaxat da **Toxonaxaqui**. Qaq cam nta'a mayi dalaataxan, *treesolqa* co'ollaxa soua nale't se'eso *capitán*. Huaña yi **Palo Mercado** le'enaxat da **Huaaca Lcoue**.

Qaq se'eso qadapi' **Matoli** sa ishit da lasouaxashit de'eda huasoilec mayi ŷi'ot da nalaataguec. Qataq sa ishit da alaataxac ca huasouaigui, cha'ayi chochi huotaique co'ollaxa da ŷa'axatreuo soua lo'onatac de'eda da yaqto' qaicoñi't. Qalaxayi sa ishit da ŷaŷaten ca llic ca la'aqtac souaxat da sa hua'axaŷa na doqshi la'aqtac.

Qaq soua dasouaqtaxa'n, nachisoua soua **Corbácho, Pi'soñi** qataq so lŷa lqaŷa't. Qalaxayi de'eda, qataq pa'aucec, ŷataqta qaŷoqtegue, ñaq cha'ague co'ollaxa so **Meguesoxochi**, co'ollaq huo'o de'eda.

Qaq yim Matoli, nachi cañi yi llalec **Ŷoxosoxonaxauaic, Qadeno'oi, Ñaxanqai, So'olqui'**. Qaq huo'o caillayi da huac da dalemata na Qom da huotaique da qaltaq qailogui na huataxanaq. Qalaxayi nllapega't caillayi souaxat da mashi qalota na dalaxaic ñalaqpi, souaxat se'esoua qailanguilo nŷa't. Qalaxayi yi Matoli 'enapeco':

**"A'i, qauaqaita'alo qome ne'enaua huataxanaqashi'.
Shapegueto' da qomi' qaichoxode'n."**

Qalaxayi hua'aguectaxa qaica nda'a't da qaŷalaua't yiimayi.

Hua', ŷome de'eda ŷi'aqtaxanaxac ne'ena na'aq.

Nedec 6

Da la'aqtaxanaxac so *Petoxoi* (Pablo Yorqui)

Miraflores, Chaco (1 de diciembre 1.977)

Orlando Sánchez: 'Am tesoqo'olec, ñishitaique da aỹim 'au'axatem ca 'eetec ca chigoqchiguiña na Qompi, qataq ca 'eetec ca na'aqtaxaguec so **Meguesoxochi, Matoli, Bachooyi, Burgos, Piguñi.**

-- Aja', cha'ayi 'eesa se'eso qadapi' co'olloxochi huotaique da ŷacongueto' de'eda naŷamaqtaguec qalqa'a yi saq 'oonolec nam huo'o da no'onataxac, nachi nanaxattac se'eso ŷale.

Qaq mashí qaŷoqtegue de'eda nloquixac, nachi ŷaconguet de'eda nnogoxonaxac na laỹipi, huaña nachi ishít da deloqui. Qaq nachida da huaigui somayi souaxat ne'ena laỹipi qataq na 'alhua mayi lma' na Qom mayi nachina na qailoctapeguelec.

Qaq negue'to ca sa nqopita yimayi da qai'axat ne'ena doqshi, qamaq mashí ŷaŷaten. Qalqa'a huo'o yi na'aq qataq qomi' qainatta'pe da qaltaq sa'axataxague ca llic damayi. Qaq de'eda na'aqtaguec somayi, qalaxayi qole, qaq ŷoqta sa'axattegue da huo'om ñapeu'a ne'ena soota'a nagui, damayi sepa'axateec.

Aja', nachi cot co'ollaxa da sa'axattac nloquixac somayi, chochi ivitta'a da noxonec, nachi qaŷaconeu'a. Somayi ŷataqta 'añaxaic da deloctague' na huataxanaq. Lloqo'oyi ŷataqta ntenaxat na lauo', somayi ŷataqta qaŷoqteec co'ollaxa da nloquixac se'eso **Meguesoxochi.**

Somayi ŷi'iguena'aguet na doqshi, ŷoqo'oyi huaño' ca qoŷiitega **Charata** yim hueta'a co'olloxochiyi somayi na lauo'. Qaq nachi huaña co'ollaxa da nashila'ai ne'ena huataxanaq, cha'ayi nachi qanayicta'aguet ne'ena doqshipi. Sa ishít da qanashineuga ne'ena sonaqtaña 'alhua qalaxayi co'ollaq mashí qanqoshaxan se'eso Qom. Nachi qanca'attaueegue, sochi qanhualtalec na llicpi. Qaq co'ollaq mashí nvideuga ne'ena 'alhua na huataxanaq, nachi lamaaxa de'eda loquixac. ŷoqo'oyi qalota so qaŷalauat. Qataq nam huataxanaq qalota na qaŷalauat. Qaq na Qom co'ollaq nhuogoq, nachi ŷi'iguetague da le'ego so tala, souaxato' yi huo'o yim la'axasoxonatac le'enaxat da **Huaaca Lligueta**, yim nagui qoŷanagui da *Huaaca Lligueta.*

Cha'ayi huo'o asa'aso *huaaca* mayi hueto'ot se'eso lashilpi se'eso Qom Ita'a, icoff! Qaq nachaso aso quetapegueu'a ne'ena doqshi, huotaique da deuotaxanec, qataq som caiپی. Cha'ayi ŷataqta qalota asa'aso *huaacapi* qataq so caiپی. ŷoqo'oyi ishít da ŷi'iguetague de'eda le'ego so tala se'eso Qompi. Nachi na huataxanaq qaltaq lŷachiguiñi, nataq'en cha'ayi nachi qaicaatalec somayipi qataq asa'aso *huaacapi.*

Qaq se'eso Qom noŷic ŷataqta qalota, nachi chigoqta'ague de'eda taguiñi. Qaq ivito' yi shiitega tala, nachi pagueec, qataq se'eso 'atetpi mayi qai'ottalec se'eso na'aq. Qaq yi'iyi lligueta, nachi qoŷanagui da **Huaaca Lligueta**, maichi l-lonataxanaxat nam Qompi.

Qaq nam huataxanaq co'ollaq ivita yimayi, nachi iualtac, nachi lamaaxa da lyaxa da deuotaxanec asa'aso *huaacapi* qataq so caipi. Qaq somayipi ca'ai ne'ena da taitague da le'ego, qaq ŷataqta qalota da nhuaxanaxac somayipi. Qalaxayi huo'o na qaica ca nhuaxanec na lo'oc qataq qaica da tagui ana'ana 'ogoxonaqte ala mayi qaidotega. Nachi chochi ivitta'a co'ollaxa da qaŷaconeu'a se'eso **Meguesoxochi**.

Qaq se'eso huataxanaq qoŷinac yi ŷataqta ŷaqalana'a da taitague da le'ego se'eso tala, qalaxayi sochi qaiualtac se'eso tala souaxat da qailalec na latoc so Qompi salaq, nachi chochi 'eetaco':

"Yi'oqta da nachina ne'ena na lapagaxala' se'eso Qompi souaxat da qoŷaxatta't ne'ena salaq."

Qaq de'eda qoŷinac yi *doosolqa* co'ollaxa naua netañalo se'eso Qompi, netaña co'ollaxa yi **Salaxasatangui (Perín)** qataq yi **Dachipiaapigui (Ing. Juárez)**. Yimayi qoŷanagui de'eda le'enaxat cha'ayi 'ico' da dachipitapigui. Souaxat da nte'etom naxa, qataq qai'aqtega ne'ena nllimiixa 'ico' dachiptapigui, iqauom, qauom, qauom! Ŷoqo'oyi qoŷanagui de'eda le'enaxat.

Qaq se'eso Meguesoxochi co'ollaq ivita da nañan, nachi qalota co'ollaxa na 'enapec da sa ishit da ŷasat da jec da nañan. Nachi 'eetego' somayi, 'eeta':

"Qomi' sa ishit das qolaq."

Qaq ŷoqo'oyi so **Meguesoxochi** 'eetega co'ollaxa, 'eeta':

"Qomoxochictaxa da sa ishit da qauacoñiigué damayi, qalaq qauacoñiiguéto de'eda qami' sanema. Nachi ŷaconoiguio' na alap, nachi anolec na ntago'q mayi chigaqaigui na alap, nachi ŷanem so laŷipi da yaqto' nŷomgui se'eso ntago'q mayi chigaqaigui na alap."

Cha'ayi souaxat da sa qaŷaconguet de'eda lasataxac da ŷasateguet nam doqshi da ca'ategue, qalaxayi som laŷipi yi sa ishit da ŷasat da nman. Qaq se'eso qadhuo' mayi lŷateuo ŷataqta qalota naxa da qai'axattac: Qalaxayi huo'o co'ollaxa so qaltaq qanauane' huaña na **Tucuman** souaxat da ŷi'iguelaqta'ague caillayi. Damayi na Qompi lo'onataxanqa' na *caaña*.

Qaq ne'ena 'alhua mayi souaqta'a nagui, namayi 'eesa da ŷataqta maichi lañaxataqa' se'eso hua'auteec Qompi mayi qadta'alpi.

Qaq cai mashi qaŷoqtegue se'eso noŷic da qaŷaconeu'a. Qaq nam no'onañi co'ollaxa mashi ishit naxa da taigue da **Salta, Ingenio El Tabacal, Tucuman**. Qaq nachi huaña yimayi caillayi da qataq **huo'o so qanauane' so nsoxotpi**. Qataq huo'o so maichi ishit da ñi'iguelaq, qaq nachiso so ŷi'axat co'ollaxa so 'alpi, nsoxotpi, da huo'o na chochi qoŷami' nam doqshipi mayi sallaxanecpi da ŷauo'o l-latac qataq ŷauo'o lhua ana 'alo nam ilotague' na *fortínpi*.

Qaq dam na'aqtaguec yi 'alhua le'enaxat da **Lca'achi Lhue (Pampa Vargas)**. Qalaxayi qataq pa'auec se'eso loquiixac co'ollaxa mayi huaña yimayi, ŷataqta qailogui' co'ollaxa se'eso huataxanaq. Qaq nataq'en, nachi huaña so

qalota qaŷalauat na Qom qataq so huataxanaq.

Qaq naxa da huo'o de'eda loquiaxac, qaltaq anac ne'ena huataxanaq qataq qailoctague', nachi nquictauec de'eda loquiaxac nachi 'eetai'. Nachi se'eso Qompi chochi qanqoshaxaata co'ollaxa, qalaxayi mashi sa qanchidapegue' ne'ena doqshipi qataq na huataxanaq da qailogui'. Qaq huaño' co'ollaxa na qoŷiitega **Huaicurú**, nachi qaltaq qailoctague' ne'ena huataxanaq.

Qaq yim ŷale **Meguesoxochi** qoŷiitega yi sa ishit da tagui ana *huaala* da ivita da qaŷaŷiitac. Qaica da chochi ichipala ana *huaala* na lo'oc, ivida'a so lalo caaŷo, sa ishit da que'emaq. Nachi ivitta'a naxa da ilagaxatapec na huataxanaq da deloctague'. Nachi ivitta'a naxa da no'oitec na nta'a mayi qaŷatatalec, nachi qanhuaxane', ivitta'a da imeuo qanqoŷin na lo'ogoxonaxat. Qataq qai'ogoxona na chicnec, qaiuaxanaxana. Qaq nachi huaña yi'iyi **Huaicurú - Lachiugue** cam nta'a co'ollaq qaŷalauat. Yimayi nachi pa'aigue da **Espinillo**, sa qaŷapeque yi qoŷiitega **La Libertad**. Qaq yimayi, nachi netaña co'ollaxa som *paagrepí*, netalec yi'iyi 'alhua. Qaq co'ollaq qaŷalauat so *sargento*, nachi datauec so *paagrepí* mayi na'aulec co'ollaxa. Ne'ena datauec da qaica'aguet, nataq'en da qaŷalauat, nachi 'et.

Cha'ayi cai mashi qaŷauec so **Meguesoxochi**, nachi ishit da anac na doqshipi. Qaq so Meguesoxochi paguetague co'ollaxa naq'en so lauo' da le'ego so tala. Qataq so huataxanaq paguetague da le'ego so tala. Qaq co'ollaq hua'atague da le'ego, qataq qailoctague' se'eso huataxanaq. Nachi pa'ateec se'eso loquiaxac. Qaq yim ŷoqta huaña da noxonec le'enaxat da **Salaxasatanguí (Perín)**. Qaq co'ollaq mashi ŷoqta noxonec, nachi qanauegaxaama na **Fortín Lavalle**, mayi nachi netaña se'eso huataxanaq mayi naguelecna co'olloxochiyi. Nachi huo'oi soua na'axate da hueta'a qanqoŷin. Lloqo'oyi huo'o co'ollaxa na datauec, no'otauec da naneltaxan. Cha'ayi chochi qaicoleeta'asop co'ollaxa se'eso Qompi. Qalaxayi so mashi qaŷoqtegue da jec. Nachi qaltaq huo'o na ñi'iguelaq na Qompi.

Qataq huo'o caillayi da lŷa na'aqtaxanaxac. Qoŷinac yi camayi co'olloxochiyi qaividaxataxaama aso auaxai, nachi qoŷaxategue aca lo'oc, nachi qaŷasaxanguí aso auaxai. Nachi somayi taiguio' aca chimai, nachi huaŷoxoota. Qalaxayi sa ishit da qaŷaŷaten cam 'eetec.

Qaq som ŷapi' mayi lta'a aso ŷate'e, somayi nachi ŷalectaigui so noxonecpi co'ollaxa. Somayi 'en'am na doqshi le'ec da lataxac. Cha'ayi so hua'au ŷallippi co'olloxochiyi lanataqa' da la'añaxa, nachi ivida'a naxa ca le'enaxato' **Campo Bonito**. Qaq nachi qaŷachigoxota'ague ne'ena noxonec doqshi llalec, cha'ayi se'eso na'aq ñaq saxanaqca ne'ena no'ogoxonaxat.

Qaq ŷoqo'oyi huo'o ne'ena qanqajñi noŷic, nachi qaŷachi nam huo'o qailalec qataq natai' nogotolec. Qaq ŷoqo'oyi se'eso ŷapi', nachi chigaqa'ague de'eda co'ollaxa.

Qaq so lŷa, somayi maichi lañaxataqa' ne'ena. Qaq so 'oonolec soomayi le'enaxat da **'Antaco'oi**. Qaq yiuva lŷa't *cuaatrolqa*, qalaxayi maichi lma't ne'ena 'alhua. Qaq yi 'oonolec le'enaxat da **Dashiguetoyi, Qaxasoxoi, Niño, Basilia**. Qaq soomayi ŷataqta doqshi lashi'.

Qaq cai mashi qaŷoqtegue da qaŷauec so **Meguesoxochi**, nachi anac so huataxanaq da naña yi **Lchigo (Fortín Lavalle)**. Qalaxayi mashi qaŷaleeguet caillayi na doqshipi qataq na huataxanaq, qataq na Qom mashi 'oxoŷaxaic.

Nachi huo'o so na'aq, nachi lapaqtreuo cattaq Qom lashi' chigoqda'ague da dapiguem. Nachi qaŷauota'aco' cattaq 'oonolec huataxanaxa le'ec. Nachi qaiqopijlec da qaŷalauat souaxat da 'oonolcom, qalaxayi camayi qaica ca huotaique co'ollaxa. Qaq ivildeuo' soua Qom lashi', nachi ŷalaua't somayi. Qaq asa'aso *destacamento* netaña caillayi yi **Santa Ana**, yim loigue so tala llalec mayi tajlec yi *la confluencia*.

Qaq yim *cashiiqui* **Matoli** huotaique co'ollaxa da nmanaqchit so huataxanaq. Qalaxayi sa ishit da nman se'eso huataxanaq. Huaña, nachi qaŷaconeu'a somayi, nachi qaŷalauat, cañi' qanqoŷin so ltaxanaŷaxanaxanec huedaña yim qoŷiitega **Palo Mercado - Quebracho Baleado**. Qaq co'ollaq ime de'eda, nachi qanauego' yim huaña co'ollaq ŷoqta qaŷalauat. Qaq ñaq huo'o adam qo'oipaq mayi huetalec da le'enaxat Matoli. Qaq nachiyi yi huaña se'eso qadapi'.

Hua'a, nataq'en sa'axat da lataxac so **Piguiñi (Julio Sandoval)**. Qaq yi'iyi ŷaqaŷa co'olloxochi ñatamnaqtac, nachi hua'ague da 'alhua **Ledesma**, cha'ayi yimayi nachi iŷatac se'eso na'aq. Lloqo'oyi aŷim qalashitac naxa da huo'o yi na'aq da sa'axattac de'eda, seunnate som hua'auteec, chita'ague da sauanaxa yim **Ledesma**, naamayi *doosolqa* nqaŷa't.

Qaq yi'iyi **Sandoval** sa ishit da huo'octaxa ca na'aq. Qaq huo'o ca taigue da ivita da nhuaxan, qaica nda'a't da qaica ca ldxac ne'ena hueta'a lma'. Qaq yimayi co'ollaxa chigoqchiguiña na **Lavalle** co'ollaq qaica'attague' yi qadta'a **Shiquiau, 'Igánte** [gigante], **Bachooyi**. Qaq co'ollaq ivita da imeuo yim Shiquiau, nachi yim **Piguiñi (Sandoval)** qataq qaipataxaguet da ilo'ogue na lauo' Qom, nachi qoŷiitego':

“Aulo'ogo' qome na qadhuo'.”

ŷoqo'oyi cai huo'o so nodec daloxo, qalaq qaica ca qomi' 'ena'aque, qaica ca machica. Qaq nda'a't so Qompi mayi chigaqa'ague da qasoxonaxa, qalota so ileu, icoff! Qaq qomi', qalaxayi qaica da huo'o ca ileu. Cha'ayi nachiso se'esotai' natameetac naxa, ŷoqo'oyi nca'aleec na lauo'.

Qaq yimayi sa ishit da nqopita da nhuaxanaxac, qaica. Qaq cai qolqa'ai yi'iyi **Lchigo**, nachi ñanaxa ne'ena **Lachiugue**. Qaq huo'o so na'aq, qaq nhuogoqtega na lauo' da yaqto' sa ishit da huo'o ca ŷi'ot ca qauem, souaxat na Qom decachitega ana *huaaca*, ŷalauattac. Cha'ayi huo'o so na'aq, nachi anac so lauo' so **Bachooyi**, nachi qaŷaleeguet, hueta'a ne'ena Lachiugue. Qataq nachiyi yim **Sandoval** mayi natega na Qom souaxat da huo'o na sa no'on. Cha'ayi yimayi pi'oxonaq qataq qalota na ŷaŷamajñi da sa no'on, nachiyi co'ollaxa yim qadta'a **Shiquiau**.

Qaq 'eesa de'eda, so Qom chictac ana *huaaca*. Qaq qomi' se'eso vi'i mashi saxague da **Salta** da so'onataxanague souaxat de'eda nalaataguec ana'ana *huaaca*. ŷoqo'oyi anac co'ollaxa na huataxanaq, nachi qaŷaŷiilec co'ollaxa ne'ena Qompi mayi lma' namayi. Qaq cai ña qaŷoqta de'eda, nachi na doqshi mayi ñauattonaxauapi, aŷim da'aqtaxaatapeguem, 'eeta':

“Pablo, imaxatchoxo' qome! Ten, ne'ena Qompi mashi huotaique da qaŷaŷiilec, mashi yaqta'a da nviyi' na huataxanaq.”

Qalaxayi ne'ena Qom, nachi lamaaxa da chictac ana *huaaca*. Temaŷiyi yim qadŷa **Sandoval** da nhuogoqtega na Qom, qalaxayi sa ishit da qaiqocha'a. Qaq co'olloxochi ivita da qaileguemaxat na Qom. Qalaq ñaq hueta'a't se'eso maichi

'atetpi; caaño, *huaaca*, *mola*, qagueta, quetaq. Namayi nachi qaŷachigoqta'ague caillayi da **Ledesma**. Qaq cai mashi ñividaxaec, nachi mashi qaŷaŷiilec ne'ena Qompi. Huaña caillayi, nachi qomi' sauanaqchigui yimayi da ŷataqta delogui' se'eso huataxanaq, qaiqoshaxaata naq'en so lauo' chochi ivittaigui aso aviaq, nachi ivitto'o aña lapel yi **Lachiugue** co'olloxochiyi, nachi mashi pe. Qaq so **Bachooyi**, nachi datauec na lauo'. Qaq se'esoua lŷa't na'axa'te, nachi nvideec so *comisario* mayi le'enaxat da **Araujo**. Cha'ayi somayi nachiso so pa'aiguet so maichi lauo' huataxanaq. Qaq nam ŷale't **Soria** 'etta'pe, tadegue da dapiguem. Qataq so **Piguiñi**, qaq so Araujo nachi ican. Somayi denataxaata co'ollaxa inattac nam *salteeñopi* da huo'o ca ila'ague 'eltaxaiqa. Qaq co'ollaq mashi qaŷaŷate'n, nachi qaŷamaq ca 'oonolec huataxanaxa le'ec. Nachi camayi co'olloxochi mashi nayiita'alo, nachi nqasshiguem ca ncopaq llalec, nachi iconnaxaatac, nachi naamayi 'ena'po':

"Souaxai' qomi' ichoxode'n namayi, ŷoqo'oyi nam lapagaxaic laŷi yi iconnaxaatai'."

Huaña, nachi qaŷa'aqtaxateguema, qoŷiita':

"Am **Sandoval** qataq 'am **Soria**, 'enapec ñim Araujo da qanqo'oñiu'a ñimayi mashi pa'aiguet na lauo' da qami' sa ŷashi'n, cha'ayi ñimayi ime da detaqtague' na maichi laŷipi."

Huaña, nachi qañi'iguelaxatreuo soua ŷale't. Ime, nachi qaŷauegedegue da **Sáenz Peña**, qataq da **Resistencia**. Ivildeuo naua ŷale't, nachi qainatta'pe qoŷiita':

"Qami' peta'a qalavilliŷa da qad'onataxanaquii."

Nachi naamayi 'ena'po': "'Aja', yaelaxa da so'onataxanaq."

Nachi yim Sandoval dashilaxaneec na la **Legua 17, 15, 9**, qaq 'enaua co'ollaxa naua dashilaxanque yimayi da yaqto' nalguete na Qompi mayi saxanaxa da huo'o ca lma'. Qaq huo'om huo'o caillayi na lma' ne'ena laŷipi Qompi, souaxat da inoxoneuo se'eso **Sandoval**. Huaña, nachi naŷamaxajñi na Qompi qaq qaŷata'ague, nachi noviyi' ne'ena **misioneropi**, nachi ŷapaxagueetac ne'ena Qompi.

Orlando Sánchez: ¿Qaq se'eso Araujo netaña co'ollaxa yi Lavalle?

-- Aja', somayi caillayi, nachi chigoqta'ague de'eda Lavalle. Qaq nachiso so lca'alaqtaqa ne'enaua ŷale't **Soria** qataq so **Sandoval**, cha'ayi nachiso so pa'ai'aguet na laŷipi qataq ŷataqta ŷauegueu'alo so nta'a da yaqto' qaitaxaŷapegueto naamayi.

¿'Oonolec co'ollaxa da qaŷaŷiilec na Qompi?

Ña nte'etom cai qaŷaŷiilec, chochi ivitta'a so na'aq laiñi. Qaq nam huo'o na na'atet, nachina caillayi na ŷataqta naŷine' se'eso huataxanaq, **nachi latenec som huota'aisalo soua la'ai'te, qaŷaŷingui na lashic qataq huo'oi soua lŷa't nalaataqa'**.

Qaq cai mashi qaŷata'ague de'eda, nachi qaltaq chapega som hua'ague da **La Reducción**. Qataq qaŷaŷiilec na Qom, nachi huo'o na 'eltaxaic caillayi na Qompi, huaña caillayi yi la **Pampa Grande** qataq yi la **Aviaq Teraic**.

Qaq so **ingeniero** mayi ipelec na 'alhua, le'enaxat da **Enrique Sendra**. Qaq ne'ena Qom huo'o naxa da ivida'alo yiuva ŷa'axaiqa **Taigoyi** qataq yi **Francisco Moreno**.

Qaq nam iuo' caillayi ñaq sonaŷta'ague da **La Nueva Población**, cha'ayi mashi salataq yi **Arenale Tonale**, nachi sonaŷtaña yi *La Nueva Población*, nachi qomi' qaiŷaxanguelo. Qaq ne'ena sonaŷtaña, nagui nachina na ŷoqta llic caillayi da taigue da Salta qataq da ñi'iguelaq na Qom.

Qaq yi'iyi **Taigoyi'**, yimayi qaica da queuotac, qalaxayi sochi qaivittega naxa. ŷoqo'oyi huo'o caillayi yi qoŷanagui da **Doqshi Nalliuo**. Cha'ayi huaña, co'ollaq nvita na Qom so huataxanaq, nachi mashi qanatachigui co'ollaxa na Qom, mashi qaŷallitau'a ca hueta'a. Qalaxayi yim Taigoyi' yi ŷataqta huo'o na lo'ogoxonaxat, ŷoqo'oyi sa ishit da qaŷi'iguetau'a cha'ayi qañi'itapegueu'a. Qataq yi mashi sa qandene' caillayi na doqshipi qalaxayi ishit co'ollaxa da qaitaxaŷapegue'.

Qaq se'eso loquixac mayi hua'atague da **Qa'im Lta'a** yi pa'aitague da le'ego so tala, nachi nalotta yi **Fortín Roca**. Yim huaña ca huataxanaq mayi ñi'iguena'a yimayi co'ollaxa da huotaique da ŷalauat, qalaxayi qaŷaŷamaqta'aguet. Nachi qaŷalauat ca nta'a, cañi qanqoŷin ca nallippi. Qaq se'esoua nale't so Taigoyi' huo'o so le'enaxat da **Tenaxanaxaic (Gregorio González)**. Qataq huo'o so laŷipi qalota. Qaq huo'o co'ollaxa ca chochi qoŷaxan huataxanaxa le'ec, le'enaxato' **Chaapa**. Nachi qoŷiitego', qoŷiita':

"'Avi'iguelaq qome, yaqto' qom maichi 'au'aqtaxaatapeguem ca 'an'aco'."

Qaq somayi qoŷanagui da **Chaapa** souaxat da ŷataqta **loquixaic, ŷapacaviigui na aloiguesat**. Qaq somayi caillayi netaine'ena **Zaparinki**, somayi da queuotapigui' qalaq sa iŷoteec aso lo'ogoxonaqte qataq so laŷi' ana ala qataq aso ncanaana. **Qaq yimayi ñaq chapegue' yim Chaapa Itai**. Qaq nachiyi yim chochi qoŷaxan co'olloxochiyi.

Qaq se'eso **Augusto Soria**, nachiso so ŷoqta nomchigui de'eda, cha'ayi somayi, nachi nale so Taigoyi'.

Qaq cai huo'o so loquixac mayi hua'ague da **Las Palmas**, nachi yim **Taigoyi'** jec da chochi itauan so **Moreno**.

Qaq yi'iyi ŷaqaŷa Sandoval cai ŷoqta ñi'iguesop na doqshi. Nachi taigue da **Salta** souaxat da qanmaqtapeguelec da chictac ana *huaaca* na Qom. Qamaq doqshi na ŷapagueec da lcachaxac nataq'en.

Qaq yim **Taigoyi'** 'eesa da ŷataqta iuejlec co'ollaxa na lauo' qataq ŷaueca'aguet, ivitta'a da nmooñi naq'en na doqshipi. Huaña, co'ollaxa nachi naitague na le'ego so tala, cha'ayi ñaq neta'atague caillayi da le'ego, netaña yi **Tacaic** qaq nachi chigoqchiguiña cai nqo'oota yi **La Pampa del Indio** da naña. Qataq qomi' caillayi sonaŷtaña yimayi qadhuodeua ne'ena Qom. Qataq nachi sonaŷta'asop yimayi. Cha'ayi na Qompi mashi qoŷaxaañi da qaicaatac da qailoquixatac. Cha'ayi mashi qaividau'a caillayi so *presidente de la nación* le'enaxat da **Hipólito Yrigoyen**. Qaq nachiso caillayi so ŷan na 'alhua, ŷami' na

Qom na Ima'pi 'alhua, cha'ayi qaŷauotaique da nale'en da nañaxaañi da lqueuoxoc.

Qaq ne'enaua Ita'al na Qompi, nachiso so **Taigoyi, Moreno, Burgos, Segundo**. Qaq yim *Burgos*, nachiyi yi ŷoqta Ita'adaic na 'alhua na qoŷami' na lauo'. ŷoqo'oyi nagui ñaq huo'o natai' no'onañi ne'ena 'alhua saq 'amaqtac qalaxayi 'oita, sochi huo'o.

Qaq huo'o so na'aq se'esoua qadta'al qomi' ŷaueeguelo da **Salta** souaxat da naamayi **qaishiite'n co'ollaxa**. Huaña caillayi, nachi qaltaq, coú, qan'onaxatchigui ne'ena 'alhuapi. Qaq nam no'onañi, cha'ayi mashi ishit da do'onataxaatac qataq mashi huo'o na *na'arao* qataq ana *na'asaara*, ŷoqo'oyi ishit da huo'o na languishic.

Qaq cai mashi qaŷoqtegue de'eda, nachi yim *cashiiqui* **Moreno** mpa'aguene' na maichi lauo' Qom. ŷoqo'oyi ŷalectauo co'olloxochi, qaŷaŷiilec na Qom mayi Ima' ne'ena **Lachigueugue**, souaxat so maichi delogueŷa't na Qompi. Nachi huo'o co'ollaxa so qaŷalauat nale, somayi huaña yi **Mapsatangui**. Cha'ayi somayi anaxa co'ollaxa da dechimaqtaxaatapeguelec da chaq negue't ca ŷoqta ŷalauat aso 'alo doqshi lashi mayi qoŷiitega lalaata co'ollaxa so laual so **ŷanegueso**' mayi netaña cnaxa yi **'Ele Lpata'c (Espinillo)**. Qaq asa'aso 'alo, nachaso aso chigoqteu'a de'eda la'axa na Qom cai huac da delogueŷa't asomayi, cañito co'ollaxa soua llalqa.

Qaq co'ollaq ime de'eda, huaña yimayi, nachi so **Moreno** ŷi'iguelaxague da Ima' **Las Palmas**.

Qaq cai mashi copa'ague de'eda sa'axattac, nachi huo'o so na'aq nachi so **Chorban** detaxaŷapegue' na laŷipi doqshi souaxat ne'ena Qom. Nachi qaiŷaxaneu'a co'ollaxa da yaqto' qanqochinaxat ne'ena Qompi cha'ayi ñaq netaña caillayi yi **Castelli**. Qaq cai qaishit, nachi qomi' qanqochinaxateugalo ne'ena **Miraflores** mayi sonaqtaña nagui.

Qaq se'eoua hua'a'u' vi'iyi, se'eso qadta'alpi, somayipi nachi 'eetai' da lanataqa' ne'ena 'alhua. Qataq huo'o naxa da hueta'a yi **Arenales, Santo Domingo**, cha'ayi na doqshi mayi Ima' yimayi. ŷataqta soxodaic qataq ichoxoden na Qompi da ivita da ne'eptac, nachi sa ishit da idaatapigui'. ŷoqo'oyi ŷataqta la'amqa' yimayi na Qom.

Orlando Sánchez: ¿Qaq na le'enaxatpi na doqshi mayi na'autelec co'ollaxa ne'ena 'alhua?

-- Aja', som **Berdeja, Palavecino, Gregorio, Soto, Zeta, Fernández, Rolendio, Roldán, Mario Pelloso, Pachon**. Qaq yi'iyi **Berdeja** soxodaic, ichoxoden na Qom, nachi 'eeta'am yi **Araujo**, ichoxoden na Qom. Qataq nachiso so ŷoqta na'auejlec ne'ena 'alhua qataq so le'enaxat da **Tolozá**. Qaq yi Ima' somayi, nachi qoŷanagui da le'enaxat. Qaq som **Troncoso**, nachiso so lŷateec caillayi so **Chaapa**.

Nedec 7

Da la'aqtaxanaxac so Po'ro' (Luis Núñez)
Lote 11, Pampa del Indio, Chaco (11 de noviembre 1977)

-- Añim co'ollaq ñaq añim nogotolec. Qalaq so ita'alpi netaña yi **Yaicangui** (**Resistencia**). Qalaxayi yi ita'a mayi netauga na n'onaxa, ni'iguelaqtauga na lauo'. Qaq añim ñaataua yi'iyi 'alhua souaxat da ña qailoctague' ne'ena huataxanaq.

Qaq soua sooto'oto lya't ita'al, soomayi do'onataxaata'pe, nataq'en añim. Qalaxayi ñaq añim nogotolec, qalaxayi mashi sevi' naua *onse* vi'iyi da ñaxa. Qaq se'eso ita'alpi, nachi na'aco' so **Coronel 'Uriguro** [Uriburu]. Somayi Ita'a na huataxanaq mayi netaña yi'iyi 'alhua.

Qalaxayi ñi'otac naq'en na Qom ana *naranca* mayi hua'atague da **Corrientes** da ivita da qanqat ana ala. Qaq se'eso ita'alpi sochi qaipatanaigui añim souaxat de'eda sa'axattac alaataxac. Qaq so ita'a, nachi ñalectaigui som lqañañicpi mayi nalattac. Qaq yim lqaña ñataqta nhuogotega naxa. Somayi 'eeta':

"Pichoqo'olec, 'ananagueuoctaxa. 'Ameten, añim shi'imaqta cha'ayi mashi ñanagueuo, ñaneltaxan. Qaq jeegaco' da añim qai'igueeta'a, qaica. Nda'a't da nachitagueec qataq añim qañauotec."

Qalaxayi sa ishit da ñalaxaguet yi lqaña. Qaq nachiso se'eso ñitesoqo' som sooto'ot so añim qaipatano'ot, cha'ayi yimayi maichi ñañoqo'. Qaq nda'a't caillayi yi'iyi ita'a mayi ñalectaigui se'eso lauo' mayi deloctapeguelec ne'ena 'alhua. Cha'ayi ñataqta sa ñashin ne'ena 'alhua mayi maichi lma' se'eso Ita'alpi.

Orlando Sánchez: ¿Ca 'eetec ca le'enaxat se'eso 'adta'a?

-- Qomyi le'enaxat **Nayaxaiyi**, qaq aso ñate'e le'enaxat da **Degueteme'**. Qaq somayi nataq'en maichi lma'a ne'ena sonaqtaña nagui Pampa del Indio. Qaq añim sochi ñañoqo' yi'iyi 'alhua mayi sa'axattac, ñoqo'oyi nachi ñicotanaqa' co'ollaxa.

Qaq se'eso na'aq cai mashi nta'a yi **'Uriguro**, nachi ne'ena Qom qaica ca machica cha'ayi yimayi cada'ac da ichoxoden ne'ena Qompi mayi lma'na. Qaq se'eso vi'i na nallic, nogoxot ñaq saxanaxa qañau'a. Qataq da no'onataxanaxac ñaq 20 *centavos* añi lashiue yi na'aq.

Qalqa'a qaica ca lya qai'ot, nda'a't ana sa'axattac *naranca* da qanqattac. Ana *naranca* qalaq 'ico' aviaxayi naua lma'te hua'atague da **Corrientes**, cha'ayi nachi nanqa'. Qataq se'esoua vi'iyi mayi huetoiguilo de'eda sa'axattac ñataqta sa qañaua'a ne'ena nallic.

Qaq se'eso nta'a **'Uriguro** somayi qañalauat co'ollaxa, huasoilec aca lmalate

ne'ena 'alhua co'ollaq chita'ague da na'anaguec yi'iyi 'alhua **Yaicangui** (**Resistencia**). Yimayi *coronel*, Ita'a na huataxanaq qataq ilotague' na doqshi. Qataq yimayi huasoilec yi Itaua *coronel*, cha'ayi mashi inoxoneec se'esoua cien vi'iyi, nachi qataq nnoxoneuo naua lya't vi'iyi 1900. Lloqo'oyi qanmittaique asa'aso hua'auchiguiñi lmalate na 'alhua. Qaq nachida da huo'omshi qañasaxauaq yi'iyi nta'a '**Uriguro**, huasoilec aca'aca 'alhua lmalate mayi lmalate co'olloxochiyi, qalapaxañi yi'iyi 'alhua da *pueblo* **Resistencia**. Caillayi ñaq saxanaxa da 'amaqtaq yimayi. Nagui qalaq mashi *pueblo* Ita'a'.

Qaq 'eda da 'eetec da huo'omshi qaýalauat, huasoilec acam *papel* lmalate na 'alhua souaxat da sa ichoxot. Cha'ayi se'eso lya *coronel* mayi nshitaique da nadalaxat aca lmalate ne'ena 'alhua.

Qaq se'eso ita'a **Nayaxaiyi**, somayi qoýinapec yi **Piilaxa** le'ec. Lloqo'oyi somayi co'olloxochiyi deloctague' na **Moqoit**, cha'ayi som hua'au co'olloxochiyi deloctegue' na Moqoit, cha'ayi som hua'au nataq'en sa nañaxanapega't na ýale cha'ayi ndochiguiñi.

Nachi se'eso ýa'axaiqui ýataqta mpa'agueetague' ne'ena **Moqoit**, souaxato' da maichi qai'auot, qaýalauat na laýipi, nachi ipaltaique lvi', nachi ýi'iguena'a na Moqoit noýigo Ita'al, qaq ca huo'o da lvi'.

Qaq namayi maichi nhuo' qalaxayi maichi sa nañaxanapega't. Qaq nachi 'en'am na **Piilaxa** qataq na **Moqoit** da sa qanañaxanapegue' co'ollaxa. Qamaq maichi nhuo' qalqo'óu, ivida'a na **Sotegaxaic** mayi lma' cam tala l'ego, cha'ayi huo'o som lya tala da shi'u. Qaq namayi nataq'en sa ishit da qanañaxanapegue', qaivita qataq qanaýiitapegue'. Qalaq 'ogoxonaqte ctaxa nada'a't ana chicna qanaýiitapigui, cha'ayi lshapeque ctaxa ca *lamde* nda'a't na lpi'inec na shiguiýac qataq qaiqapalaxanguet na 'epaq lshiinecolec.

Qaq 'eda da 'eetec 'am iualolec da chigoqta'ague ne'ena qadhuo' Qompi ne'ena 'alhua mayi souaqta'a nagui.

So Meguesoxochi

Qaq so **Meguesoxochi**, qalaq sochi ýa'axattac caillayi so ita'a, da somayi co'ollaxa qanqajñi. Qataq qalota so lya'auo. Qaq yim ita'a, nachi ntesoqo' se'eso Meguesoxochi. Ýoqo'oyi ýauaachigui co'olloxochiyi qanayicot. Qaq yimayi 'enapec yi **Temaqyi** da qanllitañi co'ollaxa somayi. Qalaxayi sa qaýañoxot cha'ayi somayi ýataqta qanmanaqchit co'ollaxa, nmanaqchit na huataxanaq. Qataq huo'o na huataxanaq Qom ýalectauo, ýoqo'oyi qoýiitego', qoýiita':

“Anashiita gome, cha'ayi qaica ca 'an'onataxac, qaica ca qoýina'ac 'am”.

Qamaq mashi qaýapin da qaýaýiitac. Ýoqo'oyi qaipactague' cha'ayi somayi nachiso so Ita'a na Qompi. Qalqa'a co'olloxochi qanqajñi, nachi sa nqateguet qanqoýin so llalaqpi, qaýata'a ca qoýaataña.

Qaq 'eda da 'eetec somayi. Camachi qaýauegue co'ollaxa somayi qaica ca ýaýaten. Somayi qanauegaxaama co'ollaxa yi **Ta'lto** [tala ltogued] cha'ayi nachi netaña so huataxanaq – lappom - co'olloxochi invidaxasom so lauo', nachi 'enuac da qancoñiyiñi.

Ime, nachi qanayicot, ŷataqta qalota so lŷateuo **No'olgaxanaq** nam lauo' somayi. Qaq co'olloxochi ivideuo, nachi 'enauac da qailagaxat se'eso Qom. Qaq ŷoqo'oyi somayi sa qaŷaŷaten cam taigue.

Qalaxayi cai mashi qaŷoqteguelo soua vi'iyi. Nachi ishit da huo'o na ñi'iguelaq, qalaxayi saq 'amaqtaq soua queuoiguilo vi'iyi. Cha'ayi saqaŷaloq da imeuo qanqoŷin souaxat da lhuaqŷaxac aña qadate'e.

Qaq aŷim qaica da sauachigui. Nda'a'at yim ita'a mayi ŷi'iguelaqtauga caillayi se'eso lauo'. Qalaxayi sevidalec caillayi yim **Taigoyi'** qataq yi **Moreno** qataq yi **Juan Segundo** cha'ayi yimayi maichi nta'u. Som Taigoyi' ilotague na lauo'o netaña na **La Pampa**. Qaq yi *Juan Segundo* qalaq ilotague' na lauo' mayi netaña yi **Zapallar**. Qaq so Moreno, nachi ilotague' na netaña yi **Las Palmas**, qaq so **Juan Burgos** qalaq ilotague' na lauo'o **Dapicoshec**.

Qaq ŷoqo'oyi na **Padaguai** cai dalemata, nachi huac da ŷalauat so na'aco'pi mayi ilotague' yi **Las Palmas**. Qalqa'a nachisoua caillayi se'esoua Qom lashe' mayi qanŷaxaneugalo. Nachi soomayi co'ollaxa mpaxattralec yi'iyi **Las Palmas** cha'ayi ŷi'oldauec se'eso *padaguaipi*. Somayi co'ollaxa sochi nquigaxattapigushiguem aña lashiue da lo'onataxac.

Qaq se'eso vi'i nataq'en so ita'alpi mashi netaña yi **Las Palmas**, cha'ayi nataq'en lo'onataxanqa', ŷi'ottac na *caaña*. Qaq ŷoqo'oyi sauanaqchigui caillayi yi 'oonolec Qom le'ec da **qaichigüec ana lapique** souaxat da sa ishit da do'onataxan, nachi qaŷalauat.

Qaq nam ŷoqta lauo' so **Taigoyi'**, nachina na ñaq netaña ne'ena 'alhua **La Pampa**. Nachi lconnaqa' namayi, ivitta'a nagui. Qaq namayi nachina na chigoxoguet som **No'olgaxanaqpi**, nam lma' na **Coral, Touaxadaale, Cosole, Ponaguis, Quiyoc Lvique, Qashi Lola, Coqta Late'e, Taxalas, Viŷooyi Lai', Qoshiŷa'at Qa'im, Tacai Lana'q, Hualliquiaxai Naship, Taqaq Lai', Pioxo La'asat**.

Qaq se'eso Taigoyi detaxaŷapegue' caillayi so nta'a, souaxat da ŷataqta qalota da ncanagueec na Qompi mayi lma' ne'ena 'alhua. Nachi somayi iŷaxaneu'a da yaqto' nañaxaaña de'eda loquixac. Qaq so *cashique* **Moreno** chochi ŷi'ot co'ollaxa aso lede da ŷamaxau'a so nta'a. Qaq somayi caillayi ñaq neta'atague da le'ego **Formosa**.

Qaq somayi naxa da nhuoden, nachi quetegue' so tala, chochi peteu'a naxa yi **Resistencia**. Qaq huo'o so na'aq nvideec, nachi ŷa'axattac da huo'o ca lashilaxanaxat *lamde*. Cha'ayi na Qom mashi sogote da do'onataxaatac, danaxaatac. Qalaxayi qaica ca lpaqtaxanaxat. Qaq ŷoqo'oyi somayi co'ollaxa dashilaxaalec na llalaqpi. Qaq 'enac ivi' 80 *rollos* acam qoŷami'. Qaq asomayi qaŷa'axattac caillayi da mashi qanamaxa so **Antonio Urban**, nvito' na **Zapallar**, nachi somayi ŷapou'a. Qaq huaqchigui da mashi huo'o da lque'emaxa yimayi. Nachi cam *lamde* sa ishit da ŷaconguet na Qom. Qaq se'eso que'emaxam, so daloxo souaxat na Qom yi taigue caillayi da qasoxonaxa. Qaq hua'ago' damayi, nachi na Qom qai'a' huaña, nachi yim ltaua **Moreno** ŷileetaco' yim ltaua da yaqto' ŷashiita na lallac da qaŷauo'o ca nsogaxac. Qalaxayi sa ishit da ŷashiita.

Qaq yim **Moreno**, qalaxayi 'enauac nam lallaco qaiso'c co'olloxochiyi.

Ŷoqo'oyi qaica ca ishit da huec se'eso napijna daloxo. Nachi qaica ca ileu. Qaq 'eda da 'eetec da lque'emaxa yimayi. Qaq nachi ne'ena lma' yimayi, nachi naloteuga aña *la escuela No. 54*, cha'ayi nachiyi yi lma' yimayi. Qaq 'eesa da qalota so lŷaueegue' da ileu maichi lauo'. Qaq co'ollaq mashi ileu yimayi, nachi aso 'alo detaŷaxapegue' so lauo' le'ec le'enaxat **Quesoxochi** da huotaique da no'onatauec asomayi. Nachi yimayi maichi ichoxot de'eda, 'eeto'jo':

"'Am iualolec, 'an'añaxato' qome, 'aualauato' qome aña'aña 'alo, cha'ayi aña'imayi iyaqta. Huo'o so lauo' le'ec mashi detaxaŷapegue'".

Nachi se'eso lqaŷa ŷi so **Hilario Tóma** ŷoxooñi co'ollaxa na logoxoshitpi so Ita'a, ŷoxooñi aca *cajon* mayi huetangui ana 'ogoxonaqte ala qataq aso 'ogoxonaqtepi.

Chaxan 'eesa co'olloxochi asomayi, huotaico' da huo'o aca ŷachi ana 'ogoxonaqte, qalaxayi sa ishit da ŷanata. Temaqyo' da nshitaique da ŷanata, qalaxayi sa ishit. Nachi ayimayi co'ollaq jec, nachi lŷateec som lauo' le'ec da no'otrauec. Qalaxayi co'ollaq qananoma, nachi maichi l'aalec llalec so ŷaue'c soua nale't so Ita'a. Nachi qaicaalec asomayi, nachi qaŷalauat co'ollaq mashi qaŷanata. Huaña yi shaxadaic co'ollaq qaivi', nachi ña qaicoñico' co'ollaq qaŷaŷin, 'eeta'am qanqoŷin na mañic, cha'ayi ŷataqta naŷa'ac da nloquixac som Qompi caillayi.

Qaq tres caillayi se'esoua Ita'al na Qompi: **Taigoyi' (Juan Tóma)**, , **Huapogoxoyi (Francisco Moreno)**, **Corshe (Juan Segundo)**, qataq so **Juan Burgos**, so Ita'a na Dapicoshec. Qaq ñi'ñi chaalataxaic, nachi Ita'a so Itaua so Taigoyi' le'enaxat da **Gregorio**.

Orlando Sánchez: ¿Qaq co'ollaq qaŷalauat so *capitán*, peta'a 'auaŷaten ca na'aqtaguec?

-- Aja', qalaxayi chochi qai'axattac de'eda 'eetec da nalaataguec. Qalaxayi nam huataxanaq maichi ŷi'igueteta'a nam Qom da ŷi'iguenauga da huotaique da ŷalauat. Qalaxayi na Qom nauana'aguet co'ollaxa somayi, nachi ŷalauat qataq so nallippi. Qaq ne'ena huataxanaq co'ollaq ipalaique lvi', nachi qataq deloctague' na Qom huaña yi **Aviaq Lta'a** yi **Ŷoqovi 'Etaxat**.

Qataq huo'o so lŷa loquixac, nachi maichi huangui so lshidec na Qom co'ollaq qaŷaŷiilec, nachi huo'oi soua ileu'. Mallaqaigueme ctaxa da cada'ac namaxagui so nshidec lamaxasai' ŷashicteec, ŷoqo'oyi huo'oi soua qaŷalauat.

Huaña caillayi, nachi jec yim **Taigoyi'** da nqo'oneu'a cam Ita'a na doqshi da dashilaxanec da qoŷaxaañi na lauo' da qaŷalauattac. Aja', ŷataqta ipacauo somayi caillayi, qataq nachi vichigui da dashilaxanec ne'ena lma' 'alhua.

Qaq yim sa'axattac **'Uriguro**, qalaxayi mashi qaŷoqtegue da qaŷalauat, huasoilec acam sa'axattac lmalate yim *pueblo Resistencia*. Qataq ne'ena 'alhuapi souaxat da qaiteeta'a da imeuo na *dos mil año*, qalaxayi yimayi sa ishit co'ollaxa da ichoxot acamayi, nachi qaŷasaxauaq da qaŷalauat.

Qaq so Qom mayi lŷateuo co'olloxochiyi so **Meguesoxochi**, somayi huo'o co'ollaxa so ñi'iguelaq, cha'ayi co'olloxochi qaividaxat, nachi qailagaxattac somayipi. Qaq cam Meguesoxochi mayi sa qaŷauangue ca qaŷataxangue. Qalaxayi

se'eso lauo' sa ishit da ŷoqta qancoñitañi, nda'a't da qoŷaxaatauec se'eso Qompi, nachi chigoqchiguiña yim le'enaxat da **Ta'lto** [tala ltogec]. Cha'ayi som tala caillayi ñaq ishit da quetapeegue ana *barco* [vapor llale] qalota so lŷateuo maichi lauo'. Somayi co'olloxochiyi chochi qaimaxa't, qai'oda'a't, qaica da ŷoqta ŷaguec nam qaŷalauat.

Qaq dam ŷanagui le'enaxat na doqshi ne'ena 'alhua mayi lma' na Qom **Pampa Rodríguez Peña** da hua'auchiguiñi le'enaxat qanqoŷin namayi. Nagui qalaxayi qaimata'aguet da le'enaxat na Qom, **Pampa del Indio**. Yim **Taigoyi'** co'olloxochiyi qanamauga aso lmalate na lma'. Ime, nachi qanamaxauga so ŷi'aatac, somayi *ingeniero*. Qaq somayi nachiso so ŷoqta ŷami' ne'ena lma' na Qom. Qaq ne'ena Qom ŷataqta qalota, ivida'ague da qoŷiitega *mojón* na lma' 'alhua.

Qataq huo'o so na'aq qataq nqo'oneu'a ca nta'a yimayi, huaña nachi qaŷauo'oi soua lapiiguishel soua alogo mayi qoŷanema da yaqto' lta'a na Qom. Qataq qoŷanem aso *la bandera*.

Qaq yimayi 'eesa da ntoqnapegue' so ltaua **Moreno**. Qalaxayi souaxat aso lashiue cai qanpaxajlec yim **Las Palmas**, nachida da huo'omshe nquiŷa'a't se'esoua ŷale't. Cha'ayi yim Moreno mayi imata'a't acam lashiue na Qompi co'ollaq qaishiiten, deshiitenaxan cam ilotague' yim Las Palmas. Qaq 'eda da huo'omshe npa'aguena't soomayi.

Qaq dam loquixac mayi hua'ague da dapiguem qalaxayi sa saŷaten cha'ayi qaŷoqta, nam lpa'axac mayi ŷaŷaten cha'ayi maichi lpa'axac.

Orlando Sánchez: ¿Qaq se'eso dalaxaic *cashiiqui* chaq hua'ague co'ollaxa ca chigoqchiguiña?

Yimayi caillayi chigoqchiguiña yi **Margarita Belén**. Yimayi maichi lma' na qaica da huo'o ca chigaqa'ague, nachi lauo' na **No'olgaxanaq**. Qaq yimayi qaŷamaq co'ollaxa souaxat na huataxanaq da saq ŷaxanapec na Qompi nam netañalo. Qaq yimayi le'enaxat da **Qachiŷoñi (Pedro Martínez)**.

Qaq yim llalec lŷa so **Taigoyi', Hilario Tóma**, yimayi **No'olgaxanaq** le'ec. Yimayi nataq'en lta'a na Qom *cashiiqui*. Yimayi nachi late'e ayi **Piilaxa** lashi. Aŷim ŷalauat yim lqaŷa mayi qoŷanagui caillayi da lo'onataxac so lta'a da lta'a na Qom, qalaxayi saqaŷaloq caillayi da qaŷalauat huasoilec aca qa'añole. Souaxat da qanllaq da qaŷamaxaguet, nachi qaŷalauat. Qaq yimayi caillayi mashu cada'acolec da do'onataxan da ilo'ogue na Qom mayi lauo'.

Qaq so *ingeniero* mayi ŷi'an co'ollaxa na lma' na Qom le'enaxat da **Juan Mac Lean**, nachiso caillayi so ŷoqta ŷi'an na lma' na Qom. Qaq ne'ena qoŷanem na Qom ivida'ague da *mojón* dapiguem. Qalaxayi namayi qalota na daqat, nachi qaiuotaxanec, deuotaxanec na doqshi, nachi ŷapou'a mpaxat.

Qaq ne'ena 'alhua co'ollaq qoŷan, qalaq qaiŷaxanaique da qoŷaneuo na shiguiŷac lo'oc. **Qaq ne'ena 'alhua 'eeta'am da ŷoqta lshiinaxanaxat na Qom, lashiue so quiyoc lo'oc, chigaxanguio, 'altolec ndague**. Qaq co'olloxochi ime da mashu qai'an ne'ena 'alhua. Qaq yim **Taigoyi'** ñaq neta'atague da le'ego na tala qaq co'olloxochi ishit ne'ena lma', nachi nqochin, naitague ne'ena le'ego na tala.

Qaq yim netaña co'ollaxa le'enaxat da **Co'oxoic**.

Qaq yim **Juan Segundo**, qalaxayi nachi 'eetai' naxa da netaña yi **Ltañi Lai'** (**Zapallar**). Qaq yimayi nataq'en caillayi qoñanagui da huataxanaq le'ec da ilo'ogue na maichi lauo' Qom. Yimayi sa ishit da hua'aqa, qalaxayi Itaxařaxanaxanec yi **Natoxochi** yim pio'oxonaq. Nachi tachiguiña da ři'aqtaxanaxac, iualolec.

Orlando Sánchez: Aja', qalota da ñi'achic řape. Ñitootapeguec de'eda 'ad'aqtaxanaxac mayi ařim 'au'aqtaxaatapeguem.

Nedec 8

Da la'aqtaxanaxac so Nocaayi' (Silvio Rojas) Barrio *Nocaayi'*, Juan José Castelli (11 de noviembre 1.977)

Orlando Sánchez: ŸaqaŸa Nocaayi', na na'aq ña'axaŸaxanaxa ca 'ad'aqtaxanaxac, da 'au'axat da chigoqta'ague na qadhuo' Qompi, mayi Ima' ne'ena 'alhua.

-- Aja', hua'. AŸim sa'axat da 'eetec so chigoqchiguiña da la'axa anam 'alhua co'olloxochi ña deloctac catta Ÿale le'enaxat da **Meguesoxochi**. Se'eso Ÿale maichi Ima' ne'ena, somayi maichi sachigoxosoxoguet. Qaq somayi Ÿataqta deloctague' co'ollaxa na huataxanaq, qaidotega ana 'ogoxonaqte *shijdao* ala qataq na *sable* qataq taquiaxai. Qaq somayi Ÿataqta qaica ca Ÿauo'o ne'ena no'ogoxonaxatpi qataq qalota co'ollaxa na Ÿalauat. Somayi huo'o na huaña da nmatchiguiñi qataq huo'o na huaña da huo'o na Ÿit. Somayi do'ogoxootega ana chicna, pon, taquiaxai, qataq deloctapeguelec na caaŸo. Cha'ayi mashu huo'o na lalo co'ollaxa se'eso Qompi ivida'a ana *huaacapi*, 'ashinapi, qagueta, quetaq.

Qaq ne'ena 'alhua namayi Ÿataqta ndotelec. Co'ollaxa se'eso Qompi sa ishit da lauodeua na doqshi cha'ayi ñaq chita'ague da huo'o na nvittac. Nda'a't na huataxanaq mayi Ÿataqta na'autec, Ÿoqo'oyi nachi delocatgue' se'eso lashilpi ne'ena Qompi: **Shimpi**, **'El-la**, **Moqoit**, **Lcaxaic**, **Yaucañigaxa**, nam Qom mayi Ima' namayi.

Qataq huo'o so na'aq, nachi na maichi Qom Ÿi'oda'alo naua Ima'te ne'ena **Moqoit**, **Lcaxaic**, **Piilaxa**. Huaña, nachi Ÿataqta ndojlec ne'ena Ima' 'alhua, nachi netaña naxa yi **Namaiqui**. Qaq de'eda le'enaxat yimayi, damayi le'enaxat so **Lcaxaic le'ec mayi Ÿalauat co'ollaxa na Qom**. Qaq da lŸa le'enaxat **Nashivic** qataq **'Ele' Lpata'c**. Nachi naamayi, nachi netalguete na lauo' se'eso Meguesoxochi. Qaq somayi qalota so Isallaxauapi, loquiaxaicpi, Itauapi. Qaq nachiso so nnaitague' naxa da huo'o da taigue. Qaq da huo'o da taigue, qalaq 'enuac somayipi innoicteec, qaica ca no'onañi. Cha'ayi qalota - icoff! - qataq sa nŸoteecachi se'eso Ÿallippi.

Qaq se'eso qadapi' qalota na nmate' da delogui' ne'ena huataxanaq. Qataq huo'o na chochi napina'ai'. Qaq lloqo'oyi somayi, huo'o co'ollaxa so na'aq, nachi qaitaxaŸapegue', detaxaŸapegue' na doqshi, nachi qoŸiitego':

"Hua', 'am qadqaŸa, 'am qadapa. 'Onaxaico' da qomi' ñitaunaxa't, 'amo' ñitaunaxai' yaqto' da huo'o ca qomi' nquiŸalo, qalaq qomi' ñitaunaxa't da seloquiaxai'."

Qaq somayi chochi qaŸatenachittac qataq qanmanaqchittac souaxat da nachiso so qaiqalaatac. Nachi chochi Ÿanata da nmanaqchittac na huataxanaq Ita'alpi somayi souaxat da sa qanalo'oguet. Huaña co'ollaxa yi qoŸiitega **Huaaca Lligueta km. 503** co'ollaq taitaqtague' da le'ego so tala souaxat da Ÿiltaxaatac na lauo' souaxat na huataxanaq.

Qaq yim Ÿoqta huaña da qanqajñi, huaña yi nalotta yi **Salaxasatangui**,

imo', nachi qanayicot, taigue qanqoŷin da **Buenos Aires**. Huaña, nachi qailagaxat na lauo'. Qaq somayi co'ollaq qaŷauēc, nachi qaŷauota'a *barco* aso nnotaxaqui, ŷauēc so ŷoqta Ita'a na huataxanaq mayi Itaua so *presidente de la nación*, som qoŷiitega *ministro de guerra*. Qalaxayi huo'o co'ollaxa na Ica'alaxaic nam dauattonaxan co'olloxochi mashi noxonec somayi.

Qaq de'eda noxonaguec se'eso qadapi'. ŷi'axattac naxa aso ŷasodo le'enaxat **Yiguenaxaina'**, llale som lŷa le'enaxat **Pitaiqui**, som lŷa Itaua co'olloxochiyi somayi. Asomayi huo'o yi pe, nachi ŷi'axattac de'eda sa'axattac nagui, 'eeta':

“ŷalcolec - icoff! - co'ollaxa so lŷateuo lauo' Qompi so qadapiyii, somayi lo'o co'llaxa so nlatac llalec, llalec cattac Segda', nlatac doqshi le'ec. Se'eso nlatac llalec co'ollaxa nhuogoxom da nlataxaguec, nachi huo'o so na'aq, nachi no'ottec da ŷi'iguena'a, so huataxanaq Ita'a mayi netaña yi Huaaca Lligueta. Qaq nachiso co'ollaxa so anac da ñi'iguena'a somayi da yaqto' ŷaconeu'a. Qaq som ŷa'axaiqui naŷinapegue' co'ollaxa se'eso huataxanaq, qalaxayi mashi sogote da qaivitot. Qataq anaco' ca lŷa maichi Isallaxaua, nachi 'eetego': «¿Ta'ainco' yi sa 'anman, 'anmanctaxa?, Tén, na'a, 'ico' qomi' cos souaqtaigui na aviaq».”

Qataq mashi noviyi' co'ollaxa na huataxanaq, nachi ŷataqta qan'atachigui qataq nachitac ana 'ogoxonaqte mayi nam Qom ŷamata'ac: nqaigoq ala *mauser* qataq *winchester*. Qaq sa ishit da 'eeta'am aso hua'autec co'olloxochiyi **shijdauo ala**. Qaq lloqo'oyi ishit da qanqajñi se'eso qadapi' **Meguesoxochi**. Huaña, nachi qaŷauēegue que'eca 'alhua **Buenos Aires**. Nachi se'eso lauo' mayi lŷateuo', qailaxatapec. Qataq huo'o na ŷacona na nsoqolec, qa'añole. De'eda lachoxoyic se'eso Qompi.

Qaq de'eda nataq'en la'aqtaxanaxac ca ŷale le'enaxato' **No'oiiyi**. Qataq so lŷa qadapi' le'enaxat **Alberto Burgos**. Soomayi nachi ŷalectaiguilo co'olloxochiyi som qaŷauo'o da nlatacpi, l-latac na doqshipi. Qaq chochi qanalogui co'ollaxa na lauo' so **Meguesoxochi**. Qaq soomayi co'ollaq mashi ŷi't, nachi ñi'iguela'q, qalaxayi mashi huac da sa ŷaŷate'n naua maichi la'aqtaqa.

Qaq co'ollaq mashi qanqajñi se'eso qadapi' Meguesoxochi, nachi huaña da qaicanapec na Qom, qailagaxattac. Qaq aŷim, mashi aŷim huo'o, qalaxayi so ŷate'elpiole chochi aŷim ŷiltaxaatac co'ollaxa, cha'ayi ñaq aŷim qapio'olec. Qaq cai aŷim ŷitolec, nachi ñi'axaŷaxaatega naxa asa'aso ŷasodo da huo'o yi pe da ŷa'axattac da nanoxonaguec se'eso qadhuo' co'ollaxa.

Qataq da 'eetec da ncanaguec qataq da leltaxac somayipi da 'eetapeguem na huataxanaq. Qaq qomi' naxa da pe, nachi sanaqtrañi naua qadapela'te potai lo'ocolec, qataq qarpo' na shiguiŷac lo'oc, sachiguenaqtac na shiguiŷac lapat, pe'elacolec, ta'llamo, shilva', magaxa, qaŷaigui, nŷaq.

Qaq so ŷa'axaiquiolec mayi chigoxoguet so Meguesoxochi le'enaxat da Tanoxochi, qaq somayi nachiso co'ollaxa so lalo asa'aso huaacapi mayi qancottapigui, qaq asa'aso ŷataqta qalota. Qaq co'ollaq nvi' na huataxanaq da icogaxanapec na Qompi, nachi asomayi qai'ottague da le'ego na tala. Qaq nachi tachiguña co'ollaxa qanqoŷin yim nagui qoŷanagui da le'enaxat Huaaca Lligueta mayi tatta co'ollaxa asa'aso huaacapi. Qaq yimayi, nachi huaña da nanoxonaguec se'eso Meguesoxochi, cha'ayi nachi netaña se'eso huataxanaq mayi loxonec somayi co'ollaq huaña yi

Salaxasatangi (Subteniente Perín).

Qaq 'eda da 'eetec co'ollaq qanqajñi se'eso qadapi'. Huaña, nachi qaiuotaxanec aso lañi asa'aso *huaacapi*. Cha'ayi anac so Ita'alpi ana *huaaca* chigoxogue ca **Salta**. Qaq se'eso doqshi, nachi Ima' yi le'enaxat da **La Colón**. Aso *huaaca* sa ishit co'ollaxa da ñaconalec ne'ena doqshi. Qalaxayi co'ollaq mashí nnoxonec se'eso Qom, nachi huo'o aso qaiuotaxanec. Qaq asa'aso *huaaca* huo'o co'ollaxa aso qoñiltaxan. Qaq co'ollaq mashí ñañamaxague da shi'u, huaña nachi ñi'oxodaqta de'eda le'enaxat yim tatta qanqoñin.

Huaña, nachi huo'o na naneltaxan huo'o na taña yi **'Al Lqaic**. Qataq huo'o na taña yi **Co'oi Nyoqo'**. Qaq nataq'en nachiyi yi ñi'iguena co'ollaxa so **Tanaxochi**, nachi netaña chochi ivitta'a da cada'ac da qanmane' na doqshi. Nachi qai'axat cattaq ñale mayi qaichoxoden.

Orlando Sánchez: Chaq ñhua'ague ca pa'aigue que'eca 'alhua mayi qai'iguen'a co'ollaxa?

-- Qomyi pa'aigue da shi'u. Yimayi nataq'en maichi Ima' co'ollaxa so **Meguesoxochi** co'ollaq ñi'odauec so **Piilaxa**, ñi'oda'ague da **Ñaachi Lamol**.

Qaq se'eso Meguesoxochi nataq'en nalaataqa' co'ollaxa na **Santa Fe, Santiago del Estero, Cordoba**, nachi ñachigoxota'ague co'ollaxa na l-latacpi doqshi llalaqpi. Cha'ayi se'eso nashilpi huo'o naxa da jec da iqueuo, nnaictague 'enauac na la'añaxauapi da chochi imeteetac nam lqueuoqo'te nam doqshi, da ivita da qananauga da qaimeteetac na Ima' na Qompi. Qaq nachida da huo'omshi queuoñapigui somayipi, cha'ayi dequiyoxosoxootapeguelec ne'ena Ima'pi 'alhua, cha'ayi ñataqta sa sañashin. Yoqo'oyi ñi'ottapegueguet ne'ena doqshipi.

Qaq se'eso qadapi' **Meguesoxochi** co'olloxochi yaqta'a da qanqajñi, nachi somayi huo'o co'ollaxa so na'aq, nachi noñiitaco'. Qaq co'ollaq mashí ñi'imaxañi, nachi 'eetega co'ollaxa so lauo' Ita'alpi, 'eeta':

"Qalaxasa'actaxa, yi souaxai' maichi qaumiñii da qadco'oxoquii. Qalqa'a añim sa ishit da ñasouaxashit. Moxochaqa qami' iñadauo qome, yaqto' teteguemo' huo'o ca lataxac qanqoñin ne'ena 'alhua qomele. Qaq qaicanapecna. **Qalqa'a huo'o qomele ca shiñaxaua dalaxaic, nca'attalec añim. Hua', qaq ca huo'o ca nca'aleec na chigoxonguit, damayi qadhual.** Qomi' qalaq sa lyac da ñi'qo'onaxau'a. Cha'ayi ñi'iñi shiñaxaua mayi nta'a qomente', qaq qomi' loxonqa qome. Ime, de'eda la'aqtac. Qataq noñiitac somayi."

Qaq de'eda nachida da la'aqtaxanaxac aso ñasodo mayi sa'axatta'pe ne'enaua la'aqtaxanaxaco, cha'ayi asomayi ñataqta sevidalec. Qaq se'eso nachoxoyic mayi souaqaigui ñataqta sa la'axaic. Qaq qomi' ñaqpiolec mashí ivida'a da sachiguenaqtac na **toxotoq, shiiquioxoi**. De'eda lachoxoyic se'eso qadta'alpi. Qaq mashí qañoqtegue de'eda sa'axattac qataq mashí qomi' nsoxodolqa.

Nachi huo'o so na'aq, nachi se'eso qadta'alpi nqo'ona cattaq shiñaxaua

nanoicnaxaic. Somayipi chigoqchiguiña caillayi yi **Salaxasatangui (Subteniente Perín)**. Nachi nqo'ona yi **Qa'im Lta'a**, qaq cai qaivida se'eso ñale nanoicnaxaic. Nachi somayi huo'o so na'aq, nachi damaxosoxoolec da qai'ot so nshidec. Qachi 'ena'amso' da sochi l-leuaxaqui naq'en so lauo'. Imo' somayi, nachi qaiñaxana so **Dashi'chi, Desaic, Juan Carlos**, nachi qoñitega, qoñiita':
 "Qoquiño' qome, qavi'igueniña'a ayi *huaaca*".

Qaq soomayi ñauo'o so lañipi da qañi'iguena'a aso *huaacapi*. Nachi qan'odelec, qanvidaxat, nachi qaiqui'axanec na Qompi. Qaq nachaso caillayi aso qañasoilec, nachi qañañiilec na Qompi, nachi huo'oi soua ile'u.

Qaq añim qataq so ñaloxouapi mashi sevidaq peta'a naua '*oocholqa* vi'iyi. Lloqo'oyi mashi ñataqta sañaanataxanaq, naua qodogolqa qalaq lo'oc na shiguiñac, qataq qadpo' na shiguiñac lo'oc, qataq na pogoyaq qaipaxatta. Qaq se'eso nanoicnaxaic mayi 'eetega da '**oiquiaxai**, somayi nachi lauo' na **No'olgaxanaq** nam lauo' so **Taigoyi'**.

Huaña caillayi qataq huo'o da ncanaguec na Qom souaxat de'eda ñi'ot sa ñañamaxañi, la'axaictaxa asom qan'odec *huaaca* yi ñataqta saq llalole qalota. Qaq nachaso asom ncanauac caillayi ne'ena huataxanaq.

Qaq se'eso 'oiquiaxai, nachi ñamaxangui caillayi na Qom se'eso lshidec Ita'adaic. Somayi peta'a ivi' na *shinto cincuenta* yi locta. Qataq cada'ac da qañatangui, ñoqo'oyi na huaxadenaqolec, nachi sa naloshiguem, nda'a't na logodaic mayi taiguet. Qaq se'eso nshidec ñataqta hua'aqtot co'ollaxa qanqoñin so loigue so aviaq, cha'ayi yi'iyi 'alhua **Qa'im Lta'a** yi ñataqta qalota na aviaq Ita'adaic.

Qalaxayi qalota na nca'aleec, datauec. Qaq nam inoxongui se'eso nshidec, nachina na ileu se'eso na'aq co'ollaq qañañiilec so Qom. Qaq so ita'alpi datauec caillayi, ñi'iguenoigui so aviaq souaxat da qomi' ñiltaxaata'pe. Nachi ñapaguetaque da le'ego aso lachiugue se'eso Qompi 'eltaxaic. Aso lachiugue ñataqta late'edai qalaxayi sa qaiqalan. De'eda lachoxoyic ne'ena qadhuo' caillayi, na poltaq, qalaq chochi qanqapeguelec.

Orlando Sánchez: Qaq que'eca ñale mayi lo'onatac se'eso nshidec ¿chaq 'eetec ca le'enaxat?

-- Qomyi le'enaxat da **Quiñoiyi**.

Nota: **Qañañaten da ñoqta le'enaxat nachi No'oiyi.** Nachi sa natena't ne'enauc ne'enaqa'te.

Somayi ñi'ot co'ollaxa da l-leuaxa se'eso qadhuo'. Qaq 'enauc somayipi **maichi ita'alpi**, somayipi nataq'en **pi'oxonaqpi**. 'Eda de'eda ñauanaqchic.

Qaq se'eso sa'auaxaateec ña'aqtaxanaxac, qalaxayi somayi ña'axañaxanaxac souaxat naxa da ñi'axañaxaatega aso ñasodo mayi ividalec.

Ŷoqo'oyi nagui aŷim qalota da iuogoxoqtaxanaxac, itelaqtaxanaxac ne'ena soota'a cha'ayi aŷim sevidalec se'eso qanque'ejnaxac.

Qaq mashu pe caillayi, nachi qannattapigui se'eso Qom le'ec mayi dasouaqtaxan da chaq qoŷiitec da huo'otaq qaŷalauat, qalaxayi huo'o so **Taigoyi'** illapec. Qaq na huataxanaq mashu ŷataqta natachigui na Qom da loxonec. Qalaxayi huo'o so Taigoyi' da iŷaxanaique so auot Ita'adaic. Nachi ŷataqta nqapectapigui caillayi ana lalo *molapi* so huataxanaq.

Qaq mashu qaŷoqtegue de'eda, nachi nviyi' caillayi so le'enaxat da **Araujo**. Huaña, nachi ŷi'oqta qaitaxaŷapegue' so **Taigoyi'**. Qaq somayi Itaxaŷaxanaxanec caillayi so le'enaxat da **Gregorio**. Nachi 'eetego' se'eso doqshi le'ec, 'eeta':

“Qonapega damayi qom ñaq queta naq'en de'eda la'axa, nachi nagui ñiqanaxa't qome. Qaq qom nañaaxañi naq'en qalaq ŷi'axat nagui”.

Nachi se'eso **Araujo** 'enapeco':

“A'i, cha'ayi aŷim ñanaŷa de'eda ŷaqaŷa da ñi'aqtaxane' da yaqto' qomi' nqaŷa't. Qaico' qome ca na'autapiguishiguem da ŷi'ot ca la'axa, yaqto' qom huo'o 'enauac da qadlagaxayic, qataq nachi tachiguiña da qomi' seloquiaqtega't.”

Qaq huaña caillayi, nachi tachiguiña se'eso ncanaguec ne'ena Qom mayi maichi lma' ne'ena 'alhua mayi souaqta'a nagui. Qaq som **Taigoyi'** dalaxaic. Somayi nashiguem co'ollaq mashu qaŷoqtegue so qadapi' **Meguesoxochi**. Qalaxayi somayi nachi ŷa'axata'aguet co'ollaxa se'eso lŷa.

Qaq nachi ŷi'axattac naxa asom sa'axattac ŷasodole, qataq so ŷape, **Qadaqsoyi, Laanaxachi**. Cha'ayi 'enauac se'eso ŷapiyilpi, huo'o yi pe qalaq qai'axattac se'eso nachoxoyic, da huo'o na qaica ca lapo' se'eso ŷallippi.

Qaq nagui qomi'olqa **qoŷinac naxa da sa qadma' ne'ena 'alhua mayi illitac co'olloxochiyi se'eso qadapiyilpi**.

Qaq nachida de'eda ñaq queta shipegaxanaxa. Huo'o yi na'aaq, detaqa na doqshi Ita'alpi, qalaq 'enapec itauan na choxodaq. ¡Qalaxayi qaica! Nagui mashu yaqta'a da qaica ca qadanataqa'. Qomi' nmaxaguilo ne'ena doqshi, deuotaxanec na 'alhua mayi lma' se'eso Qompi.

Aja', 'eda da ŷi'aqtaxanaxac, qaq nachi tachiguiña.

Nedec 9

Da la'aqtaxanaxac so *Qapap* (José Alsina)

Pampa del Indio, Chaco (11 de noviembre 1.977)

Orlando Sánchez: Ñape, ña aŷim 'au'axatem ca 'eetec co'ollaxa ca chigoqchiguiña so qadhuo' Qom, qataq ne'ena lma' 'alhua somayipi.

-- Aja', aŷim sevidalec co'ollaxa so **Taigoyi'**, so qadta'a mayi chigoqchigui caillayi aso *destacamento* ne'ena lma' somayi mayi sonaqtaña nagui. Qaq somayi yi'oqta 'eesa da huo'o co'ollaxa da nloquiaxac, nloctapeguelec ne'ena 'alhua qataq na lauo' Qom. Qaq nachisouate' mayi sevidalguete som **Taigoyi', Moreno, Juan Segundo**. Qataq soomayi ŷataqta huo'oi caillayi naua lapaxaguenataxanaxaco, cha'ayi huo'o yi na'aq qataq soomayi qomi' iŷaxanguelo, nachi qomi' ŷapaxagueeta'pe cam sataqteuga.

Qaq 'eesa da huo'o cattaq pa'auac qalaq nnegue'taq ca ŷauana qaica cha'ayi 'eeso'yi aŷim 'auloto'ot, aŷim nogotolec co'ollaq nachatta'pe soua ita'al qaq ña'axaŷaxategalo naua l'aqtaqa.

Orlando Sánchez: ¿Qaq hua'ague ca ŷoqta 'auachigoqchiguiña?

-- Qomyi nachina ne'ena 'alhua ŷañoqo', cha'ayi nachina na lma' soua ita'al. So ŷape' le'enaxat da **Qayichiyi**, so lta'a le'enaxat **Qatenoxot** qaq aso ŷate'e le'enaxat da **Chiyaxai**. Soomayi nachi lauo' na **No'olgaxanaq**.

Qaq so **Meguesoxochi** co'olloxochi jec, nachi chigoqchiguiña da nlagaxatapec na ŷalesat. Qaq co'ollaq ñaq datata'a't, nachi huaña yi **Tacai**, huaña yim qoŷanagui da **Indio Blanco**, qaq nachiyi yi chigoqchiguiña co'olloxochi qaŷauac, qainotaxaneuo so lauo' som lŷatreuo somayi. Qaq nam laŷipi 'eetego' somayi 'eeta':

"Meguesoxochi, qoqueuo, qoca'aisalo qomi', 'etem da qancanaguec."

Qaq somayi maichi nañaneuo. ŷoqo'oyi iŷaxanguelo co'ollaxa na lauo', nachi 'eetega, 'eeta':

"Maichiyi ca nasapatta. Qaq ca jec, qolaq, ñañanaq yaqto' ime da loquiaxac."

Huaña, nachi 'enuac da qaiŷoxoñi nam ca'ategue somayi.

Orlando Sánchez: ¿Huo'o peta'a na ishit da ñi'iguelaq co'ollaxa nam l̃yateuo somayi?

-- Aja', hu'o na ñi'iguelaq. Som llalec aso ŷa'axaina' l'enaxat da **Chiyaxai**. Qaq nachiso so ŷi'axattac da neta'ague da **Tucuman** se'eso Qompi. Qaq asa'aso ŷa'axaina' mashi huac da sa ntoueelec se'eso llalec, cha'ayi mashi ŷataqta ŷa'axaina' qataq mashi qalligueme da nauaañi, qaq soomayi mashi ŷataqta ŷapaga'q, cai novi't mashi ŷa'axaiqa. Qaq soomayi maichi qadhuo' lashi't.

Qaq so *cashique* **Moreno**, nachi lma' na **Las Palmas**, ŷataqta maichi lma'. Qaq so **Taigoyi'** qalaq lma'na ne'ena **Touaxadaale**. Nachi naña so lma' qataq nachi huaña co'ollaq ileuo, ilem so daloxo.

Qaq cai ñi'iguenauga na Qom so **Capitán Solari**, qalaxayi na Qom qaica ca ŷasouaxat. Somayi sochi huotaique da ŷacotelec da dalaataxangui, qalaxayi somayi ŷalauat na Qom huañacnaxa yi **Qa'im Lta'a, cañi so nallippi**. Qanachi tachiguiña de'eda nloquiaxac na Qompi, 'eeso'yi hu'o'oi naua l̃ya't qai'axatta'pe qalaxayi dalaxaiqa. Qalaxayi aŷim qalota da ña'achic cha'ayi ishit da hu'o'o de'eda ŷa'aqtaxanaxac.

Qapap la'aqtaxanaxac de'eda.

Nedec 10

Da la'aqtaxanaxac so **Maqaic** (Moreno Segundo)

Lote 11, Pampa del Indio, Chaco (11 de noviembre 1.977)

-- Cai ñaq sonata'atague da le'ego na tala qataq so qantesoqo' **Taigoyi'**, nachi sonaqtaña yi **Co'xoic**. Qaq yimayi caillayi dalaxaic da qailonec da le'enaxat da **Mayordomo**. Qaq se'eso vi'i cai, anac na Qom, ñataqta nqalqoqta. Qaq cai nvitta ne'ena 'alhua, huaña nachi qanaloqchiiñi. Cha'ayi ne'ena Qom caillayi nale'ena da huo'o ana lalo *huaaca*, ñataqta qalota asa'aso *huaaca*, *caaño*, 'ashina, qagueta, quetaq.

Nachi naxa da iviteuga yi *domiingo*, nachi qaltaq laponat, nachi somayi ñapaxagueetapeguc da lo'onataxanaxac na Qom, 'enapec naxa da la'aqtac:

"Qantouñiita'aco' qome da qadachoxoyic so lya na'aq. Qaq nagui no'on da do'onataxan ca shiñaxaua, ñaani naua lqodolqa, cha'ayi mashi ñaqataxalec ne'ena qadma'. Qaq ñoqo'oyi ca shiñaxaua ñi'imaqtapec, qaica ca deno."

Qataq 'eetega na Qom da qaica ca ñi'iguetta'a ca lya da ñalauat. Qaq ñoqo'oyi cai ñividaxata ne'ena 'alhua, nachi ñoqta qalota se'eso ña'axaiquipiolec huo'o na ñataqta ivitta'a da nqapectapigui'. Qalaxayi ñaq hueta't da choxodaq na Qom, ñoqo'oyi ndoteec da ñi'ipiaxac, chaqdata mayi deca'altapigui. Qataq ña qanallictac na pe'elac, cotaque lamiño, lhuaxai, qañagui, lagaxadai lcom, qataq na chaic lcom.

Ñoqo'oyi yimayi caillayi ñataqta lta'adaic da na'axaleetapeguc ne'ena lauo' da ñataqta do'onataxan naq'en. Qaq nagui 'eesa da ñaq huo'o da qadachoxoyic, qalaxayi sa ishit da natenguat se'eso pa'auac cai ñaq qancaatague' na huataxanaq.

Qaq yim ita'a co'olloxochiyi chigoqta'ague da **Corrientes**, nachi hueta'a co'ollaxa na **Las Palmas**. Qataq nachi chigoqchiguiña co'ollaq naigue ne'ena shi'u qataq aso ñate'e nachi chigaqa'ague damayi. So ita'a le'enaxat da **Paxanaic** qaq aso ñate'e le'enaxat **Rouaichi'**. Qaq somayi na doqshi da le'enaxat **José Segundo**. Yimayi caillayi nachiyi yi lya nale yi **Taigoyi'**.

Qaq ne'ena Qom cai nvitta ne'ena 'alhua, nachi ñataqta danaxaatac. Qataq ne'ena Qom huo'o so na'aq, nachi taigue da dapiguem cha'ayi qañi'iguena'a. Qaq co'ollaq ime da no'onataxanaxac na *caaña*, nachi ñi'iguelaq. Qalaxayi huaña caillayi, nachi huaigui so napijna. Qaq cai nviteuga ne'ena lma', nachi qalota so ileu, ilem se'eso napijna.

Qalaxayi mashi qañoqtegue caillayi da qai'an ne'ena 'alhua. Nataq'en caillayi sauanaqta'aguet se'eso 'alhua l'o. Somayi qaca aca nado'o. Ñoqo'oyi cai temaq da dedaxan, nachi dola aso *ntiinta* lañi' cha'ayi najñi. Nachi qataq qailotaique cam *ntiinta* ivitta'a da qañanata. Nachi ñi'ot aso lmalate ne'ena 'alhua, qaq se'eso doqshi le'ec chigoqta'ague caillayi da **Buenos Aires**. Qaq añim qataq so pichoqo'olec **Huoñim (Florencio López)** qataq so **Chalataxaic**, naamayi

nataq'en lamaxa'shi yi *cashiiqui* mayi qantesoqo'. Qaq yimayi caillayi mashi huo'o aso na *bandera* netaña yi nqasoxoc.

Ŷo'qooyi huo'o so na'aq, nachi detaqtagui na Qom, 'eeta':

"Qomoxochictaxa so'onaxanaqtaco', seconnaxalec na qanqasoxoc."

Huaña, nachi Ideetac na ŷa'axaina'pi qataq dañacootac so l'enaxat **Daquesoxochi** mayi **Piilaxa** le'ec, huota'a aso lteguete. Nachi huo'o da nlagaxayic, tonaxac lta'adaic se'eso na'aq.

Qataq mashi qaŷoqtegue se'eso na'aq, qataq anac so daloxo. Nachi somayi (Taigoyi') caillayi inattac na Qom, 'eeta':

"¿Chaq hua'ague ca shinaqtec?"

Nachi aso lhua, 'enapec:

"Qanaviquiiuo qome na Qom dalolaxaicpi, cha'ayi qoŷinapec yi *doosolqa* qome caua ile'u, qaŷaconeu'alo."

Ŷome, nachi qanauegueuo na sa no'onpi. iCoff! Na Qom imattaña yi lma' yi *cashiiqui*. Nachi se'esoua na'axa'te ñaq jec da l-leuaxa se'eso Qompi capegueueega't. Qaq se'eso na'aq ñaq huo'o so l'enaxat da **Piaxaic**, Piilaxa l'ec. Qaq nachiso so idotapegueec na pannaqa'pi. Qaq huo'o so na'aq 'eeta'am nagui [las tres de la tarde], nachi nateuguena aso qa'añole, qanashiltagui, qaŷauegueta yi lma' so qantesoqo'. Qalaxayi nachiso se'eso avit qaidouec, ileu.

Ŷoqo'oyi nachi anac yim llalec yi qantesoqo' da icoyiguen na lauo' Qom da yaqto' maichi datauec. Nachi cai mashi qaŷata'ague aso nala' se'eso na'aq ña nqomida't na Qom, datauec, qaiŷalata'a't na 'atetpi *huaaca*, qagueta, quetaq, 'olgaxa qataq na nanguishicpi cha'ayi mashi danaxaatac caillayi ne'ena Qompi. Nachi ŷi'iguetague da tala l'ego, qaŷi'iguena yi l'enaxat da **Qarol Lai'** (Formosa).

Huaña yimayi, nachi qataq qanallictac na nŷaq, qalqa'a pa'atauo na Qom, netaigui na lauel na aviaq. Qaq yi pe, nachi chochi na'axaŷaxaataña 'ena'am da ŷoqta ŷallippi ca qañi'itaique da huo'o ñi ŷa'alaq na nogotolec. Qalaq qaŷapogui na alap, cha'ayi qai'aqtega naxa na detaqtega't qataq huo'o na yi'oxootac, qai'aqtega. 'Enauac 'ico' da ŷoqta ŷallippi, de'eda 'eetec caillayi se'eso leguemaxaic daloxo mayi naguelecna se'eso na'aq.

Qaŷoqtegue, nachi qada'axaŷaxac ca Qompi lta'i, huaña yi toue, chochi qaŷapolec que'eca shiŷaxauapi.

Coppa qataq qai'axat yi qantesoqo' **Taigoyi'** ileu, cha'ayi naxa da huo'o na qaila'a da sa no'on. Nachi qaŷalata'a't, na'aictaxa da huo'otaq 'alo, nachi cauegue' qanqoŷin na llalec, lamaaxa da nataq'en sa no'on. Nachi qaltaq jec ne'ena Qom, pe, qalaq nachi' en'am quetagui, lachitac, noŷinegue ana lalo qagueta. Qaq huo'o caillayi so ŷale qaŷalata'ai' aso late'e, maichi ileetrañi co'ollaxa.

Qaq cai mashi qaŷoqtegue de'eda mashi ntochiguiñom, nachi naualecta'ata se'eso iuo' ŷa'axaiquipi mayi qomi' ŷiltaxaata'ape caillayi. Nividaxata na **La Pampa** qalaq ŷataqta huo'o da lchic, chaqaic.

Qaq co'ollaq chochi jec ne'ena Qom, nachi nviyi' co'ollaxa so **Negro**

Cóceres, Federico Heffner, Juan Alemán qataq so qaŷamata'ac da **Taragui, Tito** da lŷa le'enaxat. Qaq shiincolqa caillayi se'esoua doqshi lashi' mayi na'autrelec ne'ena.

Qaq ne'ena 'alhua co'ollaxa, nachi hualec aso 'ico' qagueta qalaxayi late'edai, l'enaxat **nauenec**.

Huaña caillayi, nachi qoŷanagui da *cashiiqui* yim llalec so qantesoqo' Taigoyi' l'enaxat da **Anastacio Tóma**. Qataq qaŷauo'oi caillayi soua alogo. Nachi qai'ot so na'ashaxac so *25 de Mayo*. Huaña qataq nalota't na Qompi cha'ayi mashi 'enauac da nagueuo nam 'eltaxaicpi.

Qaq ne'enaua Ita'u so Taigoyi', **Hua'ainolec (González)** qataq **Tenaxanaxaic (Gregorio)**, nam ŷataqte' nale' yimayi caillayi.

Qaq nachi tachiguiña de'eda ŷi'aqtaxanaxac.

Nedec 11

Da la'aqtaxanaxac so *Neguetaxaiyi* (Juan Galicio)

Barrio Nam Qom, Sáenz Peña (11 de diciembre 1.979)

(Qaq so lasouaxaqui so na'aq 7 de setiembre 1.999)

So ñoqta Ima' yi Pampa Argentina, **Micai Ltai** le'enaxat **Maño'**. Qaq na doqshi le'enaxat **Viejo Moreno**. Qaq so ladonaxanec le'enaxat da **Yoxosoxola'**. Qaq aso lhua le'enaxat da **Yitaxan**, asomayi nachi llale so Maño'. Qaq so **Laureano**, nachi laual so **Martín Chinai**.

Qaq ne'ena Castelli caillayi le'enaxat da **Paxangui, Mala', Auoc, Lachiugue, Micai Ltai, Chaiqui Lamo**. Namayi co'olloxochiyi nachi huetalec na mañic.

Qaq som **Teploxochi**, qalaq Ima' yi **Lachiugue (Miraflores)**. Somayi nachi laualpi ne'ena Sooriapi, somayi nachi lña't soua **Palqon, Cora', Machado**.

Qaq na **Pozo Tooro**, qalaq nachi Ima' so **Sauan, Saashinaq, Laasoyi, Qadol**. Qaq soomayi, nachi lauo' le'ec so **Polenta** mayi Ima' caillayi na **Legua 17** qataq yi **La Matanza**. Qataq so **Durán**, nachi Ima' yi **Tres Isletas**.

Qaq na **Micai Ltai**, nachi Ima' caillayi so **Berdeja** qataq aso lhua le'enaxat da **Damiana**. Copa'a da nviyi' somayi. Qataq nviyi' so **Fortoni** som ña'ayiñi caillayi aso *carpinteria*. Ime, qataq nvi' so **Pachon** qataq so **Mario Pellozo**.

Qaq yi'iyi **Huaaca Tagoxoi**, nachi huaña caillayi yi qalagoxoñi Qom. Qaq yimayi nagui qañamata'ac da **Comadelec**.

Qaq yi'iyi **Pozo Tooro**, qaq na Qom ñanagui da le'enaxat da **Tooro Nñomaxaqui**.

Qaq ne'ena **La Tambora**, qalaq nachi netalec caillayi so **Talliyi** qataq so **Loqoi**, netaqlec añi **Lote 24 La Matanza**. Qataq so le'enaxat da **Sotaxaic (Luis Perayra)**, nachi llalec so **Celestino Perayra**.

Qataq aso **'Agueshi**, qataq so **Loqoi**, nachi lapi' so **Huaneraxai**. Qaq co'olloxochi qaica so Huaneraxai, nachi qataq qañatalec so llalec le'enaxat da **Chonaxat**, som Ita'a so **Loqoi** qaq aso lhua le'enaxat da **'Ashaate'**. Qaq asomayi nachi Ima' yi **La Pampita**. Qaq da ñoqta le'enaxat yi'iyi 'alhua **Laataqa' (La Matanza)**. Qaq yimayi nagui le'enaxat da **Legua 5 La Matanza**. Qaq nachiyi yi nalaataqa' so **Chonaxat** qoi so **Loqoi**.

Qaq yim le'enaxat da **Lca'achi Lhue (Pampa Vargas)**, yimayi qoñanagui de'eda le'enaxat cha'ayi nachi huaña co'ollaq qaiuaxanoigui na alap ca nta'a, nachi 'edoigui ana lhuepi.

Qaq na **Pampa Aguará**, qalaq na Qom ñanagui da le'enaxat da **'Olgoqole** qaq yim nagui le'enaxat da **Pampa Gallo** qalaq le'enaxat da **Qoño**

Ltoxonaxaqui. Qaq yim **Palangana** le'enaxat da '**Apaxa Lai'** [calabaza] qataq qoñanagui da detoxon, cha'ayi nachi huaña aca 'alo co'ollaq qaito ana l-llicte, qaq nda'a't aca lasogue mayi ñachi cam shiguiñac mayi huac da ito.

Qaq som **Huasai** mayi Ima' yi **La Reducción**, nachi llalec so **Dauotaxai**. Qaq somayi, nachi llale aso **Choxodai (La Róoña)**[*la rubia*], asom lhua so **Laaro**, qataq so **Grilo Soxoic** qataq so **Ramón Chará** qataq so **Shiuaiyi** mayi netaña yi **Lote 40**. Qaq somayi, nachi llalec so **Dosai, Daxasoxouaic**.

Qaq se'eso na'aq ña qañalecta'aguet so Qompi le'enaxat da **Qallaxaic**, lauo' na **Moqoitpi** qataq som **Ñimqa**. Lloqo'oyi huo'o caillayi aso no'onañi le'enaxat da **Maria Ñemqa**. Qaq nagui ñaq huo'o na lauo' netaña yi **Lote 40**.

Qaq cai huo'o so **Daloxo**, qalaq vichigui cai saxague da **Pintado**. Qaq so qadañipi qalaq taigue da **Ledesma**, nachi cai, ñi'iguelaq, nachi huaigui se'eso daloxo, 'eeta'am da huetoigui so *l'año* 1919-1920. Na Qom cai jec qalaq ivi' 280 na ñallippi qataq na 'alpi ivi' 60. Qadataxala' caillayi yi *cashiiqui* **Taigoyi'**. Qaq na lañipi Qompi, qalaxayi ñaqa'a so lataxala'pi.

Qaq huaña caillayi na **Sáenz Peña**, nachi ñachiguiñi na Qom so daloxo, nachi ñataqta qalota so ñalauat. Qataq qalota so sochi hualec na no'onaxa, nachi sa ishit da qailayíñi. Qaq nam nsoq co'olloxochiyi, nachi sa ishit da huec somayi. Nda'a't nam sa ishit da npelec, nachina na ilem so daloxo.

Qaq na **La Pampa**, qalaq nachi Ima' co'ollaxa so le'enaxat da **Maisoxochi, Dashiloqyi, Carancho, Peloi**.

Qaq ne'ena **Saraaviapi** mayi netaña na la **Colonia Chaco**, nachi lauo' na **'El-lapi**. Qaq namayi nachi nda'aguet na **Moqoitpi**. Qaq namayi nagui nda'a't na llalaqpi mayi no'onañi ñaq huo'o. Qalaxayi mashi sa detaxaiguilo naua la'aqtaqa, nda'a't na Qom la'aqtac mayi ñañaten qataq na doqshi la'aqtac.

**Na Imalate da le'enaxatpi nam Qompi
qataq na Ima'pi mayi
No'olgaxanaq, Dapicoshec, Qolpi, 'Eraxaic, Ýolopi, Huaguillot**

1. Antepasados de Do'xoi:

Na chigoxoguetpi so Do'xoi: Yi'igui, Shillaxachi', Teploxochi.

Nombre de sus esclavos: *Angelita Estrada*, Saban , Coori', Huotato, Chicauac, Ýaqteuai, Toxouaic, Yaxamec, Yilochi.

Nombre de los máximos jefes de clanes: Cañiiyi, Neguetaxaiyi, Ta'allooqui, Huaneraxai, Pitaiqui (huo'o aso lashiide), *Manuela*, (Ilale so Meguesoxochi), Qanoxochi, Tanoxochi.

Nombres de jefes de familias numerosas: Bachooyi, Matoli, Yinqai, Qa'alaq, Daýaic, Sariiche, Dañi'che, Paýaxaqui, So'olche, Ñiicoyi, Shiquiau, *Tolaaba*, Piguiñi, Qoýaxaqui, Taigoyi', *Juan Bautista*, Chi'chaxauaic, 'Icaic, Qadeno'oi, 'Erasoi, Nhuena, Ñaxanqai, Dalqoi, Palaxauaic, *Burgos*, Chiýoolli', Palqon, Ta'aiñinoqñi, Huaqui'i. Quiýaxaic, Ýaxosoxoic, Dashi'chi, Nacha'yi, Ýoxodaic, Saxasoxonaq, 'O'ýo' (Lcaxaic lashe') No'oiyi, Qami'daic, Corbácho, Pisoni, Dojnxai, Noxoýaq, Shinshaxala', *Cabito Leiva*, Loyin, Shiuen.

So nta'a mayi qanauane': *gobernador Juan Vicintini*, qaq na huataxanaq: *Montenegro, oficial Niski, Abana, Berdeja, Mac Lean.*

So nashilpi mayi Ima' yi Yaicangui (*Resistencia*): Nanetoxoi, Soqolec, *Paula*, Soxoýaloi, Shinaqqi, *Cambá*, Neenoqyi, Paicari, Sa'anaxai, Poxonaxayi, Naualooyi', Huaneraxai (*Rico, Inglés*), Cañiiyi, No'oiyi, Neguetaxaiyi, Qanaxachi, Shintaqqi, Naxadaic, Huanaxayi, Shinoqoiyi, Pedaxauaic, Qañaxachi.

Na Ima' yi Ponaguis, Taxalas, Coral, Quiyoc Lvique: 'Illiiyi', Peloi, Taigoyi'.

Na Ima' yi Locaic No'onaxa: Chonaxat, Loqoi.

Nombres de los lugares de asentamientos y choques con militares:

Lachiugue, *Coral*, Campo del Alemán, *Huaaca* Lligueta, *El 503*, Dachipiaapigui, Ñaachi Lamo, Locaic No'onaxa, 'Ele' Lpata'c.

Na huañalo da loquiaxac: Piýo' Lauac, *Tooro* Nýomaxaqui, Da'ailoshe' Lai', Qa'alaq Ltai, Micai Ltai, Chaiqui Lamo, Nallin Lai', 'Olgoqole, Lca'achi Lhue, Chiguiyiiquic Nnoinaxaqui, Laataqa', Qochiiñi Lai', Coqta Late'e, Naucole, Huataxanaq Nalliuo, Viýooyi Lai', Ponaguis, Pioq La'asat, Locaic No'onaxa, Ýa'axaina' Padenaxana'ata, Salaxasatangui, Qovi 'Etaxat, Tala Ltoguec, Lchigo, Qa'alaq Ltai, *Pozo del Indio*, Qochiiñi Lai', *Santo Domingo*.

Qaq naua lýa't Ima'te na Qom: Lchigo, Huedai Lai', Ýolo Laqaic, Nashivic, Leguemaxai Laue, Toxonaxaqui, *Mola* Ýa'alaq, *Tooro* La'aite, *Tooro* Lshide,

Qa'alaq Ltai, Lachiugue, Qoŷo Ichiŷa'ata, Lapelole, Micai Ltai, Mala', Chaiqui Lamo, Lca'achi Lhue, Da'ailoshe Lai', *Palo Mercado*, *Santa Victoria*, Dashigui', Nachicyi (No'olgaxanaq le'ec).

Qaq so chigoxoguet, nachi lauodeua co'ollaxa na: Shadóouapi, Shimpi, 'El-la, Yaucañigaxa, Qallaxaic, Moqoit, Piilaxa, Lcaxaic, Sotegaxaic, Ñimqa, Mashicoi.

Huo'o na **chigoqchiguiña** da **Corrientes** qataq **Yaicangui (Resistencia)**.

Qaq na Ima'pi:

Quiyoc Lvique, Taxalas, Shaxadaic, Cosole, Pantaic, Coqta Late'e, Touaxadaalñe, Tacai Lana'q, Pioq La'asat, Conaq Lai', Qochiiñi Lai', *Coral*, Hualliquixai Naship, Qa'imoolec [qa'im imoolec], Taqaaq Lai'.

Qaq so ŷoqta Ima' yi'iyi 'alhua mayi pa'auéc le'enaxat da: **Pananqui**.

Qaq soua ŷale't mayi **'oiquixaiqa**: Maisoxochi, Shillinchin, Yiguiŷaayi, Qatoxoqui, Nayaxaiyi.

Qaq so Tecolqui', Dashiloqyi, Nachiyi, nachi llalqa soua Nachicyi, Meenaxan (lasoshi'c so Taigoyi'), Tañiiche, nachi laŷipi soua *Gregorio*, *González*, *Ramón*, Tenaxanaxaic, Dañiyyi, Laŷoxonaiqui, Ñicnaic, Qanasoqui', 'Onaqui, Desoqui, Natoxochi, Daañi, Qachiñiyyi, 'Elenqai, Peloi, Hualesoi, Po'ro', Qapap, Tocot, Hua'ainolec, Coraxai, Qomoxoñi, Deguenaxachi, Neguesoxoiyi, 'Orashe', ŷiiraxachi, Teguemachchi.

Na le'enaxat so ŷa'axaiquipi mayi nauaatague' naxa so **Dashiqloyi**: Taraxat (Qolpi le'ec), Yigueloqoiyi, Bachooyi, Qaraxasoxoi (Dapicoshec), Dañiyyi (ŷolopi le'ec), Liche, ŷaqaaroi, Llisoxochi, Huandaxai.

Dashiguemaŷi, loxonqa soua llalqa so Nayaxaiyi: Cesaiqui, Dashigueto'qui.

ŷoqo'oyi so Nayaxaiyi ŷalauat se'eso Dashiguemaŷi. Huaña, yi qoŷanagui da le'enaxat somayi, Dashiguemaŷi.

So Capitán Solari, nachi lalaata'c soua Dashiloqyi. ŷacooda aso lo'ogonaqte qataq aso alom. Asa'aso lo'ogoxonaqte hueto'ot co'ollaxa so Chiguilla', nachi imenot so *Miguel Veda* mayi Ima' yi *Tres Isletas*.

Qaq na le'enaxat na 'alhuapi mayi ŷa'axattac: Yaicangui, Moqoit Lqaigo, Aviaq Laataxaqui, Qochiiñi Lai', Huqo' Lai', Ltañi Lai', Chipliixaisat, Co'xoic, Qarol Lai', Qa'imoolec [qa'im imoolec], Piaro'che, Chigaxanguio Lai', *Alto Alegre*, Salaxasatangui, 'Omqaic, Huedai Lai', *Palo Santo*, Qashe Lola, Daua' Nashec, 'Ele' Lpata'c, Chemole, 'Olgoqole, *Estancia Ojalo*.

So ŷaqaaroi, lapo' so quiyoc lo'oc qataq nado'ootaña so lo'oc lqaic na quiyoc.

Cashiiqui Francisco Moreno: Huapogoxoyi.

So nta'a **gobernador Iglesia Páez, Juan Mac Lean** mayi qanauane': *Cashiiqui Moreno*, 'Anchinn, *López Baltazar (Las Palmas)*.

2. **So Shiuen**, Quiŷaxai, nachi Ita'a' so Shiquiau, mayi Ima' co'ollaxa yi Tacai Lana'q, Piguiñi, Do'xoi, *Cabito Leiva*.

Na 'alhuapi mayi ŷa'axattac: Tacai Lana'q, Lchigo, Mogri Lai', (qoŷanagui da nhuoqte so Piguiñi qataq qaŷauo'o so Iqolac), Lachiugue, Qa'imoolec [qa'im imoolec], *Legua 17-La Matanza; Lote 9, Lote 15 (Tres Isletas)*.

3. **So Nocaayi'** ŷa'axattac so Meguesoxochi, Pitaiqui, Yiguenaxaina', No'oiyi, *Alberto Burgos*, Tanoxochi, Dashi'che, Desaic, *Juan Carlos*, Taigoyi', Quiŷoiyi, Qadaqsoyi, Laanaxachi.
Na 'alhuapi mayi ŷa'axattac: **La Colón** (*Salta*) da qaŷaueegue co'ollaxa aso lalo *huaaca* so Qompi mayi laŷipi so Meguesoxochi, so qanauane' *comisario Manuel Araujo*.

4. **So Po'ro'**. So Ita'a l'enaxat da Nayaxaiyi qaq aso Degueteme'. ŷa'axattac da nanogonaguec so Meguesoxochi, Taigoyi', Huapogoxoyi, Corshe, *Burgos*, *Gregorio*, Natoxochi.
Qaq na ŷa'axattac 'alhuapi: Yaicangui, Ltañi Lai', Ta'lto [tala Itoguec]).

5. **So Qapap**, nachi Ita'a so Qayichiiyi qaq aso late'e Chiyaxai, so lapi' le'enaxat da Qatenoxot.
Qaq na 'alhua mayi ŷa'axattac: Tacai, *Indio Blanco* (Formosa). Qataq so *Capitán Solari*.

6. **Maqaic (Moreno Segundo)**, so Ita'a le'enaxat **Paxanaic (José Segundo)** som Iŷa nale so Taigoyi'. Qaq aso late'e Rouaichi. Soomayi chigoqtrague da *Corrientes*.
Qataq ŷa'axatta'pe soua: Chaalataxaic, Huoŷim, Piaxaic, Daquesoxochi, qataq soua doqshi lashi' mayi na'autrelec yi *La Pampa: Negro Cocere, Federico Heffner, Juan Alemán, Taragui (Tito)*.

7. **So Neguetaxaiyi** ŷa'axattac na le'enaxat so Ima' yi Micai Latai: Maŷo', *Viejo Moreno*, ŷoxosoxola', Yitaxan, *Laureano* (lual so *Martín Chinai*).
Qataq na le'enaxat na 'alhuapi: Paxangui, Mala', Auoic, Micai Ltai, Chaiqui Lamol.

Lachiugue: Lma' so Teploxochi, Palqon, Cora', *Machado*.

Pozo Tooro: Lma' so Sauan, Saashinaq, Laasoyi, Qadol, Ta'allooqui.

Laataqa': Lma' so Huaneraxai, Chonaxat, Loqoi, Talliichi, Sotaxaic, 'Agueshi, 'Ashaate'.

Qataq naua l̃ya't 'ale'u: Lca'achi Lhue, *Pampa Vargas, Pampa Aguará, 'Olgoqole, Pampa El Gallo* (detoxon).

La Reducción: Lma' so Huasai, Dauotaxai, Choxodai (*La Róoŷa*)[*la rubia*], Laaro, Grilo, Soxoic, *Ramón Chará*, Shiuaiyi, Dosai Lta'a, Daxasoxouaic, *Maria Ñemqa*. Qataq qaŷalecta'aguet na Qallaxaic, Ñimqa, 'El-la, Shimpi, Moqoit, *San Martiñianos, Shadóoua, Aimara*.

La Pampa del Indio, nachi Ima' so Maisoxochi, *Carancho, Peloi*.

8. So Cabito Leiva ŷa'axattac so na'aco, *Carlos Trotali*. Qataq so *gobernador Centeno*, qataq co'ollaq qaŷaŷiilec yi *La Reducción* souaxat so *Machado, Maidana*, qataq so ŷachanaxauaic, *Qaleetaxa, Dominga, Colasho, Daxauaic, Chará, Poguen, Polenta, Peraxauaic*.

Qataq ŷa'axatta'pe soua *Bachooyi, Sariiche, ŷanegueso', Qoŷaxaqui, Antonio López, Manuel Araujo, Corbácho, Pi'soñi, ŷachanaxauaic, Qadeno'oi, So'olqui'*.

Qataq na le'enaxat na 'alhua: *Toxonaxaqui, Palo Marcado, Huaaca Lcoue*.

9. So Petoxoi ŷa'axattac so *Meguesoxochi*. Qataq so Ita'a somayi le'enaxat da 'Antaco'oi, lqaŷa so *Dashiguetoŷi, Qaxasoxoi, Bachooyi, Piguñi, 'Igánte* [gigante].

Soua loxonqa: *Niño, Basilia*.

So l'auaxanec doqshipi, nachi so *comisario Manuel Araujo*. Qataq so laŷipi doqshipi: *Chorban, Berdeja, Palavecino, Gregorio, Soto, Zeta, Fernández, Rolendio, Roldán, Manuel Araujo, Toloza, Troncoso, Chaapa, Enrique Sendra* qataq so *misioneeropi, qataq ingenieropi*.

Qataq **soua cashiiqui**: *Taigoyi', Moreno, Burgos, Gregorio, González, Tenaxanaxaic, Paxanaic, José Segundo*.

Qataq **na le'enaxat na 'alhuapi**: *Huaaca Lligueta, Salaxasatangui, Dachipiaapigui, Lachiugue Guaicuru, Campo Bonito, Lchigo, Palo Marcado, Quebracho Baleado, Doqshi Nalliuo, Qa'im Lta'a, Fortín Roca, Mapsatangui, 'Ele' Lpata'c, Los Arenales, Nueva Pompeya, Santo Domingo, Salta, Ledesma, Tucuman*.

Orlando Sánchez. Investigador, historiador, autor.